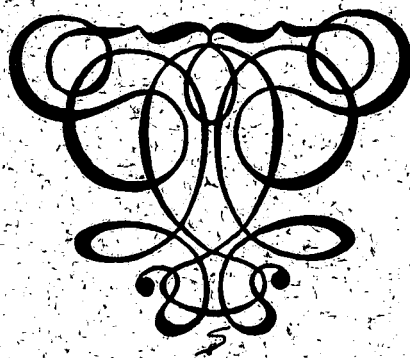

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Georg Landberg, En svensk författningshistoria från krisåret 1768. —
Svend Riémer, Studiebegränsning och akademisk yrkesrådgivning. —
Översikter och meddelanden: Rexismen. Av *Carl-Henrik Höjer*. —
Abdikationen i England. Av *Gunnar Heckscher*. — Det engelsk-
egyptiska fördraget 1936. Av *Jean Braconier*. — Tidskriftsöversikt.
Av *B. G. Cederström*. — Litteraturgranskningar: N. Neergård,
Erindringer från Ungdomsåren och från offentligt Liv 1854—
94. Anm. av *A. Brusewitz*. — Elis Håstad, Regeringssättet i den
schweiziska demokratin. Anm. av *Gunnar Heckscher*. — Beth
Hennings, Gustav III-som kronprins. Anm. av *Fredrik Lageroth*. —
Berättelse över Fahibeckska Stiftelsens verksamhet år 1936.

ÅRG. 40

1937

HAFT. 1

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr. år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1936.

Fahlbeckska Stiftelsen.

EN SVENSK FÖRFATTNINGSHISTORIA FRÅN KRISÅRET 1768¹

BIDRAG TILL DEN GUSTAVIANSKA ROJALISMENS IDÉHISTORIA

AV DOCENT GEORG LANDBERG, UPPSALA

Bland Gustavianska Papperen, i deras av Gustaf III själv skänkta bestånd (F 467 U.B.) finnes förvarad en anonym framställning av författningsutvecklingen i Sverige från äldsta tider till 1700-talet. Den är utskriven med ovanligt prydlig skrivarstil på icke mindre än 225 foliosidor och har fått den för 1700-talets litteratur så vanliga yttre formen av ett brev. Det är ställt till »Min Herre» samt undertecknat: Min Herres trogne och ödmjuka tjenare Probus Pressus. Dateringen är: Sanningsberg d. 15 Nov. 1768. — En läsaress intresse fångas omedelbart och i hög grad av den temperamentsfulla, livliga stilen och av den energi med vilken de anlagda synpunkterna äro genomförda. Skriften är ingalunda en författningshistoria med objektiv syftning utan snarare ett politiskt aktstycke med aktuell inriktning. Författaren har tydligen gjort allt vad han kunnat för att övertyga och på samma gång roa läsaren. Vissa omständigheter — till vilka jag återkommer senare — göra det tydligt, att auktorn icke avsett någon publicering av arbetet. Det förefaller som om det blivit enligt uppdrag författat och inlämnat till kronprinsen för att tjäna denne till ledning och uppmuntran.²

Det allmänna politiska sammanhang, i vilket skriften bör insättas, ger sig självt, då den på samma gång är starkt hattvänlig, rojalistisk och fientlig mot s. k. mellanmakter mellan konung och

¹ Denna uppsats framlades först såsom föredrag i Historiska Föreningen i Uppsala 1931. Manuskriptet har använts av Beth Hennings och är av henne citerat i »Gustaf III som kronprins» (1935) s. 426, not 73, 441. — Noterna ha tillagts vid tryckningen.

² Givetvis kan det vara skrivet för annat ändamål 1768 och först i något sammanhang senare ha meddelats Gustaf i utskrift.

folk (d. v. s. mot rådet). Den ger ett starkt individuellt färgat uttryck för stämningar, som voro rådande inom vissa kretsar, inte minst inom ämbetsmannavärlden i Sverige, sedan de yngre mössorna fått makten och icke med ens, såsom de själva hoppats, kunnat undandrödja de näringspolitiska och ekonomiska svårigheter, i vilka landet befann sig under hattväldets senare tid, utan tvärtom med sina något brådstörtade reformer frambesvurit en svårartad ekonomisk depression och genom sin utrikespolitiska orientering mot England och Ryssland framkallat allvarlig oro hos alla anhängare av den i traditionen starkt rotade franska alliansen.

Även själva tidpunkten för skriftens föregivna fullbordan (15 nov. 1768) är ytterligt betecknande. Detta år nås ju höjdpunkten av missnöjet mot mössregimen. Genom konungen hade tidigt under året fåfänga försök gjorts att förmå rådet att utfärda en påskyndad riksdagskallelse. Kronprins Gustaf, som icke knöt några förhoppningar till dessa strävanden, hade i mars månad under samråd med vissa hattledare och i korrespondens med den franska regeringen planlagt en revolution.¹ I oktober månad, efter återkomsten från resan i Bergslagera och i väntan på den nye franske ministern de Modène, började kronprinsen ännu mera allvarligt förbereda en statskupp; han brevväxlade därom med åtskilliga personer och tillkallade dem, på vilkas biträde han trodde sig kunna lita, samt uppsatte förslag till en proklamation avsedd att utfärdas i Adolf Fredriks namn efter revolutionen. I slutet av månaden hade han vunnit bifall av en hel rad hattledare eller gamla medlemmar av hovpartiet: Karl Fredrik Scheffer, Nils Bielke, Fr. Karl Sinklaire, Klas Ekeblad och Karl Sparre. T. o. m. en rådsmedlem G. A. Hjärne ställde sig solidarisk med Gustaf och trodde sig kunna ansvara för sina tvenne svågrar Karl och Fredrik Ehrensvärd, överste resp. överstelöjtnant vid artilleriregementet i Stockholm. Själve Axel von Fersen hölls underrättad och framträdde tidvis som en ljum anhängare av planerna. Ännu omkring den 20 november, ett par veckor efter de Modènes ankomst till Stockholm, var revolutionsplanen fullt aktuell. Men strax efteråt fick den krypa i skrinet, främst beroende på drottningens vacklan inför det slutliga avgörandet och Axel von

¹ Se i Hennings, a. a. s. 296, 299, 303 ff. om Gustafs böjelse för revolution redan senhösten 1767.

Fersens motstånd och hans yrkande på förnyat upptagande av kraven på riksdagskallelse och användning av legitima medel för åstadkommande av den författningsändring, som nu ansågs utgöra landets räddning.

Härmed var man inne på kompromissandets väg. Det vidtog förhandlingar mellan kronprinsen, de Modène och hattledarna; ett författningsprojekt uppgjordes, långt ifrån motsvarande kronprinsens och de ivrigaste rojalisternas önsknings utan byggt på Montesquieus teorier, vilka nödortfigt anknutits till svenskt författningsliv. Men inte ens detta kom i verkligheten upp till diskussion vid den riksdag, som ju på halvt revolutionär väg slutligen framdrevs, utan det blev blott ett renodlat maktskillnadskrav mera förenligt med formellt gällande statsrätt, som lancerades (Akt om personlig säkerhet samt säkerhet om äganderätten) — dock blott för att slutligen helt avvisas av ständerna.¹

Då det gäller att infoga den anonyma författningshistorien i detta sammanhang, är den närmast liggande frågan den som rör författarskapet. Därjämte framstår det som en uppgift att ställa innehållet i relation till samtida författningsteori och att speciellt se efter, om skriften visar någon släktskap med kronprinsens samtida författningsplaner.

I litteraturen har skriften icke behandlats eller uppmärksamats på annat sätt än att Geijer i första delen av sin utgåva av de gustavianska papperen (s. 80) avser den, då han i en not omnämner en författningshistorisk uppsats, vilken gissningsvis tillskrives rikshistoriografen Anders Schönberg och antages utgöra ett första utkast till dennes efter 1772 författade utförligare brev om svenska regeringssättet. Troligen på grundval av denna Geijers gissning har K. G. Styffe genom anteckning i registret till ifrågasvarande band av de gustavianska papperen utan reservation angivit Schönberg som författare och identisk med »Probus pressus». Att detta Geijer-Styffeska antagande är oriktigt, behöver icke genom någon mera ingående utredning påvisas. Schönberg var vid

¹ Se numera Landberg, Sveriges riksdag. Den gustavianska tiden, Rudelius, Författningsfrågan i de förenade utskotten 1769. Statsv. Tidskr. 1935 samt Beth Hennings, a. a. s. 352 ff. Jfr ock Malmströms delvis vilseledande framställning i Sveriges politiska historia etc. del VI.

denna tid en mycket moderat maktskillnadsteoretiker och vistades 1768 icke, såsom Probus Pressus tydligen gör, i Stockholm. Han hade heller inga förbindelser med hovet. Vidare är hans skrivsätt lugnt, objektivt, nästan betänksamt. Därtill kommer, att hans senare brev om det svenska regeringssättet ifråga om uppfattningen av väsentliga moment i författningsutvecklingen skarpt skiljer sig från Probus' framställning.

Författaren måste uppenbarligen sökas på annat håll. I ett tidigare arbete¹ har antagits, att det var dåv. aktuarien, sedermera arkivsekreteraren i riksarkivet C. J. Strand, Gustaf III:s kände författningshistoriske expert före 1778 års riksdag. Han var en ivrig hatt, visade sig sedermera stå helt solidarisk med Gustaf III och utmärkte sig enligt samtidens vittnesbörd för en medryckande men oberäknelig, stundom t. o. m. vårdslös och mycket originell stil, på vilken man f. ö. kan se prov i ett par anonymt utgivna politiska skrifter från 1767 och 1769 »Ämbetsmanna-Öde» och »Riksdagsflyttningen ifrån Stockholm till Norrköping». Då Probus' fantasirika och målande berättarstil onekligen visade släktskap med vissa partier i dessa Strands skrifter och därtill kom, att pikturen i utskriften av författningshistorien uppvisade högst betydande likhet med handstilen i Strands ämbetsskrivelser, syntes spåret väl värt att följa. Direkta bevis kunde emellertid icke uppdrivas, och så småningom kom uppmärksamheten att fästas vid Strands gode vän Anders Odel, Sinclairesvisans berömde författare, som var en trogen anhängare till hattpartiet och mot slutet av 1760-talet upplevde en ny författarvår i förbittringen över att de segrande mössorna berövat honom inkomsterna från det under manufakturkontoret stående sidenappreteringsverket i Stockholm, vars direktör han varit. Det är en lång rad anonyma skrifter och periodiska publikationer, som rinner fram ur Odels händer under åren 1766—69 ända till dess hattarnas seger åter var vunnen och Odel fått sina inkomster — även retroaktivt — återställda och därtill hela det av allmänna medel bekostade sidenappreteringsverket till skänks som belöning för sitt välförhållande.

I alla dessa skrifter, »Sagan om lagen och friheten, Hjalmar och

¹ L a n d b e r g, Riksdagens initiativ- och beslutsrätt under 1772 års statskick (1929) s. 32 not 3.

folket», »Den rätta och sanna ähran», »Den nya svenska Argus», »Echo och Återskall», »Den svenske Socrat», »Myssan» o. s. v., framlyser en stark sympati för det äldre svenska kungadömet, och överhuvudtaget äro vissa synpunkter nära släkt med dem, som få uttryck i Probus' skrift. Släktskap råder också i den genomgående lediga och okonventionella berättarstilen, som uppenbart anknyter till Dalins prosa. Då emellertid Odel i sina offentliggjorda skrifter snarast framträder som sentimental, trohjärtad, en smula gudsnådelig och ibland nästan tröttsamt vittsvävande — i stark motsats till den ironiske och cyniske Probus — är författaridentiteten långt ifrån omedelbart påtaglig. Emellertid har en undersökning bland Odels av dennes dotterson till Kungl. Biblioteket skänkta papper lett till påträffande av det med Odels egen hand skrivna konceptet till Probus' skrift. Här finns också koncept till en annan, senare, säkerligen för publicering avsedd skrift, ursprungligen kallad »Granskning af 1772 års Regeringsform och Bevis på dess Fullkomlighet» (påbörjad 1772 och avslutad 1773, Odels dödsår), vilken i hög grad är ägnad att belysa både Probus' skrift och överhuvudtaget Odels verkliga uppfattning av det författningpolitiska läget vid frihetstidens slut.

Frågan om författarskapet är därmed löst, och av det första uppslaget återstår intet annat än att man har anledning misstänka, att C. J. Strand på riksarkivet fullgjort det i dåvarande situation ganska riskabla renskrivningsarbetet. Möjligen kan han därvid ha utövat något inflytande på den redaktionella utformningen. Den slutliga utskriften är nämligen på flera ställen, särskilt i slutet, utökad i förhållande till konceptet. Frånsett ett undantag, som senare skall beröras, hava dock alla tillägg mera formell karaktär och ändra ingenting ifråga om mening och syfte.¹

En jämförande granskning av Odels skrifter överhuvudtaget ger vid handen, att han i hög grad varit en opportunistisk skribent och bemödat sig om att både ifråga om stil och åsikter träffa den tillfälliga publikens smak. Den sentimentala bredd, som utmärker

¹ I U. B:s handskriftssamling, urspr. Gyllenborgska papper, har en avskrift av Odels författningshistoria påträffats (E. 93). Den återgår — frånsett slutfrasen — till den slutliga versionen. Styffe, som i Gust. papperen tillskriver Schönberg arbetet, visar sig här — genom anteckning — känna Odels författarskap.

de tryckta skrifterna, är säkerligen medvetet anlagd. Och man kan antaga, att den rappa ironi och det högrojalistiska patos, som kommer fram hos Probus Pressus, äro beräknade att göra intryck på den höge läsaren. Rätt egendomligt är det f. ö. att se, hur franska ord och uttryck, ofta på ett rent konstlat sätt, äro formligen hopade i 1768 års författningshistoria, medan dylika alls icke förekomma i Odels tryckta skrifter. Franskan var måhända avsedd att leda uppmärksamheten från den verkliga författaren, för den händelse det farliga skriveriet skulle bli uppdagat. Författaren uttalar också i slutet av skriften en önskan, att inga avskrifter skola tagas. Kanske är det medvetandet om kronprinsens franska bildning, som givit anledning till de stundom högst kuriösa tiraderna; kanske roade sig Odel helt enkelt med en stilistisk lek. — Om man tänker på åsikterna, behöver man knappast tvivla på, att Odels hjärta är med, när i den till full öppenhet pressade Probus' namn — Probus var en av de på den »rätta» sidan stående personerna i Årlig Svensk — skildras partiväsandets fördärv och ges uttryck åt hoppet om en författningsändring i rojalistisk anda. I varje fall kan man anse säkert, att Odel alltid blivit i högsta grad rojalistiskt sinnad när hattväldet var störtat eller stod på svaga fötter. I belysningen av hans otryckta skrifter te sig de motiveringar för frihetstidens statskick, som finnas i den offentliggjorda produktionen, närmast som ironiska och med avsikt kontrasterade mot i samma skildring förekommande teckning av det gamla stolta, svenska, riksgagnande kungadömet. Så synes särskilt vara förhållandet i »Den rätta och sanna ähran», där läsaren får på egen hand draga sina slutsatser om ett kungadöme, som berövats all rätt att *handla*.

Vi övergå till ett referat av Odels framställning under beklagande, att det icke kan göra full rättvisa åt författarens medryckande skrivsätt.

Efter en vid denna tid alltid vanlig, helt schablonmässig inledning om fördelen av ett s. k. blandat regeringsätt och nödvändigheten av att undvika överdrifter och åstadkomma balans i statsstyrelsen, övergår Probus till en historisk skildring av den svenska författningsutvecklingen. Han uppehåller sig i början med förkärlek vid något som han kallar *regeringsättet under den Lodbrokiska ättens regering*. Uppenbarligen är det närmast Jacob Wilde i hans Historia

pragmatica, som här har givit uppslaget. Överhuvudtaget har Wilde varit auktoritet för Odel även ifråga om vissa synpunkter, och i fortsättningen hänvisas flera gånger till hans arbeten. Enligt Wilde — i polemik mot bl. a. Verelius — skulle den »Lodbrokiska ätten» leda sitt ursprung från Ynglingarna genom Sigurd Ring och sålunda leda en obruten släktföljd ända ned till Emund Gamle på 1000-talet.¹

Dessa Lodbrokiska konungar hade skickligt, målmedvetet och manligt fört regeringen. Under deras tid hade en ståtlig och välfuntad riksbyggnad utgestaltats. »Ehuru myndige och tilltagsne alle dessa konungar af Lodbrokska slägten voro», menar Odel, »kan dock ingen säga, att de agerade Despoter och Envåldsherrar, eller att svenska folket icke hade sin rätta och lagliga frihet under dem; utan saken bestod allenast däruti, att alle slags mäktige medelstånd millan kung och folk voro undanrögde, så att konungen hade immediate och directe med sitt folk och folket lika så tillbaka med sin konung att göra. Ty ehuruval konungen hade sitt Tolfmannaråd å sin sida, som skulle hjälpa honom i domsaker och styrka honom i all ting till det bästa, så dependerade han dock på intet sätt af dem och deras tankar; valde dem också sjelf efter förtroende, varande det folket indifferent hvem han rådförde sig med, allenast han regerade så, att han det inför sitt folk kunde försvara. Likaledes och ehuruval folket å sin sida hade sina Talemän, Lagmän kallade, som på de sollennes Alshärjartingen eller Riksdagarna förde deras talan och af hvar och en Provinces Odal-almoge efter förtroende valdes på lifstid, så stod dock Allmogen sielf omkring och bredevid i fulla vapen, jakande eller nekande till propositionerna, alt som skäl och omständigheter sig företedde. Hvad då således kung och folk sins emillan beslutade; det blef fast och angick intet tredje man.»²

Denna lika onyanserade som godtyckliga teckning av det Lodbrokiska regeringsättet och dess betonande av rådsväldets fördärlighet samt fördelar med ett i germansk anda verksamt, ledande kungadöme, är sedan riktpunkt för en god del av den följande

¹ Hist. Pragm. Cap. II § 38: 11, 12, s. 198 ff.

² S. 54 f. Jfr Wildes korta färglösa karakteristik i Hist. Pragm. Cap. III sect. I § 16: 12 (s. 333).

framställningen. Författningstillstånden i olika skeden av vår historia ställas i relation till denna rikets tidiga guldålder. I verkningfull kontrast till denna uppställes det medeltida statsskicket, utmärkt av en svag kungamakt, aristokrati och prästvælde samt uppslitande inbördesstrider.¹ Den egentliga orsaken till nedgången var enligt Odel det katolska prästerskapets girighet, härsklystnad och intolerans, och det antydes, visserligen mycket försiktigt, att även samtida präster icke voro helt fria från dessa egenskaper. Det var prästernas skickliga och illsluga tillämpning av regeln *Divide et impera*, som kastat hela den stolta gamla svenska riksbyggnaden över ända och satt rikets existens i fara.

Bland upplysningstidens många ohistoriska utgjutelser om de katolska prästernas fördärvbringande verksamhet, torde Odels framställning kunna göra anspråk på att vara en sorts toppunkt. Med synbar tillfredsställelse kontrasterar han de kraftfulla och något råbarkade men storsinnade, ädla och toleranta hedningarna, mot de lismande och härsklystna missionärerna. Han berättar t. ex. om hur svenskarna på sitt vanliga toleranta sätt gav missionärerna fritt spelrum under förutsättning att de ej blandade sig i statsstyrelsen men att de förra, då förtroendet svekfullt missbrukades, lärde de utländska förrädarna att göra allvar av sitt påstående, att de kunde lida för sin tro, togo dem vid öronen och »krossade dem som krukor mot stenarna». Men nya präster strömmade till, och fastän dessa »spēglade sig i sina företrädares lefrade blod» höllo de dock ut och lyckades splittra riket och sålunda fullfölja sina »fördjeflade afsigter».²

Hela medeltiden framställes alltså därefter som en splittringens och nedgångens period. Unionskonungarna hade vissa möjligheter att reorganisera kungadömet, men genom sin uraktlåtenhet att bosätta sig i Sverige och hålla Danmark i schack försutto de dessa. Sedan även Sturarna misslyckats i sina strävanden, förunnades det

¹ Samma huvudsynpunkt kommer fram hos Wilde, *Hist. Pragm. Cap. III sect. II § 18* (s. 341).

² S. 62 f. — Just mot slutet av frihetstiden var hatet emot prästerna särskilt starkt i vissa kretsar, som ivrade för avskaffande av prästeståndets politiska inflytande. Jfr t. ex. de antiklerikala utfallen i broschyren: *Märkvärdigt Nytt Ifrån Stockholm Uti Bref Til En Wän i Götheborg 1769*. Mössorna hade ju också ett av sina ankarfästen i prästeståndet.

till sist Gustaf Vasa att vinna framgång i den »horrible entreprise» som hierarkiens störtande innebar. Gustafs framgångar förklaras med en hänvisning till hans förmåga att hålla rådet nere och hans skickliga utnyttjande af adelns egennyttan. Man följde honom »under färg av ädelmod så långt i egennyttan eller par interest till dess man ändteligen intet annat kunde än älska honom par obligation, och nödgades lyda honom par necessité. Han å sin sida hölt ock alltid ord i hvad han lofvade par magnanimité men var ock därtill högst förbunden par raison d'État». Han var så skicklig i alla avseenden, att man ej kunde säga, vad som var hans »vertu dominante» (s. 81).

Redan i denna del av framställningen är Odel färdig att draga generella slutsatser av utvecklingsgången (s. 77 f.). »Det blifver», säger han, »en evig sanning och oryggelig sats, att svenska nationen med allt det onda då och då händelsevis tillkomma kan, likväl alltid i gemen och en gros är lyckelig, då den regeras på ett lagligt och billigt sätt af en väldig men icke enväldig konung; men med allt det goda då och då händelsevis till komma kan, likväl alltid i gemen och en gros är olyckelig, då någon annan obehörig magt, af hvad namn och natur den ock vara må, får tillfälle att fästa sig millan konung och folk, och hindra blodens och lifskrafternas rätta gång millan hufvud och kropp.» »Nationen är af naturen äfven så oförmögen, att, åtminstone länge och med fördel, vare sig genom få eller flere regera sig sielf som incompatible med trädedom och tyrannie; men ganska compatible med ett lagligt, förnuftigt, mildt och alfvarsammt konungaregemente.» — Odel passar också i detta sammanhang på att framhålla, att Gustaf Vasa med framgång sökte förbindelse med Frankrike, och han finner däri ett bevis på att detta land är Sveriges naturliga bundsförvant och vän, som man alltid bör vara trogen. Gustaf Vasa var sålunda, tillägger Odel skämtsamt, »den förste hattmakare och hattmakareåldermannen i Sverige, hattpartiet härstädes icke till en ringa heder» (s. 84).

I korthet skildras därefter nedgången under Gustaf Vasas äldsta söner och den fara för aristokratiens överhandtagande, som framträdde vid 1500-talets slut. I denna situation uppträdde Karl IX, som visserligen var despotisk i lika hög grad som själve Kristian II men dock icke var »tyrann och dum» som denne utan »tyrann

och habile» i högsta grad. Hans politik var en hård nödvändighet för riket, och hans store son Gustaf II Adolf fick sedan tillfälle att försona adeln, vilken i hög grad karesserades, belönades med hederstjänster och egendomar hemma i Sverige och genom lyckliga krig bragtes upp i ett sådant anseende i utlandet, att den lyste som furstlig. Gustaf Adolf regerade dock »med en fullkommelig Lodbrokamakt på gamla Lodbroka sättet» och hans regering blev en ny glansperiod i vårt rikets historia.

Efter att ha berört godsavsöndringens vådor och rådsaristokratiens tendenser att på nytt taga ledningen i Sverige kommer Odel in på det som tydligen är ett älsklingskapitel: Karl XI:s och Karl XII:s historia. Särskilt när det gäller Karl XI ansluter han sig nära till Jacob Wilde, som ju på välkänt sätt¹ sökt visa upp att något Karl XI:s envælde aldrig existerat och kungamakten under hans tid väl blivit »oinskränkt» men icke »laglös» och »despotisk». Det lodbrokska regeringssättet blev nu återställt, menar Odel. Men medan Wilde ingående och med objektiv strävan om än med sympati analyserar författningstillståndet efter 1680, blir Odel skarpt agitatorisk till förmån för den karolinska författningen (s. 107), och han uppehåller sig blott vid vissa enskilda förhållanden, som han ställer i skarp relief. »Alla *jura intermedia* eller så kallade *medelständs* och *medlarättigheter* millan konung och folk försvunno nu i luften som rök och dimba», säger han. Konungen stod fri i förhållande till sitt råd både beträffande tillsättning och beslut, och han sökte mer att omge sig med genier än fästa medlemmar av gamla förnåma släkter vid sin person. Att ständerna hade kvar sin skattebevillningsrätt blir en självklar sak. — Mera intresse ägnas åt lagstiftningen. Alla åtgärder i samband med reduktionen lades förtroendefullt i konungens händer under förutsättning att han sedermera gjorde ständerna »en nådig reda och räkning». I övrigt förblev, anser han, all lagstiftningsrätt kvar hos ständerna på det sätt, att alla lagar och författningar, som mellan riksdagarna gjordes eller under riksdagarna proponerades, skulle »passera ständernas granskning och af dem få sitt fulla befastande, innan de för permanentes och icke interimslagars anses kunde». — Vi märka ju ögonblickligen, att Odel här kommer med en mer än lovligt skev

¹ Wilde, Det. s. k. oinskränkta envældet etc. (1742).

framställning av den uppgörelse rörande lagstiftningskompetensen, som kom till stånd vid 1682 års riksdag. Det är tydligen frihetstidens bestämmelser rörande konungens provisoriska lagstiftning, som leker honom i hågen. I själva verket var det ju så, att det 1682 fastslogs, att konungen ensam skulle ha auktoritet rörande lagstiftningen i dess helhet; ständerna uttryckte blott underdåniga förhoppningar, att konungen, i händelse av ändringar i den allmänna lagen, skulle ge dem meddelande om saken.

Man skulle dock i högsta grad missförstå Odel, om man trodde, att han härmed, när det gäller realiteterna, underskattat konungens lagstiftningsbefogenhet under Karl XI:s tid. I anslutning till 1600-talets äldre statsrättsliga tänkande menar han, att konungen var det egentliga subjektet för lagstiftningen över hela linjen och att ständerna blott voro utrustade med en sorts sanktionsrätt. Och han menar vidare, att denna sanktionsrätt i realiteten blott innebar rätten att tacka och säga ja, så länge konungen med vishet och styrka styrde riket samt i och med detsamma också med vishet och upphöjd objektivitet stiftade lag. — Detta framgår nogsamnt av hans framställning av Karl XI:s praktiska regeringsutövning: han framhåller, att Karl »som en slug herre» väl förstod att undvika att stöta opinionen alltför mycket, fastän han drivit konungamakten till en viss toppunkt. »Handterade derföre allting med den yttersta granlagenhet, höll som tidast riksdagar på gamla viset och skrädde oändligen sina riksdagsrelationer och propositioner, frambar sine gjorde förrättningar tydeligen och afbidade med mycken upmärksamhet ständernas underdåniga approbationer och tacksäjelser.» Något annat än gillande förutsattes tydligen icke! »Lodbrokska regeringssättet kom up igen.»

Det är tydligen den bland de absolutistiska furstarna gängse regeln om »*simulacrum imperii*», som här föresvävar Odel. Den innebär att man med fördel kunde giva folket ett *sken* av delaktighet i statsstyrelsen; desto säkrare kunde de själva behålla det dominerande inflytandet.¹

Den maktposition, som Karl XI lyckats tillkämpa sig, var, menar Odel — under full konsekvens med sin tidigare framställning

¹ Meinecke hänvisar i sitt arbete *Die Idee der Staatsräson* till Clapmarius, *De arcanis rerum publicarum* (1605) i detta sammanhang.

— i grund och botten ej starkare än den som den gustavianska familjen innehåft; dock hade denna »för tidernas mera ömhet och granlagenhet skull ej funnit rådeligt att bringa henne så till pappers och med Riks-dags Beslut fästa som nu skedde». Däri låg en oförsiktighet, som dock komparerades genom Karl XI:s slughet och formella veneration för ständerna. Det hade måhända varit bättre med hänsyn till kommande regenter, anser Odel, om även Karl XI iakttagit något mer av moderat i det formella författningsbyggandet. Så kunde han t. ex. ha kostat på sig en bestämmelse om att åtminstone en rådsherre skulle förena sig med honom för att ett beslut skulle kunna fattas. Förändringen hade då väckt mindre uppmärksamhet. Måhända hade då, till båtad för riket, regeringssättet kunnat bestå; det hade också i mindre grad varit underkastat misstydingar.

I stället kom den utveckling under Karl XII, som ledde till de mest olycksaliga förvecklingar och missgrepp. Karl XII själv var, hävdar Probus—Odel, ingen despot; det var endast helt naturligt, att han under de stora krigen icke inkallade någon riksdag. Om blott freden vunnits, hade allt gått väl. Karl var inte blott en stor hjälte utan hade också i grunden ett gott hjärta och hyste intresse för landets inre angelägenheter. Visserligen måste man erkänna, att Gustaf II Adolf mer än han brukade sitt förstånd (!), men denne hade också som hjälp en Axel Oxenstierna vid sin sida. Om man tänkte sig en Piper som Gustaf Adolfs rådgivare och om Oxenstierna varit minister hos Karl XII, kunde man måhända ha fått se på ändrade förhållanden. Karl fick först i Görtz en statsman av verkligt stora mått som medhjälpare. Men då var det för sent; missnöjet hade gripit omkring sig för vida, och kulan vid Fredrikshald ändade till stor olycka för riket den store konungens liv. Om inte Karl gjort sig skyldig till sitt enda stora och oförlåtliga fel, nämligen att underlåta att skaffa sig en arvinge, kunde måhända situationen ha räddats. Men nu kom i stället nedgången och försumpningen med ens. Det till Görtz's och konungens senaste planer anknyttande holsteinska partiet sökte visserligen göra vad det kunde för att rädda landet från ett fördärvligt inflytande men trängdes hårdhänt tillbaka. Även i författningpolitiskt hänseende intog partiet, påstår Odel, som tydligt i sin person representerar

den kända traditionslinjen holsteinarna-hattarna-gustavianerna — en klokt moderat ståndpunkt. Det ville blott återställa kungabalken och tidigare konungars och riksdagars beslut i författningsfrågor. Men det motsatta partiet önskade utförligare garantier mot enväldet och genomdrev det statsskick, som sedan blivit så olycksaligt i sina verkningar och därtill utsatt för en rad förändringar och vantolkningar.

När Odel kommer in på frihetstiden blir han utförligare. Det parti, som berör tiden 1720—68 omfattar i den senare versionen åtskilligt mer än hälften av hela framställningen. — Författaren som tydligt avsett att även i fortsättningen se hela utvecklingen ur författningshistorisk synpunkt tappar nu tråden. I själva den fortlöpande skildringen behandlas härefter knappast en enda egentlig författningspolitisk fråga. Det hela formar sig i stället till en rätt ytlig om än i enskildheter stundom nog så intresseväckande och av personliga minnen färgad skildring av de olika partiernas politik i allmänhet. Odel har emellertid på ett synnerligen skickligt sätt lyckats förena sina onekligen något svärförenliga syften att försvara och upphöja hattpartiet och samtidigt fördöma ständerväldet och partiväldet. Han erkänner, att hattarna begått åtskilliga missgrepp. Men partiet blir dock för honom den enda bäraren under en svår nedgångsperiod av den gamla förnäma svenska tradition, som ytterst leder sitt ursprung från den lodbrokska tiden och som sedan fått mer eller mindre lyckliga förkämpar i Gustaf Vasa, Gustaf II Adolf, Karl XI, Karl XII och holsteinska partiets medlemmar. Mössorna bli å andra sidan företrädare för den traditionslinje, som går tillbaka till medeltidens prästvælde och sedan leder fram genom allsköns landsfördärvlig antirojalism. På förberedelserna till ryska kriget 1741 ser Odel nu ganska kritiskt, men hattpartiets seger över Horn 1738 framstår dock som en hoppigivande ljusning i mörkret. Patriotismen bröt då fram »som en vårflod», skriver han. Mössorna voro förtvivlade, och en del både ock innerligen Gud att straffa sådana upptågsmakare som hattarna, och det ju förr ju hellre. Men man gjorde intet annat än log åt dem »och bad tvärt emot». — Här lever den skeptiske och cyniske upplysningsmannen, Sinclairesvisans författare, i sina ungdomsminnen från den litterära debutens år.

Fredrik I behandlas mycket respektlöst. Mer eller mindre skabrösa anekdoter omväxla med insinuationer angående konungens roll vid Karl XII:s död. Bl. a. detta synes säkert tyda på att skriften verkligen aldrig varit avsedd för publicering, ej ens i händelse av en lyckosam revolution. Intrycket härav förstärkes, då man i slutet finner, att kronprinsens olyckliga äktenskap är berört och att mössorna få skulden för denna olyckliga förbindelse, som Gustaf säges ha gått med på i behjärtad uppoffring för fäderneslandet. — Överhuvudtaget kritiseras skarpt de yngre mössornas politik i alla avseenden; den inaugurerade sparsamhetspolitiken t. ex. har för Odel intet värde. Givetvis klagas han — i eget intresse — över den missriktade sparsamhet som gått ut över sidenfabrikerna, vilka » varit en snygg, hederlig och profitable tillflykt för Embetsmäns och andre fattige ståndspersoners barn ». Ironiskt skildrar han, hur mössorna i stället släppt lös brännvinet. I vartannat hus, åtminstone här i Stockholm, säger han, finnes nu » en bränvinskrog dock af bättre sorten, der herrarna, unga och gamla, hopetals gå ut och in, af den ena på den andra, tagandes sina 5 à 6 supar före middagen sin hälsa till styrko uti all tarfvelig sparsamhet på fädernas vis » (s. 242 f.).

Till sist kommer Odel fram till frågan: Vad är att göra? I det redan undertecknade konceptet, som tydligen av författaren själv vid någon tidpunkt betraktats såsom avslutat, är det ett mycket torftigt svar, som gives på den frågan. — Alla s. k. förbättringar av regeringsformen hade varit av ondo; därför borde man nu en gång för alla åstadkomma en *verklig* förbättring och sedan vid liv, ära och gods förbjuda all ytterligare förbättring. Det enda som bjudes till ledning för denna verkliga förbättring är emellertid ett mycket allmänt hållet jämviktsprogram stående i en viss motsats till allt det föregående. Man skulle upprätta jämvikt mellan konung, råd och ständer, så att ingen av statsmakterna kunde väga tyngre än den andra. — Det var alltså en gängse fras, numera blottad på nästan allt innehåll, som Odel till sist bjöd. Lika litet givande är den allmänna hänvisning till det populära och allmänt diskuterade engelska statsskicket, som han samtidigt kommer med. Konung, överhus och underhus i England uppfattas som motsvarigheter till den föreslagna svenska tremaktsbalansen. I samma andetag förklarar

emellertid Odel, att det inte betydde så mycket om en av dessa makter tillfälligt, »för en conjunctur skull» finge något litet mera makt. Här finnes åtminstone en liten anknytning till den grundläggande tankegången i hela den föregående framställningen: en livgivande kungamakt, som i riksgagneligt syfte tar ledningen med undanskjutande av andra befogenhetsinnehavare.

I den allra skarpaste motsats till Odels bärande tendens står emellertid en först i den definitiva utskriften, sannolikt genom någon annans åtgöranden¹ tillkomna utläggning om nödvändigheten av en klar och koncis regeringsform, noga utstakande gränserna mellan och åtskiljande lagstiftande och lagskipande (= exécutiva) befogenheter och befogenhetsinnehavare. Det är det just nu högmoderna maktskillnadskravet, som här kommer fram och spränger hela ramen för framställningen i dess helhet.

Odel är förvisso ingen självständig författningspolitisk tänkare av någon betydelse utan en lidelsefull, stilistiskt begåvad och habil politisk skribent. Men just detta förhållande innebär ett särskilt slag av intresse. Hans författarskap illustrerar i sin mån den idékonfusion, som förekom i tiden och som momentant måhända spelade större praktisk roll än de mera renodlade, logiskt klart utformade reformprogrammen. Det hjälper oss också att bättre förstå den oklarhet och motsägelsefullhet, som vidlåder andra, mera betydande personligheter, som stå i brännpunkten för den politiska utvecklingen.

Anders Odels bärande idé står ju ingalunda isolerad i frihetstidens tankeliv. Kanske har dittills ingen på samma sätt som han sökt genomföra en analys av hela vår historia och därvid uppställt två stora ledande, mot varandra stridande idéer, det på folket stödda men folket också behärskande kungadömet och den på allsköns aristokratiska mellanmakter stödda antipatriotiska och partibetonade regimens. Men den förra idén med sina rötter långt tillbaka i tiden kommer då och då i en eller annan form fram, så fort missnöjet med ständerväldet av någon anledning får tillfälle till uttryck. Under 1750-talet inom hovpartiets mångskiftande tankevärld återfinna vi den i en ganska utpräglad form. Friherre Erik

¹ Jfr ovan s. 5.

Wrangel, en av det äldre hovpartiets mera hetsiga medlemmar, har i sin kända skrift »Swea rickes tilstånd» från 1756 med kraft vänt sig mot Ärlig svensks försök att, som Wrangel uttrycker sig »befläcka våra oförlikneliga Carlars, Konung Carl den Elloftes och Konung Carl den Tolftes ärefulla lefnader», och han utslungar till läsarna en försäkran, att de under ständerväldet äro herretjänare, sålde under främmande välde, i stället för att de borde vara *fria undersåtar styrda av en lagbunden konung*. — Man skulle kunna säga, att detta är den frihetstida rojalismens klassiska agitationsfras, ytterst bottnande i den germanska tanken om en i fria former till folkets väl (= lagligt) verkande konung. Denna fras, kunde i sin vittsvävande obestämdhet motsvaras av synnerligen skiftande konkreta författningsprogram. Det är f. ö. samma anda, som får uttryck i vissa strofer av fjärde sången i Olof v. Dalins Svenska Friheten:

»En lag, som kung och folk med visdoms anda stifta
för allas ögon ren; kan aldrig färgor skifta — — —
Ett folk ger kungen makt sin plikt att myndig göra,
ett folk bör gilla lag och kungen den utföra.
Att äska lagens hot var undersåt är fri
men all verkställighet bör eneväldig bli.»

Det fanns emellertid inom det äldre hovpartiets led personer, som i opportunistisk anpassning till det praktisk-politiska läget — liksom Odel i slutet av sitt koncept — använder den gamla *balans*-tanken, som går tillbaka till de sedan antiken gängse idéerna om fördelen av en blandning mellan monarki, aristokrati och demokrati. Hit hörde Grönhagen, vars bekanta memorial intager en rangplats bland riksdagsdebatterna på 1750-talet såsom ett uttryck för hovpartiets idéer. Med hänvisning till nödvändig balans och jämvikt i statslivets ledning motiverar Grönhagen principiellt den ståndpunkten, att konungen vid ständernas sida skall ha fullt bestämda befogenheter. Men när det sedan kommer till de praktiska kraven, vågar han icke gå längre än att försvara de små kompetenser i fråga om tillsättning av riksråd, utnämning av ämbetsmän och röstning i rådet, som frihetstidens författning ursprungligen inrymt åt konungen och som det mera konsekventa ständerväldets förespråkare delvis praktiskt jävade.

Medan Grönhagen sålunda i sitt offentliga framträdande, nog så djärvt ur logisk synpunkt, kombinerade balanstanken och ständervälde enligt R.F. 1720, använder Odel i sin hemliga statskrift samma auktoritativa tanke i förbindelse med motsatt ytterlighet, det fria, ledande kungadömet!

Som ett nytt moment av betydenhet kom under 1760-talet det reformkrav på *maktskillnad*, eller åtskiljande av lagstiftande och lagskipande myndigheter, som också Odel till sist såsom vi sett¹ funnit sig föranlåten att upptaga. Kravet var uppenbarligen för modernt för att den gamle Odel av egen drift omedelbart skulle ha upptagit det i sitt program.

Emellertid ledde fordran på maktskillnad sitt ursprung till själva de ständerväldeklärer, mot vilka den ibland vändes. — John Locke, vars i vida kretsar tongivande arbete *Two treatises on Government* (1690) under 1720-talet översatts till svenska på kanslikollegii initiativ, hade lancerat ett maktskillnadskrav men förenat det med den naturrättsligt motiverade idéen om den ena maktens (den lagstiftandes) ställning som högsta makt i staten. Det svenska frihetstidsstatskicket senare teoretici, som inte kunde i alla nyanser tränga in i de speciellt engelska begreppen lagstiftning och lagstiftande makt, accepterade både Lockes terminologi och vissa ur sitt sammanhang lösryckta, från honom hämtade allmänna satsar samt kommo fram till den föreställningen, att idén om riksdagen — den i Sverige lagstiftande makten — såsom absolut högsta makt kunde förenas med maktskillnad, d. v. s. ständerna som lagstiftare och regeringen som »lagskipare» eller verkställare i normala fall.

Att upprätthålla en effektiv kompetensåtskillnad mellan två makter, varav den ena erkännes såsom klart överordnad, är emellertid omöjligt. Då man under frihetstiden allt mer fick en känsla för olägenheten av riksdagens ständiga övergripande på förvaltningens område, övergick maktskillnadstanken från att ha varit en ganska självklart gällande sats till att bli ett reformkrav. Detta behövde dock icke stå i någon direkt motsats till frihetstidens positiva statsrätt så länge det blott innehöll yrkande på att ständerna ej skulle befatta sig med regeringsutövningen och förvaltningens detaljer. Maktskillnaden i anslutning till Locke blir alltså förbun-

¹ Se ovan s. 15.

² — *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1937. N. F.

den med idén om återgång till det ursprungliga statsskicket från 1720.

Det är f. ö. en egendomlighet av stort intresse, som icke synes vara tillbörligen uppmärksammas, att hos Locke själv maktskillnadskravet trivs tillsammans med ett program, som innebär en ganska långtgående kunglig dominans i statslivet — låt vara under exceptionella förhållanden. I ett kapitel om »The Prerogative», konungens särskilda rättigheter, betonar Locke, att konungen ensam — för folkets väl — icke blott måste ha makt att mildra lagens tillämpning utan ock att i nödfall göra lag, där gällande bestämmelser icke voro tillfyllest. Och Locke hänvisar i detta sammanhang, visserligen utan namns nämnande, till de stora Tudorerna från 1500-talet såsom exempel på regenter, vilka rörde sig med stor frihet i sin maktutövning, därför att folkets väl var deras ögonmärke, som med framgång fasthölls. — För Locke blir en sådan utläggning möjlig, därför att han utgår från beskydd av medborgarnas »property» i vidaste bemärkelse såsom samhällsdragets egentliga ändamål. Om detta statslivets ändamål blir tillgodosett i full utsträckning, måste det innerst för Locke bli likgiltigt, på vilken väg det realiserar — om det sker genom lagstiftning i vanliga former eller genom omedelbar kunglig verksamhet. — På så sätt förenas hos honom naturrättens absoluta givna värden med germansk dynamism och engelsk traditionalism och patriotism.¹

Kombinationerna hos Locke utgöra otvivelaktigt en instruktiv parallell till den Odelska skriftens ogenerade sammanförande av begreppen lodbrokamakt, balans och maktskillnad. Eljest torde Lockes skriftställarskap vara Odel väsentligen främmande.

Det maktskillnadskrav som i den slutliga utskriften av *Probus*' arbete, låt vara körtfattat och vagt, kommer fram, är uppenbarligen mera släkt med den mot ständerväldeklärorna skarpt kontrasterande Montesquieuska läran. Hos Montesquieu icke blott grupperades makterna något annorlunda än hos Locke.² Han av-

¹ Från kapitlet »The Prerogative» hos Locke utgår uppenbarligen Bolingbroke i sitt arbete »The patriote King». Men han har ock en tillsats av Machiavellis läror i sin rojalistiska argumentation. — Ovanst. stycke om The Prerogative ingår icke i 1931 års föredrag utan har tillagts vid tryckningen.

² Se Landberg, Sveriges riksdag VII s. 13, 15.

skrev också tanken på lagstiftande makten som den högsta och krävde garantier för maktskillnadens effektiva upprätthållande genom kungligt veto i lagstiftningsfrågor och rådgivaransvarighet. Allt detta kunde icke realiserats i Sverige utan fullkomligt sönderbrytande av frihetstidens statsrätt. Montesquieu blev givetvis en ny auktoritet för själva maktskillnadskravet som sådant, men hans kätterska idé om kungligt veto kunde endast diskuteras vid privata meningsutbyten. Uppenbart är för övrigt, som redan framhållits, att Montesquieus maktskillnad logiskt likaväl stod i klar motsats till idén om den ledande Lodbrokska kungamakten.

Utän att här upptages hela det invecklade problemet om Gustaf III:s äldre författningssidéer, kan det dock vara skäl att göra några konstateranden rörande kronprinsens ställningstagande i den konstitutionella frågan under krisen 1768—69. På det sättet ställes den Odelska tankekärnan i relation till en i det politiska livet centralt betydelsefull utvecklingskedja, och ömsesidig belysning kan därav bli följden.

Det var en ganska äventyrlig labyrint som den unge kronprinsen hade att leta sig fram i, när han 1768 först planerade sin revolution och tvingades närmare reflektera över det kommande författningstillståndet. Om han endast haft Odels skrift som vägledning hade han varit illa ställd. Men han har säkerligen haft åtskilliga andra informationskällor, muntliga och skriftliga, tryckta och otryckta. Man kan t. ex. påminna om fysiokratismens statslära, som förmedlats till Gustaf genom Mercier de la Rivière och Karl Fredrik Scheffer och som gick ut på en praktiskt taget enväldig monarki. Montesquieu kunde kronprinsen studera själv liksom annan litteratur. Och det torde vara betecknande, att en låt vara efter den tillfälliga situationen avpassad, kortfattad överblick av den svenska författningsutvecklingen, som leder sitt ursprung från Gustafs egen hand och är skriven i slutet av november 1768,¹ icke nämnvärt korresponderar med den Odelska framställningen. Dock, det finnes otvivelaktigt åtskilliga beröringspunkter mellan Odels skrift och Gustafs tankevärld, både ifråga om grundläggande rojalistiskt patos och tidsenlig idékonfusion.

¹ F. 414 n:r 20 U. B. Jfr Hennings, a. a. s. 335 och not 73 s. 426.

Den tidigaste säkra upplysningen om, vart Gustaf med sina revolutionsplaner 1768 trodde sig kunna författningsmässigt syfta, finnes i en av Gustaf gjord utskrift av en proklamation av den 28 okt. avsedd att i Adolf Fredriks namn utfärdas efter en lyckligt genomförd statskupp.¹ Det hade under förberedelserna ivrigt diskuterats, om denna skulle åtföljas av riksdagskallelse eller ej. Gustaf låter nu i den planerade proklamationen förklara, att en riksdag t. v. måste uppskjutas. En hel del riksgagneliga författningar borde först av konungen vidtagas, innan ett nytt riksmöte med verklig fördel skulle kunna samlas. F. ö. förekommer i författningsfrågan följande uttalanden: »Wi hafwe sielfwe antagit Oss Rickstyrelsen med den myndighet som tarfwas at göra Eder Lyckelige, och sådan som i Swergies urgambla lag beskrefven finnes.

Wi betyga dock härmed ånyo at Vi hyse den uprichtigaste afsky för det oiñskrängte envælde. Fast mera vele Wi licka som Wåre Glorvordigste Företrädare på den Swenska Tronen styra och regera vårt folk med Ricksens Råds wetskap samt älska ära och i tilbörilig wördning hålla Swergies Rickes Råd och Ständer högre och lägre Andelige och verldslige och tem hålla vid Sweriges beskrefna Lag teras välfangne privilegier Ricksens urminnes frihet och rättighet loflige wagna (sic) myndighet och anseende.» — En hänvisning till »K: G. A. Försäckran» är tillagd i marginalen!

Sedan man läst denna i medvetet arkaiserande stil avfattade författningsproklamation, som förebådar en långvarig kunglig riksstyrelse utan ständernas medverkan och som avsåg att motivera uppkomsten av en monarki, väsentligen obunden av verkligt fast konstitutionell kompetensreglering, framstår såsom förklarligt innehållet i det en knapp månad senare (23 nov.) avgivna första bud i författningsfrågan, som kronprinsen tvingats ge åt Modène och vissa hattledare, då revolutionsplanen uppgivits och i stället riksdag på allvar diskuterades. Kronprinsen fann en nyss från hattledaren avgiven allmän försäkran att återupprätta kungamakten alltför obestämd. Han fordrade därför deras uppriktiga uttalande rörande följande program: Konungen har rätt att giva nåd och befordra, underhandla med främmande makter och för-

¹ Se numera Hennings, a. a. s. 328 f., särskilt åsikterna om Gustafs roll vid avfattningen.

delar riksinkomsterna. Rådet är blott hans undersåtar och äger decisionsrätt endast i justitiemål. Ständerna befatta sig med intet annat än bevilja skatter och undersöka finansernas skötsel. — Lagstiftningen omnämnes här icke med ett ord. Detta bottnar förvisso icke i någon glömska från Gustafs sida utan i hans strävan att på ett eller annat sätt tillägna sig det faktiska huvudinflytandet på detta område. När han finner, att hattarna använde samma vapen som han själv — hänvisningar till ett mer eller mindre obestämt förflutet — bringas han för tillfället att frångå omnämnande av sådant som »Sveriges beskrevne lag» och »konung Gustaf Adolfs kungaförsäkran» samt avgiva faktiska kompetensförslag. Men då går han helt enkelt t. v. omkring hela det stora problemet om lagstiftningen och utlovar blott det som under alla förhållanden var oundvikligt, nämligen att ständerna skulle ha skattebevilningsrätt och få någon kunskap om riksfinansernas skötsel.¹

¹ Beth Hennings, som i sitt a. a. ägnat mycken uppmärksamhet åt 1767—69 års händelser och på åtskilliga punkter berikat vår kunskap om revolutionsplanernas utveckling och strandande, har vid behandlingen av den idéhistoriska sidan särskilt lagt vikt vid det fysiokratiska inflytandet på kronprinsens hållning i författningpolitiska frågor. Nytt material till belysningen av Gustafs kontakt med fysiokratismen har framdragits, och säkerligen har författarinnan rätt, när hon (s. 303) hävdar, att denna lära icke lett fram till någon i detalj fixerad politisk åskådning hos kronprinsen utan endast i hög grad bidragit till att ge dennes politiska tänkande dess konsekventa inriktning mot absolutismen. — Det synes dock tydligt, att författarinnan icke tillräckligt fasthållit denna synpunkt utan vid flera tillfällen, vid analysen både av hertigens av Choiseul upprepade anvisningar ang. en kommande författning i Sverige och av kronprinsens ovannämnda förslag, är allt för snar att finna *direkt* fysiokratisk påverkan (s. 293, 313, 316, 329, 336).

Det torde behöva framhållas, att en omedelbar jämförelse mellan fysiokratismens starkt schematisk-rationalistiska statslära med dess motsägelsefulla skiftningar under utvecklingen, sällan med fruktbart resultat kan sammanställas med faktiska författningsprogram i konkreta situationer. Och i varje fall är det svårt att förstå, hur Choiseuls memoar av den 12 mars 1767 liksom (s. 293, 316) hans brev till legationssekreterare Duprat i Stockholm 29 juni 1768 med deras tal om ständernas delaktighet i *lagstiftningskompetensen* (i en eller annan form) kan ställas i relation till »de fysiokratiska statsrättslärares» yrkanden. (Vad brevet den 29 juni ang. lagstiftningen innehåller, är f. ö. oklart. B. Hennings citerar s. 336, jfr s. 313 not 20 och s. 316, »le maintien de l'explication des loix». I en avskrift, publ. i Fersens skrifter III står »maintien et l'explication des loix».)

I referatet av Mercier de la Rivière's fysiokratiska huvudarbete har författarinnan oegentligt hävdad, att denne låtit »folkets rätt att bestämma skatternas

Det var emellertid givet, att ett sådant anbud ej skulle vinna gillande; diskussionen gick vidare, och nästa steg togs, när Gustaf tillgrep Montesquieus maktskillnadslära som samlingsprogram. Själv har han skrivit ett kort författningsprojekt inlett med en principutredning, som delvis direkt återgår till Montesquieus bekanta kapitel om Englands författning. De föreslagna författningsbestämmelserna utgöra ett försök att anpassa Montesquieus schema efter konungens önskningsar och det svenska författningspolitiska läget. Projektet var givetvis en ganska egendomlig produkt. Gustaf har tvingats acceptera maktskillnadslärans idé, att ständerna stifta lag och kräva ansvar av konungens rådgivare. Emellertid har då också konungen fått vetorätt i anslutning till Montesquieu och dessutom alla de prerogativ på utnämningensrättens och utrikesledningens område som förutsatts i tidigare anbud. Därtill lägges nu uttryckligen — tydligen just för att uppmjuka maktskillnadsregeln — allenarätt över »ekonomiska författningar». Trots denna högst moderna kompetensreglering inleddes det hela med en första paragraf: konungen styr sitt rike enligt statens gamla lagar. — Här se vi alltså som hos Odel, en oförmedlad förbindelse mellan motsatser. Den moderna maktskillnadsläran i den ena eller andra

storlek» bli den enda motvikt som kungamakten bör äga. M. d. l. R. ger icke uttryck åt någon dylik idé i sitt arbete *L'ordre naturel etc.*, som citeras (s. 303), utan menar där rent doktrinärt, att skatternas storlek skola ges sig ovedersägligt och evident av lagarna och det ekonomiska tillståndet. Skatteutkrävningen skulle liksom regeringsutövningen överhuvudtaget bli en förvaltningsakt i överensstämmelse med naturligt och förnuftsensligt givna lagar. (Däremot förbehålles domarmakten en självständig ställning.) — Fysiokraterna erkände visserligen nödvändigheten av att folket bestämde över skatterna i ett land, där det rätta ekonomiska systemet ej kunde tillämpas eller ännu ej var infört. Men först så småningom kom själva doktrinen — under inverkan av aktuella förhållanden och parallella läror samt även med utgångspunkt från den egna idén om att det rätta skatteunderlaget skulle konstateras genom inhämtande av upplysning om jordägarnas nettovinst — att radikaliserades med kravet på att folket skulle *besluta* om skatterna. (Jfr härom G ü n t z b e r g, B., *Die Gesellschafts- und Staatslehre der Physiokraten* s. 105 f., 108 f., 113 f.)

Kronprins Gustafs proklamationsutkast 28 okt. samt hans författningsprogram av 23 nov. kunna utan tvivel restlöst och bäst förklaras *utan* en preciserad hänvisning till den fysiokratiska statsläran.

formen skjutes fram, opportunt och tillfälligt oorganiskt förenad med hänvisningar till gammal svensk statsrätt i allmänhet.¹

Det blev emellertid detta projekt som närmast låg till grund för den uppgörelse i författningsfrågan mellan kronprinsen, Modène och hattledarna, som åstadkoms i jan. 1769 och som var avsedd att bli utgångspunkt för förhandlingar i författningsfrågan vid riksdagen. Gustaf gjorde ju, i förlitande på bärkraften härav, en aktningssvärd insats, då det gällde att tvinga rådet till eftergift, genom att driva Adolf Fredrik till den bekanta tronavsägelsen. Men sedan förlorade kronprinsen allt inflytande och måste till sin gränslösa besvikelse se, hur hela projektet skrinlades, då riksdagen väl samlats och hattarna åter sutto något så när säkra i sadeln.² De högrojalistiska planerna i Odels anda avskäras i samma ögonblick som hovet för tillfället avskriver revolutionsplanen.

Ett studium av författningsprojekten 1768 och de konstitutionella idéerna omkring detta år har den allra största betydelse, om man vill gå in på ett studium av 1772 års revolutionära författningsverk. I det allra väsentligaste har nämligen Gustaf III vid det slutliga genombrottet behållit den inställning till de konstitutionella spörsmålen, som han haft vid sin första verkliga politiska debut. Han var nu fyra år äldre, erfarnare och i besittning av ökad förmåga att räkna med realiteter och möjligheter. Han hade också genom sin franska resa och sina förbindelser med frisinnade kretsar i Frankrike fått *större* intresse för moderna konstitutionella idéer än förut, men han var städse i första rummet politiker, handlings- och känslomänniska men icke författningsteoretiker. Gustaf hade av omständigheterna blivit bärare av maktkoncentrationens och den kungliga diktaturens idé, och han *ville* träda in för dess realiserande, eftersom han var genomträngd av övertygelsen om att rikets väl krävde det. Konstitutionella idéer och motiveringar ha haft stor betydelse för honom som medel i kampen, men de ha dock alltid haft sekundär betydelse för honom personligen. På samma sätt har

¹ Se härom numera Landberg, Sveriges Riksdag VII s. 20 och B. Hennings, a. a. s. 338 ff. I en något oklar karakteristik (s. 338) synes B. Hennings hävda, att Lockes och Montesquieus maktskillnadsläror hävdats av hovpartiet 1755—56. Detta är icke med verkligheten överensstämmande. Jfr ovan s. 16 och Sveriges Riksdag VII s. 12.

² Se ovan s. 3 med hänvisningar i noten.

tillvägagångssättet i detalj vid olika tillfällen, ja även förhållandet till olika stånd och klasser, blivit något sekundärt i förhållande till det stora, i fråga om sitt detaljinnehåll givetvis ganska obestämda målet: konungen som den upphöjde ledaren av det politiska livet i Sverige.

Denna uppfattning torde också giva en nyckel till den egenomliga förknippning av antikonstitutionell arkaism och modern konstitutionalism som framträder — på olika sätt visserligen och med tyngdpunkterna något olika fördelade — både 1768 och 1772. Om man i detalj tar del av händelserna strax efter revolutionen 1772 eller de praktiska modifieringar i R.F. som omedelbart vidtogos¹ och ännu mer om man ser på Gustaf III:s tillvägagångssätt vid RF:s första egentliga konfrontation med riksdagslivet 1778, blir man onekligt frestad att i konungen se en renodlad machiavelist som använder frasen om de gamla lagarna likaväl som talet om »en fri författning», såsom täckmantel för en målmedveten strävan att utplåna varje kompetensfixering i statslivet. I fråga om sin innersta halt kan f. ö. utan minsta tvivel Gustaf III:s tillvägagångssätt 1778 jämföras med den nya revolutionen 1789; det är bara den yttre ramen, den politiska situationen och graden av spänning; som är olika vid de båda tillfällena. Men icke desto mindre vore det dock ett både psykologiskt och historiskt misstag att fränse det moment av konstitutionellt intresse, som Gustaf III trots allt hyste: Han bringades så småningom — efter 1768 — att inse, att man inte *blott* kunde hänvisa till Sveriges gamla lagar och Gustaf II Adolfs kungaförsäkran. Den ytliga applicering av en modern konstitutionsteori, som han 1768 fann sig föranlåten att göra, kom 1772 att efterföljas av ett försök — ur vår synpunkt naturligtvis hopplöst och motsägelsefullt — att i en regeringsform söka en syntes av de gamla lagarna, med vitt och obestämt utrymme för kungamakten, och en tidsenlig, tydlig kompetensfördelning. Det är tydligt nog, att Gustaf III känt en icke obetydlig stolthet inför sitt verk, som han ansett värt att fogas in som ett led i tidens frisinnade strävan efter det bästa statskicket. Men i hans handlingar träder det antikonstitutionella draget fram starkt och avgörande.

¹ Se Landberg, Sveriges Riksdag VII s. 34 ff.

Vi återgå till en direkt jämförelse med Odels tankar i hans författningshistoria. — Det var ju så, att Gustaf III:s till hälften otvivelaktigt naiva, till hälften slugt beräknande uppställande av Gustaf II Adolfs-programmet och kravet på återställelse av de gamla lagarna redan för vissa samtida kretsar tett sig som något både klumpigt och orimligt. Och även om man tager hänsyn till dåtidens öhistoriska betraktelsesätt och dess frånvaro av egentligt utvecklingsbegrepp, ter sig otvivelaktigt konungens tillvägagångssätt såsom både djärvt och föråldrat. Men perspektivet ter sig en smula annorlunda, om man sammanställer konungens program med vad som i andra kretsar tydligen på fullt allvar kunde tänkas och sägas. I jämförelse med Odels funderingar om ett Lodbrokiskt regeringsätt under Gustaf Adolfs och Karl XI:s tid ter sig konung Gustafs redan 1768 utkastade program som både moderat i och för sig och ur taktisk synpunkt ganska försiktigt. Gustaf har inte blott förstått, att det för de allra flesta skulle te sig som fullkomligt orimligt att överhuvudtaget föra fram det Lodbrokiska regeringsättet i offentlig diskussion, utan han har också haft på känn, att Karl XI:s konstitutionella åtgärder, i varje fall inom de i första rummet tongivande kretsarna, voro hopplöst impopulära, och han har tidigt beslutat sig för att icke ställa sig solidarisk med det karolinska skedet. Man får dock icke föreställa sig, att han därför i och för sig haft något emot en Karl XI:s faktiska maktställning. Synnerligen belysande för hans inställning till denne konung är ett förtroligt brev till Lovisa Ulrika den 14 jan. 1772 skrivet under konungens försök att ställa sig som den upphöjde försonaren av partierna. Det är Karl XI, säger han, som är orsak till alla våra olyckor. Det är han som sönderrivit den slöja som åtskilde konungens och folkets rättigheter från varandra, och som genom sina orättnätiga anslag mot undersåtarnas egendom på ett ödesdigert sätt ingivit folket misstro mot kungamakten.¹ — Man hör jämföra dessa ord med Odels uttryck angående Karl XI:s tid, att kungamakten då visserligen icke blev avsevärt större än förut men att de kungliga rättigheterna aldrig förr satts »till pappers» som då.¹ En sådan synpunkt, framställd av Odel eller någon annan, har Gustaf

¹ Jfr Landberg, Sveriges Riksdag VII s. 19 och ovan s. 12.

kunnat acceptera, men han har dragit sina egna slutsatser för det praktiska handlandets vidkommande. Det är den konstitutionella fixering, Karl XI:s lagförklaringar inneburo, som han finner befänklig. Han klandrar Karl XI därför att han sönderrivit den slöja, som han själv gärna skulle vilja ha kvar! Det är onekligen intressant att finna en sådan bakgrund för Gustaf III:s starka officiella utdömande av det karolinska enväldet.

Gustaf III var fast besluten att icke genom utmanande åtgärder och hårda formuleringar stöta motståndare eller ljumma vänner för huvudet. Det var under intrycket av denna föresats, som 1772 års R.F. kom till. Det fanns också rika möjligheter till olika uttydningar av den både i detalj och i stort. Detta skulle nogsamnt träda i dagen under konungens fortsatta kamp med rikets ständer — och även i de motsatta uppfattningar, som sentida historiker givit uttryck åt. — Odel har, som förut påpekats, 1772—73 författat en för publicering otvivelaktigt avsedd skrift om den nya regeringsformen, som har sitt intresse såsom i sin mån och från ena sidan belysande samtidens uppfattning av författningsverket.¹ Odel anser, som man kan vänta, att den nya R.F. är det urgamla hederliga svenska regeringssättet i ny och förklarad gestalt. »Det var», säger han, »den gamle starklämmade gubben i nya dräkten», som ständerna med jubel igenkände och med vördnad och glädje välkomnade. Den borde dock ingalunda binda en konung definitivt. Det vore en avgjord sak, menar han, att en god, dygdig och förståndig konung aldrig kunde få för mycken makt. Men en högtidsklädnad, som skulle bäras i evärdliga tider och således av flera personer, måste vara skuren efter medelmåttig växt; likaså en regeringsform. Folket måste ha rätt att ifråga om sådana högmål som anfallskrig, utlagors påläggande och all oförverkad äganderätt till liv, ära och gods »med anständighet men ock med eftertryck säga ej allenast sitt videtur utan och sit oryggeliga ja eller nej». Konungen »dock obetaget att förmå sit folk till allt hvad det förmås kan med gode skäl och upplysningar i tider och omständigheter, såsom K. Gustaf Adolf gjorde med sine svenska ständer, då han började Tyska kriget —».

Det frapperar här återigen, att Odel icke ens nu, lika litet som han och kronprins Gustaf gjorde det 1768, räknade verklig del i

¹ Odels otryckta skrifter. K. B. Jfr ovan s. 5.

lagstiftningen såsom en essentiell rättighet för ständerna. På ett annat ställe i samma skrift framträder detta ännu tydligare, då Odel menar, just med syftning på den nya R.F., att ett hederligt bofast folk av monarken bör lämnas »vitsord i beskattning, krig och frid» men blott »ljus i lagstiftningen». Det är anmärkningsvärt, att denna gamla uppfattning om ständerna såsom blott sanktionerande och tacksamt anammande de lagar konungen stiftar, här lyser igenom, just då Odel kommenterar den R.F., som för första gången fastslår en kompetensfördelning inom lagstiftningen med ömsesidig initiativ- och beslutsrätt för konung och riksdag, vilken sedermera blivit grundläggande i svensk statsrätt. Om än Odel här är mera konungsk och arkaiserande än Gustaf III själv för tillfället var, måste vi dock även på denna speciella punkt räkna med en viss släktskap mellan honom och konungen. Ty Gustaf hade ju avsiktligt och försiktigtvis uraktlåtit att i R.F. omnämna en till gränserna obestämd förordningsmakt, som han tänkte tillägna sig. Och hans djupaste inställning till frågan om lagstiftningskompetensen trädde ju på ett mycket uppseendeväckande och välbekant sätt i dagen den första riksdagen efter statsvälvningen.

År 1772 och den närmaste tiden därefter har emellertid fritt spelrum lämnats åt en kommentar, som utgick ifrån att R.F. till alla delar verkligen innebar en bestämd kompetensfixering. Det blev ju ej Anders Odel utan Anders Schönberg, som fick framträda som officiell apologet för 1772 års R.F. Men det är betecknande för hela läget och för konungens person, att Schönbergs djupt lojala, försiktiga och av konstitutionalistiskt intresse präglade författarskap av konungen till en början betraktades med en viss misstro, därefter under censur understöddes men slutligen avbröts, då motsättningen mellan de båda heterogena elementen i 1772 års författningsverk under den politiska striden trätt i öppen dag.

STUDIEBEGRÄNSNING OCH AKADEMISK YRKESRÅDGIVNING

AV DR. SVEND RIEMER, STOCKHOLM

Den stigande tillströmningen till de högre studierna och den trängsel inom de akademiska yrkena, som hotar att bli en följd härav, har aktualiserat frågan om reglerande åtgärder mot dessa missförhållanden.

Sådana åtgärder leda emellertid lätt till paradoxala verkningar, i det de avse att bota ett elementärt socialt missförhållande genom att angripa ett av dess symptom. Ju strängare dylika ingrepp göras, desto större blir risken att motsvarande svårigheter framträda i någon annan del av samhället. Lyckas man sålunda monopolisera de högre studierna för ett begränsat antal akademiker, så medför detta alltid en motsvarande överbelastning för de typiska medelklassyrkenas arbetsmarknad. Om de skilda akademiska yrkesgrupperna lyckas i sina strävanden att avvärja tillströmningen av nya studenter, så leder det inte till någon problemlösning utan blott till en förskjutning av frågan över till andra yrkesgrupper.

Också rent institutionellt rymmer frågan om studiespärren många inre motsägelser; ifrågasättande åtgärder måste anknyta till de olika läroanstalterna, framför allt läroverken. Det uppstår en dissonans mellan den pedagogiska uppgiften att utveckla och utbilda elevmaterialet å ena sidan och å andra sidan tvånget att av sociala nödvändighetsskäl hindra en del av eleverna — eventuellt största delen — från att gå vidare inom de akademiska yrkena.

Ett fritt yrkesval i samband med ett bejakande av individens sociala framåtsträvande, vilket ligger djupt förankrat inom breda samhällsskikt, ha i nästan alla länder med västeuropeisk civilisation gjort tillströmningen till de högre studierna till ett högviktigt samhällsproblem. Men alla radikala ingrepp på detta område medföra en konflikt med en av den nutida samhällsordningens grundsatser,

det fria yrkesvalet, en princip som blir allt svårare att vidmakthålla inför de förändrade samhällsförhållandena. Följden härav blir en oöverskådlig förvirring av diskussionen om studietillströmningens begränsning. Inför ett aktuellt nödläge stå berättigade intressen, som skola uppoffras för att häva nödläget. Mot varje ingrepp resas protester, och på så sätt försvåras varje radikalt åtgörande.

Vi kunna här icke bidra till lösningen av de grundläggande problemen; en för alla tillfredsställande lösning är otänkbar, och frågan gäller blott, *vilka* intressen som skola åsidosättas.

Däremot skola vi söka att klarlägga de ofta förbisedda komplikationerna på detta område genom en framställning av de olika ansträngningar som gjorts i Tyskland för att begränsa tillströmningen till studierna; denna tillströmning, som omkring år 1930 blev ojämförligt större än någonsin i Sverige, ledde till olikartade experiment, varav man kan dra lärrika slutsatser.

Härvid skall särskild uppmärksamhet ägnas åt en inrättning, som utförde ett värdefullt arbete i Tyskland, även om den var maktlös gentemot masstillströmningen till universiteten, nämligen den akademiska yrkesrådgivningen. Rent kvantitativt var dess verksamhet alltför begränsad för att kunna göra sig gällande, och den påbörjades även rätt sent. Men för ett land som Sverige, där trängseln på studiebanorna är relativt begränsad, där högskoleväsendet, koncentrerat till ett fåtal städer, är mycket överskådligt och där ett starkt intresse råder för den enskildes möjligheter att själv välja sin levnadsbana — här kunde genom en lämpligt anordnad yrkesrådgivning uträttas mycket arbete för att onödiggöra mera smärtsamma operationer vid senare stadier av studiegången.

De åtgärder mot universitetens »överbefolkning», som diskuterats och med växlande framgång tillämpats i Tyskland, kunna indelas i fyra huvudgrupper. Begränsningen av tillträdet till studierna har skett genom:

1. Offentligt upplysningsarbete.
2. Skärpt »sällning» i examina.
3. Studie- eller yrkesspär (kvantitativ begränsning).
4. Akademisk yrkesrådgivning.

I. Den offentliga upplysningen.

Man kan utgå från att det först varit de stora, delvis utmärkt organiserade akademiska yrkesförbunden, som vid 20-talets slut uppmärksammat faran av en omfattande arbetslöshet bland akademikerna och den hotande proletariseringen av dessa grupper. En ståndspolitik som ville göra tillträdet till yrkets utövande beroende av vissa villkor eller rentav begränsa det siffermässigt kunde här anknytas till en tidigare diskussion, som blivit rätt intensiv särskilt efter inflationen 1922—23, då medelklassens utarmning minskade läkarnas, tandläkarnas och juristernas inkomstmöjligheter; däremot kunde en motsvarande lagstiftning inte omedelbart förväntas på grund av det myckna motstånd den hade att övervinna.

Sålunda förfogade yrkessammanslutningarna till en början blott över den offentliga upplysningens väg för att hämma tillströmningen till de studerade yrkena; uppgiften att åvägabringa sådan upplysning ägnade sig också dessa sammanslutningar åt med största iver under 30-talets första år. De nedlade själva den största omsorg om en ingående statistisk uppskattning av tillströmnings- och avgångsförhållandena inom sina yrkesgrupper, om påvisandet av inkomstförhållandena och de yngre studenternas läge. Det som publicerades i dessa årgångar av »Aertzliche Mitteilungen», tidskriften för Tysklands Läkareförbund (Hartmann-Bund), står i socialstatistiskt hänseende på en hög nivå.¹

Nu voro yrkestidskrifterna blott till en ringa del tillgängliga för en större allmänhet. För att verkligen nå offentlighet och för att förmå eleverna själva och deras föräldrar genom en vädjan till förnuftet att avstå från ifrågavarande studiebanor måste andra vägar beträdas. Man uppträdde i dagspressen med enstaka uppsatser, vari livliga polemiker utspunno sig. En nästan oöverskådlig uppsatslitteratur om studieträngseln och utsikterna inom olika akademiska yrken fyllde under denna tid dagstidningarna.

Men inte nog härmed. Flygblad utgavos av yrkesföreningarna och utdelades kostnadsfritt till lärjungarna i gymnasiernas och de högre realskolornas övre klasser: sålunda utdelades varningar för

¹ Särskilt betydelsefulla voro Dr. Achners och Prof. Günther Müllers arbeten, t. ex. »Die Zukunft des deutschen Akademikers», ur Aertzliche Mitteilungen 1932 nr 24.

läkarens och kemistens yrke och varningar för de naturvetenskapliga yrkena, vilka varningar vunno beaktande i vida kretsar.

Sedan diskussionen startats genom de skilda yrkesgruppernas ståndsintressen och därmed en första belysning getts åt det hotande läget, kunde icke heller de offentliga myndigheterna avstå från att medverka i den ständigt växande upplysningsverksamheten. Skolmyndigheterna, Preussens justitie- och kulturministerium och flera andra anstalter¹ spridde sina »varningar» ämbetsvägen: lärjungarna gjordes i särskilda föredrag uppmärksamma på den akademiska trängselns innebörd för deras egen framtid.

Till en samlingspunkt för diskussionen om studentöverflödet utvecklades småningom den stora akademiska självhjälpsorganisationens tidskrift »Studentenwerk»; dess regelbundna artikelöversikt sammanfattade de viktigare inläggen i denna debatt. Likaså bidrog det institut som inrättades för dessa frågor utredning, »Volkswirtschaftliche Zentralstelle für Hochschulstudium und akademisches Berufswesen», med publikationer av sina forskningsresultat i särskilda, sammanfattande skrifter,² vilka anfördes och recenserades och därmed vidgade kunskaperna om de högst invecklade förhållandena på den akademiska arbetsmarknaden.

Om man nu ser tillbaka på denna diskussion, vari helt naturligt avspeglades tydliga intresse motsättningar mellan lärjungar, studerande och redan i yrket aktiva akademiker, måste man säga sig att dess verkliga framgångar i bekämpandet av studietillströmningen voro minimala. Häröver började man snart nog också att beklaga sig.³

Den stora massan av olika varningar, som på olika vägar nådde skoleleverna, måste verka nedstämmande på den unga generationen genom sin rent negativa syn på läget och med hänsyn till det förhållandet, att endast ett fåtal abiturienter vid denna tid kunde vinna anställning i ett icke-akademiskt yrke. Följden blev också, att en

¹ Bl. a. Lippische Landeszeitung 6. 9. 1931, Amtlicher Preussischer Pressedienst 1932 och Merkblatt des Sächs. Volksbildungsministerium 1931.

² Untersuchungen zur Lage der Akademischen Berufe, Band I: Bedarf u. Nachwuchs an Aerzten. Berlin 1932. Liknande i senare band om tandläkare, veterinärer, farmaceuter, luteranska o. katolska teologer, arkitekter osv.

³ T. ex. M. Melchior, Nutzen Warnungen vor dem Hochschulstudium?, Hamburger Nachrichten 6. 9. 1931.

stämning av förtvivlan under dessa år utbreddes sig bland ungdomen, vilket bidrog till att försämrade läget ytterligare.

Det fanns till slut inte någon akademisk yrkesgren som inte måste verka överfylld utifrån en rent statistisk analys av tillströmning och behov. De mindre skiftningar som kunde fastslås vid ett mera ingående studium av litteraturen voro omärkbara för en ordinär skolelev och hans föräldrar. Småningom inträdde en absolut likgiltighet för hela varningslitteraturen. Man studerade precis vad man hade lust till utan att särskilt undvika de mest »upptagna» yrkena.

I den mån varningarna utsändes av enstaka yrkessammanslutningar fingo de självfallet en högst ensidig prägel, och även slumpen fick stort spelrum: beroende på vilka flygblad som kommo abiturienten tillhanda, föreställde han sig några särskilda yrken som otillgängliga. Därmed verkade yrkessammanslutningarnas propaganda om läget inom det egna yrket ofta allvarligt störande på det normala urvalet av lämpliga aspiranter, vilka ju alltjämt behövdes om och i mindre antal.

Men därjämte ledde även de allmänt hållna upplysningarna om »överbefolkningens» faror inom vissa yrken till direkt missriktning av tillströmningen till vissa fack. Med spänd uppmärksamhet följdes de vetenskapliga undersökningscentralernas rapporter, och varhelst man förebådade ej alltför dåliga utsikter, där kunde man nästa termin emotse en abnorm tillströmning. Så fick t. ex. den protestantiska teologien, som till en början varit rätt glest befolkad, inom några terminer en abnorm ökning av de studerande som, ledda av de gynnsamma prognoserna, plötsligt bestämt sig för att bli präster.¹ På ett groteskt vis gjordes alltså just prästens yrke till en konjunktursyssla. Inom veterinärfacket uppstodo verkligt olyckliga följder genom att en offentlig rapport,² vilken senare visade sig mindre tillförlitlig, hade framställt situationen inom yrket såsom jämförelsevis gynnsam: följden blev för flera terminer framåt en orimlig ansvällning vid veterinärhögskolorna.

Hela detta upplysningsarbete lyckades blott förbereda en allmän

¹ Bedarf und Nachwuchs an evangelischen Geistlichen. Berlin 1933.

² Jfr motsvarande bidrag i »Ergänzungsheft» t. Deutsche Hochschulstatistik Bd 4.

inställning, varigenom den enskilde abiturienten gjordes mottaglig för de mest olika osakkunniga »goda råd». Rädslan för det fria förvärvsarbetets yrken ökades till panik, och tillströmningen till ämbetsmannabanan, vilken ju hade sin andel i den ökade studentproduktionen, minskades ingalunda utan tvärtom tilltog.

II. Skärpt urval (»sällning») genom examinationen.

Till alla undervisningsanstalter, från folkskolan till universiteten, riktades också krav på en skärpning av urvalet genom en omläggning av examens- och prövningsförfarandet.

Att uppmärksamheten härvidlag vändes även mot skolväsendet hade sin goda grund i det faktum, att detta, i nära anslutning till de akademiska studiernas ökade omfång, också i sin tur starkt utvidgats.¹ Genom den stora arbetslösheten inom förvärvslivet uppkom dessutom en stark benägenhet hos många ungdomar att börja studera vid högskolor.

I synnerhet restes under dessa år klagomål från högskolor och universitet över att de högre skolorna helt misslyckats i sin uppgift att utvälja blott de dugligaste och mest begåvade bland lärjungarna.² I verkligheten framstod examensväsendet i hela sin omfattning, från bottenskolans prövningar till akademiska slutexamina, som en fullkomligt olämplig utgångspunkt för bekämpandet av universitetens överbefolkning.

Först och främst beror nu detta på att examinator gärna känner en viss ansvarighet för examinandens öde och särskilt blir hänsynsfull, om han varit dennes lärare. Lärarens mer eller mindre personliga förhållande till eleven kan icke bestå som instrument för en i stort planerad yrkesfördelning. Varje pedagog är mån om att föra sina lärjungar framåt. Det skulle krävas ett övermått av personligt avstånd från det egna lärararbetet för att kunna av en lärare fordra, att han i större utsträckning visade bort elevmaterialet. Men därtill

¹ Jfr Kulln i c k e, »Ergänzungsband» t. Deutsche Hochschulstatistik winterterminen 1929—30 s. 3; även: G. R i e d, Schrumpfung oder Verfall der höheren Schule, Leipzig 1933, o. diskussionen därav i Aertzliche Mitteilungen.

² »Der ganze innere Bau der deutschen Universität, das kann nicht genug betont werden, steht und fällt mit ihrer Sicherung durch die Schutzwehr eines wissenschaftlich hochwertigen Abiturientenexamens.» E. Spranger, Das Wesen der deutschen Universität, i Das Akademische Deutschland III s. 2.

måste den enskilde lärarens ovisshet om elevernas bedömning i andra skolor göra honom benägen att i stort sett lämpa sina fordringar efter de egna lärjungarnas kunskapsnivå.

Man kan icke heller helt bortse från lärarkårens intresse av att upprätthålla en viss elevfrekvens; man vill dra så många elever som möjligt till sin egen skola och visar sig därför fallen för eftergifter vid provningarna.

Preussens kulturminister lät anordna en enquête¹ till alla på något sätt berörda myndigheter och läroanstalter beträffande möjligheterna till effektiva åtgärder mot undervisningsväsendets ansvarighet. Resultatet härav är intressant vad angår yttrandena om de möjliga verkningarna av skärpta examenskrav överlag: det nämnda dilemmat framträder här mycket tydligt. Från alla håll avvisas utvägen att hejda tillströmningen till undervisningen genom examinationen, och ansvaret för »sällningen» överlämnas städse till närmast framför eller efter liggande instans.

Också den senare diskussionen i broschyrer och artiklar rörde sig i denna olyckliga cirkel: bottenkollärarna vände sig mot idén att intagandet i »höhere Schule» — efter de första 4 skolåren — (motsv. svenskt allmänt läroverk) skulle innebära den avgörande urvalsprocessen för dem, som kunde befinnas lämpliga för läroverks- och universitetsutbildning.² Man framhöll med rätta, att man vid ett så tidigt skede av barnets utveckling inte på något sätt kunde slutgiltigt bedöma dess begåvning för intellektuellt och än mindre för eventuellt högre intellektuellt arbete. En analog argumentation gavs vid diskussionen om urvalets förläggning vid inträdet till »Obersekunda» (motsvarande det treåriga gymnasiet första ring). Denna tidpunkt hade en särskild betydelse, eftersom de lärjungar som tidigare icke ämnat fortsätta med högre studier — efter avgångsexamen — då vanligtvis lämnat skolan eller också, enligt senare förslag, skolat deltaga i särskilt organiserade klasser, vilkas undervisning i högre grad skulle syfta till det praktiska yrkeslivets behov;³ men även denna urvalsmöjlig-

¹ Jfr Preuss. Kultusministeriets kungör. 10. 2. 1931 samt Württembergs Kultusministeriums kungör. 23. 12. 1930. S. 258 ff.

² Hartnacke & G. Bäumer, *Naturgrenzen geistiger Bildung*. Leipzig 1930. G. Bäumer, *Schulaufbau, Berufsauslese, Berechtigungswesen*. Berlin 1930.

³ En skärpning av flyttningsbestämmelserna infördes delvis genom respektive ministerier. Tyska Stadsförbundets president önskade likaså en förordning

het betvivlades av lärarkåren.¹ Skolan vore överhuvud inte i stånd, sade man, åtminstone inte beträffande sextonåringar, att fälla ett slutligt och säkert omdöme om den framtida dugligheten. Men till och med själva studentexamen värderades av lärarna själva blott föga som urvalsinstrument; man önskade endast betrakta den som en formell avslutningsexamen, som resultatet av förutsatta tidigare prestationer under skoltiden.²

Men redan här, med avvisandet av kravet på ett skärpt examensurval, inträder ett resonemang, som blivit karakteristiskt för högskolelärarnas ställning till frågan. Man fastslår nämligen att sällningen av eleverna egentligen bort ske på en tidigare tidpunkt, när själva examen — inom den högre utbildningens ram — inte utgör något kriterium på lämplighet för intellektuellt arbete och att man slutligen — inte kan bära ansvaret för att spärra en karriär för en ungdom, för vars skull han, föräldrarna och staten redan offrat så mycket tid och pengar!

Söker man sakligt ordna de många argument som anförts, så kommer man därefter, att examensspärren misslyckats överallt, när begåvningen definitivt kan konstateras först på ett så sent stadium av individens utveckling, att man inte längre rimligen kan avstänga den redan påbörjade karriären.

Vidare bör beaktas, att ett examensväsende, som verkligen skall tjäna till urval av de studiebegåvade, på ett ansvarigt sätt måste utnyttja den nyare psykoteknikens metoder för mätning av intelligens och arbetsförmåga³ — låt vara att dessa för de akademiska yrkenas del ännu äro ofullkomliga (delvis naturligtvis beroende på att den utarbetade test-apparaten avser prövning för fabriks- eller kontorsarbete o. d.). Så mycket har redan skrivits om det relativt

om skärpt tillämpning av flyttningsbestämmelserna, i sht vid flyttningar efter »Obersekunda» (2. gymnasieklass) och »Unterprima» (3. d:o).

¹ W. B o l l e, Naturgemässe Sichtung. Ph. Bl. 38, 6.

² Denna litteratur är alltför omfattande för att kunna representativt anföras genom något urval här.

³ Se W. S t e r n, Probleme der Schülersauslese, Leipzig 1926. L. W a l t e r, Genève, Über Berufsberatung für höhere Berufe u. ihre psychologischen Grundlagen. Psychotechnische Zeitschrift 1934 s. 169. W. M o e d e, Auslesung und Beratung von Studierenden. Industrielle Psychotechnik juli 1933. H. R u p p, Zur Berufsberatung der Abiturienten. Psychotechnische Zeitschrift 1934 s. 2 ff., 41 ff. o. 83 ff.

ringa värdet av examina, byggda på kunskapsprövning, som vitsord om en persons duglighet i akademiska yrken,¹ att det torde vara nog att blott nämna förhållandet. Det kan också spörjas, om det högre undervisningssystemet överhuvud är i stånd att klara dessa uppgifter utan en föregående, grundlig reform av lärarutbildningen och framför allt utan en utbildning av lärarkåren i den praktiska psykologiens arbetsätt.

III. Begränsning av tillträdet till studier och akademiska yrken.

Det torde vara känt, att man i Tyskland tvungits att, inför högskolornas överbefolkning och de yngre akademikernas nödläge, företaga en principiell, i siffror fixerad begränsning av tillträdet till universitet och högskolor, liksom att man redan 1935 upphävt denna studiebegrensning i trängre mening. Dylika ingrepp strida så direkt mot elevernas intressen i de högre läroanstalterna, att de torde tillgripas först när alla andra medel slå slint. Därmed brytes ju principen om fritt tillträde till bildningsinstitutionerna, och frågan om den unga generationens yrkesplacering löses icke utan förflyttas blott till en annan arbetsmarknad. F. n. befinner sig den del av ungdomen, som måste söka sin utkomst i praktiska yrken, inför ett besvärligt läge tillfölje statens rigorösa ingrepp i Tysklands akademiska »överbefolkning». En rikslag² fräntager ungdomen efter dess utbildning rätten att erhålla anställning före 25 års ålder.

Ehuru det tydligen är fråga om åtgärder, vilkas användning måste förefalla så oönskliga som möjligt för varje land och vilka icke på långt när torde krävas i Sverige, måste de likväl behandlas i detta sammanhang, på grund av deras betydelse för samma frågas lösning i Tyskland.

Kravet på en principiell spärr för tillträdet till den högre undervisningen restes redan tidigt, så snart man emotsåg en allvarlig kris inom den akademiska undervisningen.³ De första ansatserna till en reglering, varigenom studentexamen skulle klyvas i en s. k. »Lebensreife» (livsmognad) och »Hochschulreife» (universitetsmognad), gå

¹ Jfr L. Walter och H. Rupp, a. a. o.

² Deutscher Reichsanzeiger und Preuss. Staatsanzeiger nr 202: 30. 8. 1934.

³ Jfr artikel av Hadrich i »Arzt — Schule — Krankenhaus» 15. 2. 1932, samt Sikorski, Planwirtschaft für die akademischen Berufe, i Studentenwerk februari 1932 s. 12 ff.

tillbaka till 1933 års början. Mellan Reichsinnenministerium och skolväsendet gjordes en överenskommelse om enhetligt förfarande vid urvalet av abiturienter till högskolestudier;¹ man beslöt att prövningskommissionerna (motsv. censorerna i Sverige) skulle från högskolestudium avråda de abiturienter, som »genom sina mänskliga egenskaper och anlag, sina intressen och prestationer icke voro begåvade för akademiskt studium», vilket avgörande skulle delgivas vederbörandes föräldrar. Härigenom stod studievägen principiellt ännu öppen för studenten, men han fråntogs rätten att söka stipendier eller andra förmåner. Detta förfarande genomfördes i de olika delstaterna. I vilken utsträckning det avskräckt ungdomen från studierna är svårt att avgöra, då högskolornas elevfrekvens redan 1931 visar sjunkande tendens.

Men den studenttårgång, som vid påsken 1934 lämnade skolan, stod inför klart utformade restriktioner, som utestängde en avsevärd del av de studiehågade från denna levnadsbana. Rättsgrundvalen för dessa restriktioner fanns i »Lagen mot tyska skolors och högskolors överbefolkning»,² som utfärdades strax efter nationalsocialisternas erövrande av riksregeringen. På denna lag bygger inrikesministerns förordning 28. 12. 1933, enligt vilken antalet abiturienter, som år 1934 skulle tillerkännas »universitetsmognad», begränsades till 15.000. Jämfört med 1933 sänktes sålunda antalet nyinskrivningar med 28 %.³

Värst drabbades de kvinnliga abiturienterna av samma förordning. 1933 uppgick procenten av nyinskrivna studentkor till c:a 19 % av hela antalet. Nämnade förordning bestämde, att andelen av studentkor som skulle medgivas högskolestudier ej finge överskrida 10 % av nyinskrivningarna. Avsikten var att småningom ytterligare sänka tillträdet till högre studier och att införa restriktionerna vid ett för varje år tidigare stadium av lärjungarnas utveckling, d. v. s. redan inom läroverksstadiet.

Studiebegränsningen i Tyskland kunde genomföras blott i samband med *arbetstjänstens* införande. Sedan sommarterminen 1934

¹ Avtryckt i »Studium und Beruf» januari 1934 s. 3.

² Reichsgesetz 25. 4. 1933.

³ Nyinskrivningarna omfattade år

1932/33	24.514
D:o	»
33/34	20.829
D:o	»
34/35	15.000.

utgjorde arbetstjänstepliktens fullgörande villkor för tillträde till föreläsningar (även för redan inskrivna studenter!);¹ den omfattade fyra månaders arbetsplikt och sex månaders »Geländesport» (terrängidrott). På så vis hölls en icke oansenlig del av studenterna tillfälligt borta från fortsättandet eller påbörjandet av studierna. En del studenter kunde genom gott uppträdande i arbetstjänsten erhålla ledande ställningar och avstodo, ställda inför dåliga utsikter inom de akademiska yrkena, från att fortsätta sin akademiska karriär. Även härigenom åstadkoms utan tvivel en viss minskning av högskolornas belastning. Slutligen gjordes plikten att fullgöra arbetstjänsten så ofrånkomlig och så effektiv, att under sommarterminen 1935 *icke en enda student* skulle immatrikuleras!

F. n. finns ingen studiestärr i Tyskland. Det är svårt att säga i vad mån arbetstjänstens införande — jämte den allmänna värnplikten — ensamt medfört en så vidsträckt lättnad för högskolorna, eller om samtidigt väsentliga förändringar på arbetsmarknaden inträtt, vilka möjliggjort en liberalare inställning på detta område.

* * *

Vid sidan av denna allmänna studieinskränkning har det inom enstaka yrkesområden redan före nationalsocialismens genombrott förekommit åtgärder, som måst verka hämmande på tillträdet till ifrågavarande yrken.

Delvis hölls tillträdet till den praktiska utbildningen inom bestämda gränser, såsom beträffande apotekarna. Inom läraryrkena lades inom en stat (Hessen) statsexamen till grund för valet av yrkesutövare. I Bayern och Württemberg måste de blivande lärarna omedelbart efter studentexamen anmäla sig hos skolmyndigheterna, varefter ett urval genom särskild prövning företogs redan före studiernas början. I enstaka naturvetenskapliga fack verkade redan utbildningsinstitutens överbefolkning hämmande på nytillströmningen: inträdet i dessa institut kunde knytas till vissa formella prestationer, men begränsades realiter — av utrymmeshänsyn — till ett bestämt maximum. Där studiet ledde till någon yrkeskarriär i statens tjänst, som t. ex. forstmästarens, måste ifråga-

¹ Rikscivilministerns kungör. 24. 2. 1934.

varande myndigheters anställningspolitik återverka på tillströmningen till respektive fack.

Det existerade således på olika områden en rik skala av skilda hämningar, som av läroanstalter och yrkesorganisationer kunde sättas emot den unge akademikers yrkesaspirationer för att utjämna rubbningar i fördelningen av nytillströmningen. Detta ledde åter ofta till hänsynslöst åsidosättande av den arbetslösa och arbetsökande ungdomens intressen: man avbröt en utbildning som redan kostat mycken möda och stora utgifter, man lät studerande vänta i terminer på att kunna fortsätta sin utbildning, och många ungdomar nedbrötos alldeles, då man fråntagit dem varje utsikt till inträde i det eftersträfvade yrket, enär examensbetyget ensamt ej varit tillfyllest.

Om sådana åtgärder visa sig ofrånkomligt nödvändiga, så talar allt för lämpligheten av att icke överlåta dem åt de olika instansernas tillfälliga initiativ utan att planera och uppbygga dem från en central ledning. Största betydelse har härvid, att begränsningen göres på så tidigt stadium som möjligt, och om det blir ogörligt ingripa tillräckligt tidigt, att ägna de utestängda en omsorgsfull vägledning, så att genom rådgivning och eventuellt särskilda nyutbildningskurser ett inträde möjliggöres å andra yrkesområden.

IV. *Studiebegränsning genom särskild yrkesrådgivning för abiturienter.* (De akademiska upplysningsbyråernas organisation.)

För införandet av yrkesrådgivning som åtgärd mot universitetens överbefolkning talar det faktum, att detta icke blir en rent negativ åtgärd, utan i stället utgår från strävan att frivilligt leda eleven till ett yrkesarbete, vilket han lämpar sig för och som ger honom tillräckliga utkomstmöjligheter:

Villkoret för att en dylik genomgripande rådgivning skall påverka strömmen av abiturienter är i varje fall, att de vanliga yrkena inom näringslivet inte förete en alltför hopplös situation. Detta föranleder åter att dessa åtgärder icke böra vidtagas först sedan läget blivit kritiskt. Yrkesrådgivningens värde ligger icke endast i dess förmåga att hämma tillströmningen till högskolorna, utan även och främst i dess ständiga och ändamålsenliga fördelning av elevårgångarna över yrkesområdenas vida fält. Den kan hindra en

allmän »överbefolkning» eller en kris inom enstaka studieområden att sprida sig och bli till ett allmänt krisläge vars övervinnande kräver våldsamma ingrepp.

Härvid måste den frågan väckas, om yrkesrådgivningen verkligen är i stånd att förbinda urvalet av de för vissa yrken lämpade med det principiella strävandet att reducera tillströmningen till högre studier. Den stora möjligheten för en framgångsrik verksamhet i detta avseende torde i stor utsträckning vila på den företeelse, som i Tyskland kallats »Verlegenheitsstudententum».

Tidigare antyddes att det helt enkelt varit arbetslösheten inom näringslivet, som ökat studenternas antal. I många fall torde man kunna avvärja många fall, där studier påbörjas planlöst och på Guds försyn, genom att ge respektive föräldrar och studenter, som förgäves sett sig om efter en icke-akademisk sysselsättning, ordentliga upplysningar som möjliggöra ett rationellare yrkesval. Det är häpnadsväckande, vilken okunnighet som finnes om utbildningens kostnader och långvarighet fram till den ekonomiska självständigheten. Även om det dagliga yrkesarbetets beskaffenhet inom akademiska yrken, om de ernåeliga inkomsterna och hur icke-akademikernas yrken te sig i motsats härtill — om allt detta råder de dimmigaste idéer.

»Nödtvångsstudiernas» inriktning speciellt på läraryrkena i Tyskland låter oss antaga, att eleven fullständigt saknar konkret uppfattning om andra akademiska yrken. Även om han ägnar sig åt studier inom andra fakulteter, är det ofta mera studiet som sådant, kvarstannandet i en elevmässig, receptiv livsföring än det avsedda yrket, som inbjuder honom till studierna. Särskilt slående är den stora okunnigheten om mångfalden av »vanliga» yrken, om de rika möjligheter att specialisera sig och skaffa sig en verksamhet, som även inom deras gebit stå öppna för t. o. m. en ensidig intresseriktning.

Beträffande tyska förhållanden kan man med visshet hävda, att i så måtto ett dåligt verklighetssinne, en dålig »orientering» hos de högre skolornas ungdomar bidragit till ensidigheten av deras yrkesval. Just medelklassen med dess relativt orörliga levnadssätt kännetecknas av en minimal konkret erfarenhet av verksamheten inom andra yrken, och det är icke otroligt, att andra småborgerliga skikt,

från landsorten eller småstäderna i Sverige, kan komma att spela samma roll som »den nya medelklassen» i Tyskland.

Men även om inte okunnighet och oerfarenhet i första hand slumpvis bestämmer yrkesvalet, även om lärjungen fattar beslut i klaraste medvetande om sin egen förmåga och yrkets krav, kan yrkesrådgivning utöva ett inflytande som måste anses önskvärt med hänsyn till arbetsmarknaden. Ingenstades är yrkesvalet så föga betingat av någon *specifik* intelligensutveckling som just inom de akademiska yrkena.¹ En hög allmän intelligensnivå måste anses vara ett nödvändigt villkor vid upptagandet av ett akademiskt yrke, men därutöver ledes studenten väsentligen av sitt *intresse* in på det ena eller andra yrket. Härmed gives en utgångspunkt för en viss *utväxling mellan olika akademiska yrken*, beroende på den ofta stora likheten mellan de olika »fackens» och motsvarande yrkens arbetsmetoder; det blir då möjligt att ta hänsyn till såväl den hjälpsökandes personliga förutsättningar som »överbefolkningens» fenomen och att påverka eleven med hänsyn härtill.

Särskilt viktigt är det förhållandet, att en viss bytesförmåga föreligger mellan de akademiska yrkena och en rad ställningar i det praktiska yrkeslivet. Ofta var det möjligt att tillråda en abiturient, som önskade studera kemi, att tillträda en lärlingsplats i en färgfirma, att skaffa juristen in spe plats vid en advokatbyrå eller något annat kontor etc. En sådan omläggning kräver, för att i längden verkligen tillfredsställa, att en ingående uppmärksamhet från rådgivarens sida ägnats vederbörandes personlighet liksom den förutsätter en ingående kännedom om yrkeslivet och dess krav och — sist men icke minst — nära förbindelse och samarbete med de anstalter som vanligen förmedla dylika platser.

Genom en intensiv behandling av en stor mängd fall blir det sålunda möjligt att på ett positivt sätt avleda någon del av abiturienterna, speciellt de för studier ohågade eller mindre lämpade, från den akademiska banan.

A. *De akademiska upplysningsbyråernas organisation.*

Högskolornas upplysningsbyråer och deras ledande organisation, Arbeitsgemeinschaft für Akademische Studien- und Berufsberatung,

¹ Se L. Walter, a. a. o.

gjorde under högskolornas kritiska år den yrkesrådgivande inverkan på studenterna till sin huvuduppgift. Det rörde sig om byråer vid enstaka universitet och högskolor, vilka sysslade med rätt oenhetliga ärenden. Byråerna vid Berlins och Leipzigs universitet, grundade redan före kriget, hade vuxit fram ur behovet av officiell upplysning om de mångahanda frågor, som muntligen och i skrift ständigt ställdes till högskolorna från studerande — även från utlänningar eller studenter vid andra universitet — rörande de delvis tämligen invecklade universitets- och examensstatuterna. Denna del av verksamheten, den officiella upplysningen, har utgjort ett viktigt arbetsområde även för senare inrättade dylika byråer.

Efter kriget uppstod i samband med arbetet inom studenternas självhjälpsorganisation ytterligare en rad byråer vid universiteten i Tübingen, München, Köln och Frankfurt am Main; dessa följde i sin utveckling byrån vid Leipziguniversitetet, där man redan före kriget börjat att lägga tyngdpunkten på yrkesrådgivningen.

I Preussen inrättades under »överbefolknings»krisen en rad byråer med det uttalade syftet att stå till förfogande för upplysningar beträffande utsikterna inom de olika akademiska yrkena och på så vis påverka tillströmningen till högskolorna: nya byråer uppsattes i Kiel, Königsberg, Halle, Breslau och Hamburg. Psykotekniska institutet vid Darmstadts Tekniska Högskola anslöt sig till de akademiska upplysningsbyråernas arbetsområde och anslöt sig även organisatoriskt. Likväl ägde ej ens tillnärmelsevis alla högskolor sådana inrättningar, men där de funnos, förmådde de utveckla en både upplysande och rådgivande verksamhet bland de studerande och inom respektive städers skolor. De voro olika anordnade vid olika högskolor. Några hade en stor medarbetarestab, i andra skötte en privatdocent byråns göromål såsom bisyssla. I några fall, såsom i Leipzig, låg tyngdpunkten på rådgivningen bland abiturienterna från universitetets hela »Hinterland», i detta fall hela Sachsen. På andra håll kom man icke utöver mottagningsverksamhet (Sprechstunden) inom universitetet självt. Inom en dylik, intensivt pedagogisk verksamhet måste den tjänstgörande ledaren av byrån sätta sin personlighets prägel på arbetet; det gällde inrättningar stadda i utveckling, vari man ständigt upptäckte nya möjligheter att nå den unga generationen med rådgivningen. Den följande bilden av upp-

lysningsbyråernas arbete är därför något stiliserad och sammanfogad av flera byråers arbetsorganisation. Huvudsakligen bygger framställningen på de erfarenheter författaren haft som ledare av den Akademiska upplysningsbyrån för studie- och yrkesfrågor vid Kiels universitet.

Mottagningstimmarna vid universitetet.

Huvudvikten av arbetet låg vid alla byråer på mottagningstimmarna, som hölls i universitetsbyggnaden eller dess närhet. Här frågade de studerande själva om råd, men även närbelägna skolors elever och dessas föräldrar. En ganska avsevärd del av upplysningsverksamheten ombesörjdes också skriftligen, varigenom byråernas aktionsradie utsträcktes vida över den omedelbara omgivningen.

Mycket fanns att göra, som icke direkt sammanhänge med yrkesrådgivningen: det sammanfattades under begreppet studierådgivning. Ofta gällde detta endast informationer om examensordning, studieplaner, obligatoriska föreläsningar o. d. Genom de oupphörliga ändringarna i dessa bestämmelser, som under denna högskolornas krisperiod inträdde från månad till månad, blev en dylik ansvarig information nästan outhärlig.

En flod av förfrågningar välldes redan vid terminens början in över upplysningsbyråerna, i främsta rummet från de studerande som för första gången besökte högskolan. De tyska högskolorna sakna helt någon institution motsvarande den engelske »tutor». Å andra sidan förelågo *studieplaner* redan för de första terminerna inom många fackgrupper, så att studenten måste inrikta sig från början att inte slösa bort tid genom att följa föreläsningarna i fel ordning. Sålunda gällde det jämväl att hjälpa studenten med studiernas planläggning, och på denna punkt samarbetade man ingående med docenterna. Därest rådgivningen kunde ge ett gott resultat endast genom verklig sakkunskap på vederbörande vetenskapsområde, ordnades ett sammanträffande mellan studenten och ifrågasvarande lärare. Det fanns också inom alla fackgrupper lärare som stodo till buds för att som byråns medarbetare syssla mera ingående med enstaka, speciella studie- och yrkeskonsultationer.

Studierådgivningen utvidgades ofta nog till en karriär- eller yrkesrådgivning. Förfrågningar gjordes av studenter som av något

skäl — ändrade intressen, yrkesutsikter eller studiekostnader — ämnade »kasta om» och söka en ny studiebana; det fanns även de, som tänkte uppge studierna alldeles och som därför behövde upplysningar om något »praktiskt» yrke.

För alla dessa ändamål förfogade byråerna över ett *arkiv*, där allt material om olika studievägar och yrken sammanfördes. Vid sidan av noggranna undersökningar av framtidsutsikterna i olika fall kunde man hålla ett ypperligt nyhetsmaterial aktuellt genom en systematisk genomgång av dagspressen och yrkestidskrifterna i fråga om allt som gällde den akademiska arbetsmarknaden, förvärvschanserna etc. Denna del av arbetet underlättades genom den av Arbeitsgemeinschaft utgivna tidskriften *Studium und Beruf*,¹ vari alla viktigare meddelanden trycktes och sålunda i kortfattad form ställdes till studie- och yrkeskonsulentens förfogande. Därjämte kunde arbetsförmedlingarnas motsvarande organ *Arbeit und Beruf* begagnas, vari dock den blivande akademikers speciella, viktigare frågor självfallet kommo något till korta. Tack vare det rikliga informationsmaterialet var det lätt för varje nybildad byrå att anlägga ett arkiv som underlag för studie- och yrkesrådgivningen.

Genom publikation av handböcker för de olika universiteten, vari alla viktigare studiebestämmelser sammanfattades, genom regelbundet deltagande i dagspressens diskussioner och genom specialundersökningar av olika delar av den akademiska arbetsmarknaden förstodo upplysningsbyråerna även att framträda offentligt på sådant sätt, att uppfattningen av deras tillförlitlighet och tillgänglighet i alla studiefrågor och akademiska yrkesproblem blev allmänt spridd.

Arbete utåt genom föredrag, föräldraaftnar etc.

I upplysningsbyråernas arbete *utåt* har själva yrkesrådgivningen i egentlig mening, särskilt då angående *yrkesvalet*, stått i centrum. Blott jämförelsevis få elever inom universitetets rekryteringsområde hade tillfälle eller företagsamhet nog att söka upp den akademiske yrkeskonsulenten på hans mottagning. Dessutom var det för sent att träffa ett välgrundat och definitivt yrkesval genom en halvtimmes samtal någon gång *efter* studentexamen — det vanliga fallet.

¹ »Studium und Beruf». Redaktion W. Wiener, Akademisches Auskunftsamt, Berlin C 2 Universität.

Intresset för yrkesvalets problem måste väckas redan i läroverkens eller motsvarande skolors högre klasser, men helst inte strax före studentexamen, eftersom eleven vid denna tid är alltför upptagen och oemottaglig för att verkligen anamma vad rådgivaren har att säga honom.

För att väcka intresset för frågorna kring yrkesvalet och införa yrkesrådgivningen redan på läroverksstadiet företogs rådgivningsaktioner, allt efter byråns arbetsmöjligheter inom så många åtkomliga skolor som möjligt. Man började med ett föredrag av rådgivaren inför lärjungarna eller inför lärjungarna och deras föräldrar, det senare på kvällssammankomster. Det experimenterades mycket med utformningen av och innehållet i dessa föredrag. I första början var man benägen att inskränka sig till frågan om tillgång och efterfrågan inom olika fack, men snart märktes det att dylika framställningar gärna missförstodos. Lärjungarna kände sig uppmanade att göra sitt yrkesval med hänsyn till arbetsmarknadens läge men utan hänsyn till egna anlag och intressen. Resultatet blev ofta en ensidighet i det senare yrkesvalet, som sedermera vållade den individuella rådgivningen mycket besvär. Efter livliga debatter kom man till det resultatet, att dessa föredrag borde väcka intresset för yrkesvalets frågor i allmänhet och att upplysningen om läget inom de akademiska yrkena helst skulle förbehållas den personliga rådgivningen. Med hänsyn till elevernas dunkla föreställningar var det även viktigt att ge dem ingående skildringar av de konkreta arbetsförhållandena inom olika yrken: läkarens, juristens etc. för att därmed så mycket som möjligt fullgöra de uppgifter som bort tillkomma den undervisning i skolorna om arbets- och yrkeslivet, som nu helt fattades.

Också i detta arbete utåt lade byråerna huvudvikten vid rådgivningen genom enskilda samtal; i anslutning till föredraget eller senare kungjordes en mottagning, vilken också direkt anbefalldes av skolan. Härmed erbjödos möjligheter att behandla den enskildes problem och svårigheter.

Dessa aktioner vidtogos naturligtvis i nära samarbete med arbetsförmedlingens filialkontor, som framför allt fingo ge upplysningar om läget inom de »praktiska» yrkena och vägleda de abiturienter som icke syftade till något akademiskt yrke.

B. Förslag till utformning av den akademiska yrkesrådgivningen i Sverige.

I anslutning till denna elementära framställning av den akademiska yrkesrådgivningens möjligheter torde det även lämpligen kunna beröras, i vilken riktning en dylik organisation kunde systematiskt uppbyggas för att än effektivare uppfylla sina ändamål. Vi skola därvid gå något in på de särskilda behov, som framgå ur de speciella svenska förhållandena.

I och för sig torde intet vara lättare än att upprätta en motsvarande institution i Sverige och att göra den nyttobringande. Det skulle blott innebära, att i varje av de fyra högskolestäderna överlämnas arbetet med studie- och yrkesrådgivning åt en akademiskt bildad kraft. Enligt författarens visserligen begränsade kännedom om de svenska högskolornas läge skulle en dylik officiell upplysnings- och rådgivningsinstans ha en viktig funktion att fylla. Behovet bland unga studenter och deras föräldrar — särskilt de som ej äro bosatta i högskolestäderna — av pålitlig information om studietidens längd, levnadskostnaderna på studieorterna, stipendie- och låneväsen etc. förefinnes säkerligen även här. Detsamma gäller även om behovet av en vägledning i högskolans förhållanden för den unge studenten.

Även om dessa behov säkert icke äro så påträngande här som i Tyskland — med dess komplicerade studieförordningar och den ringa möjligheten till närmare beröring mellan akademisk lärare och student under de första terminerna — så synes en motsvarande inrättning likväl vara önskvärd för yrkesrådgivning på gymnasie-stadiet. Varje fullständigt läroverk skulle systematiskt, efter en fördelning mellan de olika byråerna av arbetsområden, uppsökas och bearbetas genom föredrag och enskild mottagning, så att ingen studentårgång lämnade skolan utan att ha fått tillfälle till vägledning i sitt yrkesval.

Värdet av en sådan aktion skulle ökas, om yrkeskonsulenterna — som författaren tidigare föreslagit beträffande de tyska förhållandena¹ — till att börja med genom cirkulär eller annorledes utfrågade samtliga abiturienter om deras yrkesperspektiv och gemensamt

¹ Studium und Beruf, juli—augusti 1933, s. 453.

diskuterade de däri framträdande tendenserna med hänsyn till läget på de akademiska yrkenas marknad. Visar sig en ensidig, oönsklig eller oproportionell riktning mot studievägen, kan ju rådgivningsaktionen rationellt anläggas sålunda, att man söker avleda de mindre lämpliga aspiranterna genom positiva förslag i annan riktning och hänvisning till den svåra konkurrensen inom det eftersträfvade yrket. I stort sett kan ett framgångsrikt arbete efter dessa linjer säkerligen leda till en avgörande påverkan på tillträdet till de olika studiebanorna och fungerar på samma gång som en stadigvarande övervakning av hela denna arbetsmarknad.

Värdet av en dylik avledning skulle som sagt ligga i tvångsfriheten, den hänsynsfulla behandlingen av elevens egna intressen och önsknings, vilken kommer att utgöra det viktigaste medlet att påverka vederbörande på ett ekonomiskt lyckligt sätt. Just inom den akademiska yrkesrådgivningen är det tills vidare sannolikt omöjligt att lägga psykotekniska prov till grund för en tvångsmässig »spärr» för särskilda studiebanor. Det skulle föra oss för långt att ingå på frågan, i vilket hänseende även den akademiska yrkesrådgivaren kunde ha nytta av psykotekniska metoder.¹

Det är av stor vikt att skolornas intresse för yrkesrådgivningen blir väckt. Liksom i Tyskland borde vid varje skola utses en särskilt fungerande lärare för dessa frågor, som alltid kunde gå eleverna till råds och, där icke yrkeskonsulenten personligen kan medverka, stå i oavlåtlig kontakt med denne i och för informationer etc. Det ställer sig stundom svårt att erhålla en lämplig kraft för dessa uppgifter; därför bör man arbeta på lång sikt och redan söka ge de studerande läraraspiranterna intryck av yrkesvalets betydelse och intresse för dess behandling.

Nyhetsmaterialet angående arbetsefterfrågan inom de akademiska yrkena är sannolikt något svårare — åtminstone till en början — att uppbringa i Sverige, som saknar de tyska specialtidsskrifternas organisation och nyhetsförmedling på denna punkt. Här återstår ett systematiskt, grundläggande arbete att utföra. Undersökningar om läget inom de olika akademiska yrkena äro dock, såvitt författaren vet, redan verkställda. Men dessutom behöver yrkeskonsulenten ett vidsträcktare material. Det blir nödvändigt att komplet-

¹ Jfr not 3 sid. 35.

tera de nämnda undersökningarna från år till år genom ingående iakttagelser av senare inträdda förskjutningar i tillströmningen till högskolorna och i avgången av yrkesutövare till arbetslivet — en uppgift som väl hittills ej kunnat lösas helt tillfredsställande i något land, men som emellertid kan göras praktiskt fruktbar genom vetenskapliga undersökningar i yrkesrådgivningens tjänst. Finnas ej sådana undersökningar till hands — och för många specialfrågor torde man icke kunna anlita någon särskild forskningsapparat — så är det ändå möjligt att genom undersökning och bearbetning av material ur yrkestidskrifterna erhålla en bild av förvärvsmöjligheterna. Härutöver blev i Tyskland en omedelbar kontakt med yrkesförbunden eller arbetsgivarna eller ifrågavarande myndigheter alltid nödvändig. På så sätt kan mycket snart ett material samlas, vilket medger en ansvarig yrkesrådgivning. Så länge yrkeskonsulentens arkiv är ofullständigt tillkommer det honom att taga reda på — genom förfrågningar hos vederbörande — de förhållanden han behöver klarlägga för sina klienter. Detta ställer icke ringa anspråk både på hans praktiska fyndighet och hans förmåga att utnyttja statistiskt material.

Om denna rådgivande verksamhet mot förmodan icke helt skulle kunna sysselsätta konsulenten ifråga, kan man överväga att engagera honom i undersökningarna av läget på akademikernas arbetsmarknader. Det bör betonas, att framgångarna för den skisserade verksamheten avgjort beror av möjligheten att vinna intresserade och kompetenta krafter för detta mångsidiga och krävande arbete.

* * *

Måhända kan »överbefolkningen» på de intellektuella arbetsfälten framtvinga en diskussion om ytterligare åtgärder, därest den skall avhjälpas på längre sikt.

I det sammanhanget kan man knappast överskatta betydelsen av de möjligheter, som genom praktiskt arbete och vidare utbildning »vid sidan» kunna skapas även inom näringslivets yrken. Ofta nog tages tillflykten just till studierna blott därför, att de »vanliga» yrkena avlägsnar ungdomen i fråga nästan definitivt från

samhällets högre skikt. Att närmare ingå på detta spörsmål skulle spränga ramen för denna artikel. Vi kunna blott med den akademiska yrkesrådgivningen framhålla ett första, väsentligt ingrepp på detta avsnitt av samhällslivet, vilket tvångsfritt kan bidra till att lärjungarna dels välja de yrken de särskilt lämpa sig för, men dels — för de »bortvisades» del — få ögonen öppnade för positiva chanser; de bli inte längre enbart och negativt »*av*»-rådda.

En blott avspärrning av studietillträdet innebär ett ytterst grov-
hugget åtgörande. Varken examenstekniken eller den moderna psykotekniken kan ansvara för att urvalet verkligen befordrar de studiebegåvade och eliminerar de obegåvade och eljes olämpliga. Sådana ingrepp kunna alltid anstå, tills det visat sig om ansatserna till »överbefolkning» trots allt skulle vidare tillspetsas. De kunna bringas att fungera snabbt och effektivt. Det vore förfelat att oroa den akademiska ungdomen vid en tidpunkt, då förhållandena uppenbarligen medge andra och lyckligare utvägar.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Rexismen.¹ Valet den 24 maj 1936 medförde en av de största politiska förskjutningarna i Belgiens senare historia. Resultatet blev för kammarens vidkommande följande: katolikerna erhöles 63 (— 16), liberalerna 23 (— 1), socialisterna 70 (— 3), frontisterna 16 (+ 8), kommunisterna 9 (+ 6) och rexisterna 21 (+ 21) mandat; siffrorna äro desto mer påfallande, som detta år antalet platser i kammaren ökats med 15. Regeringskoalitionen förlorade sammanlagt 20 mandat, medan de olika ytterlighetsriktningarna erhöles 46 mot tidigare 11.

Den intressantaste faktorn är otvivelaktigt Rex, som vid sitt första framträdande erövrade ej mindre än 11,5 % av avgivna röster och en tiondel av samtliga platser i kammaren. För att finna något motsvarande måste man gå tillbaka till 1894, då socialisterna i ett slag besatte 28 mandat. Dock föreligger ett par olikheter mellan de bägge företeelserna: socialisterna utgjorde sedan 1885 ett organiserat parti; vidare hade 1899 proportionalismen införts, varför de traditionella partierna vid det sista valet haft nära fyra decennier för att skapa en därför lämpad organisation och ett inarbetat väljarklientel.

Emellertid får man i detta sammanhang ej glömma, att det katolska partiet sedan kriget befunnit sig i närmast upplösningstillstånd. Striden mellan dess konservativa och dess demokratiska flygel har tidvis varit utomordentligt häftig — under regeringen Poulet befann sig t. o. m. den senare i regeringsställning, den förra i opposition. Från denna tidpunkt kan man spåra strävanden mot en ny, enhetlig organisation; men ungefär samtidigt skapades nya svårigheter av den växande spänningen mellan flamländare och valloner. Våren 1936 hade man ännu ej nått fram till återförening. Det är ej minst mot denna bakgrund, man måste se Rex' framgång; detta

¹ Vad källorna för denna uppsats angår, må följande anmärkningar göras. Rex har ingen auktoritativ källskrift av samma karaktär som t. ex. *Mein Kampf*. J. Denis, en av Degrelles närmaste män, har dock utgivit första delen av en *Principes rexistes* (Bruxelles 1936), som torde vara det första försöket att i sammanhängande form klarlägga den rexistiska doktrinen; författaren har ej alltid lyckats. F. ö. föreligger en rik flora av broschyrer av rexister och motståndare. Av Rex utgivna tidningar må framhållas *Le Pays Réel*, där Degrelle nästan dagligen publicerar en artikel. I övrigt utgöras källorna av tidskrifter, tidningar och politiska föredrag.

parti kan, som också de anförda valsiffrorna ge vid handen, på sätt och vis betraktas som en utbrytning ur det katolska partiet. F. ö. framträder Rex fortfarande med anspråk att representera en katolsk opinion, trots att det desavouerats av både det katolska partiet och det belgiska episkopatet. Förbindelsen mellan Rex och katolikerna framgår även, om man studerar ledaren Degrelles utvecklingshistoria, vilken överhuvud taget är nödvändig för förståelse av rörelsen, som i varje fall hittills kan identifieras med partichefen.

Léon Degrelle är född den 15 juni 1906 i den lilla staden Bouillon — hans beundrare tveka ej att dra paralleller mellan Gottfrids av Bouillon insatser i det första korståget och Degrelles i politiken¹ — vid den fransk-belgiska gränsen i Ardennerna som son av en bryggare. Efter kriget studerade han några år vid den av jesuiter ledda Faculté de Notre Dame de la Paix i Namur för att i mitten på tjugotalet låta inskriva sig vid universitetet i Louvain för att bedriva juridiska studier.

Det intellektuella livet inom studentkåren i Louvain dominerades av den grupp studenter, som grundat eller tillhörde rörelsen l'Autorité. Dessa unga katoliker hade utformat ett politiskt reformprogram, som senare vunnit allt mer beaktande inom det katolska partiet: bl. a. krävde de »vote familial», en reform av parlamentet med större plats för sakkunskapen, inrättande av ett Conseil d'Etat, som ej blott skulle vara administrativ domstol utan även ett legislativt råd, samt, framför allt, större inflytande (autorité) för executive.² Degrelle har — dock blott under en kortare tid — stått i förbindelse med l'Autorité och medarbetat i dess tidskrift. Vid samma tid utövade Maurras' politiska verk ett avsevärt inflytande på den belgiska ungdomen; Degrelle tillhörde hans varmaste beundrare. Men på det stora hela utmärkte Degrelle sig mer som upptågsmakare än som studerande. Av skäl, som man allt efter sin politiska åskådning kallar misslyckande i studierna eller okuvlig lust att lära känna verkligheten, avbröt han studierna 1929 och avreste till Mexiko för att på nära håll följa den religiösa kampen. Efter några månaders uppehåll därstädes samt en vistelse i Förenta staterna återkom han 1930 till Belgien, där han publicerade en uppmärksamman artikelserie om sina mexikanska erfarenheter. Året därpå blev han, protegerad av Monseigneur Picard, chef för ett av l'Action catholique grundat förlag, Société coopérative des Editions Rex. 1932 startade Degrelle en tidskrift, Rex, till en början närmast avsedd att göra reklam för förlagets produkter; följande år lancerade han en ny tidskrift, Vlan, denna av avgjort politisk prägel. Snart sammanslogos Rex och Vlan under namnet Rex; den nya tidskriften var klart politiskt orienterad. På högre ort följde man emellertid Degrelles utveckling med ogillande; 1934 bröt l'Action catholique, vars verksamhet ligger på det moraliska och sociala planet,

¹ A. Geradin, *Rex intime* (Liège u. å.) s. 8.

² Jfr J. W. Serruys, *Sous le signe de l'Autorité*. (Bruxelles 1935).

med Rex. Samtidigt hade Degrelles djärva affärsmetoder bragt förlaget till ruinens brant; företaget lyckades dock uppnå ett ackord. Degrelle startade omedelbart ett nytt förlag, Rex, och fortsatte att allt mer närma sig det politiska livet. Under vintern 1934—35 började han även framträda som mötestalare och vann som sådan mycken framgång.

Hösten 1935 kom genombrottet. Fédération des cercles et des associations catholiques, katolska partiets konservativa flygel, hade i början av november i Courtrai samlats till sin årliga kongress. Där uppträdde oväntat Degrelle, tilltvang sig ordet och, som en hans beundrare utbrister, »gjorde den enormaste skandalen i Belgiens inre historia».¹ I ett anförande, som kryddades av mustiga uttryck — namngivna politiker karakteriserades som »excrément vivant» eller »ordure ambulante» för att citera ett par särskilt uppmärksammade vändningar — vände han sig mot de äldre katolska politikerna, angrep deras enligt hans uppfattning skumma förbindelser med storfinansen samt uppmanade dem att i den moraliska renlighetens intresse lämna plats för yngre krafter. Han blev dagens namn i Belgien.

Degrelle begagnade sig av sin nyförvärvade ryktbarhet för att inför ett större forum fortsätta sin kampanj mot förbindelserna mellan finans och politik; han utsträckte sin kritik även till övriga partier. Särskilt vände han sig mot det katolska Boerenbonds bank och den socialistiska Banque belge du travail, vilka råkat i svårigheter och blivit föremål för stödaktioner från regeringens sida; Degrelle uppgav, att otillbörliga inflytanden här spelat in. Han vann en del framgångar: några av honom utpekade personligheter meddelade sin avsikt att lämna det politiska livet; det katolska partiet införde restriktioner av parlamentarikernas rätt att sitta i bolagsstyrelser. Den redan förut genom krisen upprörda folkopinionen i Belgien tog starka intryck av kampanjen; den politiska atmosfären förgiftades av anklagelser och insinuationer. Då det fram på våren blev känt, att valen skulle äga rum i maj, beslöt Degrelle, sporrad av sina segrar, att ställa upp egna kandidater; enl. uppgift skall han ännu i februari ha förhandlat med det katolska partiet om att ställa upp som dess kandidat. Valrörelsen kom att i huvudsak röra sig kring krisinterventionerna och frågan om det politiska livets korrupcion. Rex drev sin propaganda i frenetiskt tempo, spydde ut broschyrer och anklagelseskrifter, lanserade en daglig tidning, Le Pays Réel, vars våldsamma polemiska metoder livligt slog an, anordnade oavbrutet massmöten. På fem veckor talade Degrelle själv på ej mindre än 150 möten. Han är en ypperlig folktalare, medryckande, entusiastisk, anses se bra ut, har en utmärkt fysik och ypperliga röstresurser; en stor lätthet att finna ord, särskilt skällsord, och spelar med samma skicklighet och övertygelse på indignationens, vredens, manhaftighetens och sentimentalitetens strängar. Ett par

¹ R. Brasillach, Léon Degrelle et l'avenir de Rex (Paris 1936) s. 36. Förf. tillhör f. ö. l'Action française.

veckor före valet fick Rex en utmärkt reklam: minister Segers förlorade den ärekränkingsprocess han anhängiggjort mot Degrelle.

Valutgången blev en lysande framgång för Rex: 21 platser i kammaren, 12 i senaten. Enligt så gott som alla iakttagares mening har partiet vunnit sina anhängare framför allt inom medelklassen. Denna hade lidit särskilt av krisen och de därmed följande höga skatterna; Degrelle vädjade direkt till den genom sina angrepp på storfinans, truster, epaföretag o. s. v. Dess ställning är f. ö. särskilt svår i Belgien, då den är omgiven av å ena sidan en mäktig storfinans, å den andra de även ekonomiskt utomordentligt välorganiserade bonde- och arbetarklasserna.

Under den på valet följande, långvariga regeringskrisen kunde naturligtvis inte Rex negligeras; Degrelle — liksom f. ö. även kommunistchefen Jacquemotte — konsulterades av konungen. Då krisen slutligen lösts och parlamentet återupptagit arbetet, gjorde sig rexisterna huvudsakligen bemärkta genom sina obstruktionsmetoder, som ledde till upprepade skandalscener, t. o. m. slagsmål i kammaren.

Sommaren och början av hösten ägnade Degrelle, som föredragit att ej låta sig inväljas i parlamentet, åt en ny kampanj mot regeringen och regeringspartierna samt — under devisen »Rex ou Moscou» — mot planerna på en belgisk »front populaire».

Månaderna oktober och november äro för partiet särskilt viktiga genom tre händelser.

Rex, som vunnit sina anhängare huvudsakligen i de vallonska provinserna och Bryssel, ingick ett slags allians med de flamländska nationalisterna, de s. k. frontisterna. Överenskommelsen har ej publicerats, varför man om dess innehåll endast kan röra sig med lösa gissningar; dessa kunna här lämnas å sido. Vad som är säkert är, att Degrelle i tal och skrift förfäktat ett ur frontistisk synpunkt fördelaktigt program i språkfrågan: flamländska skall vara officiellt språk i de flamländska provinserna, franska i de vallonska, medan Bryssel skall förbli tvåspråkigt. Samgåendet med frontisterna, vilket hittills huvudsakligen manifesterat sig i gemensam obstruktion i parlamentet, torde allvarligt ha skadat Rex: frontisterna arbeta öppet för en federativstat under gemensam monark; några gå så långt, att de medge, att personalunionen blott är en temporär eftergift. Enigheten mellan de bägge partierna är f. ö. ej större än att, då det nya försvarsförslaget voterades i december, rexisterna röstade för, frontisterna mot.

För det andra vidtog regeringen den ur politisk synpunkt högst intressanta åtgärden att öppna en två månader lång kampanj mot Rex; ministrarna — katoliker, liberaler och socialister — med van Zeeland i spetsen reste Belgien runt för att tala för den nationella regeringens program och prisa dess framgångsrika arbete samt utpeka Rex som en skadlig faktor i statslivet. Dessutom observerades och kommenterades livligt, att Leopold III i sitt tal av den 14 oktober vädjade till de tre traditionella partierna, med förbigående

ej blott av kommunister och frontister utan även av rexisterna, vilka proklamerat sig utgöra det i eminent mening nationella partiet.

För det tredje misslyckades Degrelle totalt, då han mot regeringens förbud den 25 oktober i Bryssel sökte arrangera en massmanifestation för Rex och mot regeringen. Han hade utlovat 250,000 manifesterande; endast några få tusental trotsade regeringens förbud, och ordningsmakten kunde utan besvär och allvarligare sammanstötningar bemästra situationen. Degrelles auktoritet torde härigenom ha lidit ett mycket allvarligt avbräck, medan å andra sidan regeringen inför landet visat beslutsamhet samt vilja och förmåga att upprätthålla den inre ordningen. I allmänhet synes den belgiska pressen betrakta den 25 oktober som en vändpunkt i Rex' historia.

Av senare inträffade händelser är en värd ett omnämnande. Den efter allt att döma impulsiva och korttänkte Degrelle har — trots det »politiska råd» som inrättats vid hans sida — begått ännu ett allvarligt politiskt missgrepp. Hindrad att tala i belgisk radio, accepterade han ett erbjudande att från en italiensk radiostation vända sig till det belgiska folket; hans »tal i Turin», bestående av våldsamma utfall mot den belgiska regeringen och en devot hyllning till Mussolini, väckte i alla läger en häftig opinionsstorm mot honom.

Om det är relativt lätt att ge en föreställning om yttre data i rexismens historia, är det svårt att få ett grepp om dess program. Någon auktoritativ källskrift existerar inte. Degrelle själv lider av oförmåga av eller ovilja mot sammanhängande framställningar; hans roll torde f. ö. framför allt vara initiativtagarens, inspiratörens och agitatorns. Hans partivänner ha publicerat talrika broschyrer och artiklar utan att man därur kan utläsa någon enhetlig, genomtänkt doktrin. Utan att principiellt vara antiintellektualister förefalla de mera lita på känsla, vilja och omedelbar handling än på intellektet. Här kan sålunda endast göras ett försök — utan logiskt samband mellan olika partier eller ens verklig precision på de enstaka punkterna — att framlägga vissa rexistiska tankegångar, som förefalla allmänt accepterade.

Rex angriper häftigt den människouppfattning, som, grundad av Rousseau, segrade i den franska revolutionen och sedan i form av den politiska liberalismen behärskat Europa. Den leder till över-skattning av individen. I verkligheten är ett folk ej atomiserat; individen står ej oförmedlat mot staten. Tvärtom, individen som sådan kan egentligen ej sägas existera; han är endast en del av en »gemenskap» («communauté»). Den grundläggande gemenskapen är familjen. Det är statens plikt att stödja familjelivet, dels ekonomiskt-socialt genom bl. a. högre löner åt gifta än ogifta, moderskapsunderstöd, billiga bostäder och slopande av arvsskatten i rätt nedstigande led, dels politiskt genom »vote familial», dels moraliskt genom åtgärder mot tidevarvets sedesupplösning. Men om staten

sålunda här är skyldig att ingripa, innebär detta ingalunda, att den i allmänhet skall driva »blanda-sig-i-allt-politik». Dess uppgift är att övervaka, skydda och ge en allmän ledning. Liksom familjen är en naturlig enhet, är »le corps professionnel» (eller »la corporation») en annan; inom den samarbeta företagare och anställda till eget och samhällets bästa. Staten skall till korporationerna överlämna bestämmanderätten i frågor som angå dem, t. ex. arbetets och produktionens ordning och reglerande; själv skall den utöva en övervakande och, om så kräves, samordnande uppgift. Rex är uttryckligen mot statskorporatism av italienskt snitt.

På ett, om uttrycket tillåtes, mer moraliskt plan kämpar Rex för arbetets och arbetarens värdighet (»dignité»). Alla arbetare — hjärnans och handens — skola enas i en sann folkfront (»front populaire») till folkgemenskapens (»la communauté populaire») bästa.

Liksom Rex på det sociala och ekonomiska området är mot statligt ingripande, vill det även i språkligt-kulturellt och administrativt hänseende decentralisation; en språkgrupp är liksom familjen en naturlig enhet.

På det rent politiska området är Rex' uppfattning särskilt svår-gripbar. Samtliga rexister äro mot det nuvarande systemet och speciellt mot det onaturliga partiväsendet, som splittrar folket, suger dess kraft och lämnar det värnlöst i händerna på »hyperkapitalismen». Men rörande den positiva delen av programmet råder en viss osäkerhet. Såvitt man kan se, torde rexisterna vara för en stark konungamakt. Ministrarna skola ägna sin uppmärksamhet åt att leda sina departement i stället för att offra sin tid på sterila parlamentariska manövrar. En folkrepresentation skall bibehållas; dess uppgift är dels att kontrollera, ej att leda, regeringens politik, dels att diskutera och votera lagar och budget. Rörande dess sammansättning råder klar oenighet. Vissa rexister torde syfta mot en korporativ församling, andra mot ett parlament med större hänsyn tagen till sakkunskapen; andra åter drömma om ett parlament utvalt efter nu gällande regler men utan partier: folket skall utan partipolitiska biasikter utse de bäste!

För att kunna realisera sitt program avser Rex ej att erövra makten med våld — inom parentes sagt söker ej ens vänsterpressen pådyvla Rex några väpnade organisationer — utan folket skall vinnas genom fredlig propaganda och i val ge Rex majoriteten.

Det ovanstående är ett försök att objektivt återge rexistiska tankegångar — och känslor — på en del viktiga punkter. Någon anledning till granskning därav torde ej föreligga. Men här må understrykas, att Rex sålunda principiellt inte är en statstotalitär rörelse utan uttryckligen närmast antietatistisk.

Problemet var man skall söka ursprunget till det rexistiska programmet är ganska delikat. Som redan tidigare påpekats har Degrelle beundrat Maurras, som bl. a. predikar decentralisation; men det finnes också en inhemsk tradition att bygga på. Rex har

stått den kristligt-sociala rörelsen nära, och dess uppfattning av t. ex. familjen och förhållandet mellan korporation och stat erbjuder på många punkter slående likheter med den katolska doktrinen, sådan den är uttryckt i encyklikorna *Rerum novarum* och *Quadragesimo anno*; för ett korporativt system finnas också belgiska förebilder. Degrelle har stått i förbindelse med nazistiska och fascistiska kretsar, och vissa termer påminna i hög grad om nazistiskt språkbruk — men även om frontisternas. Exemplet skulle kunna mångfaldigas. Man har ett intryck av att Degrelle influerats av en serie olika, i luften liggande strömningar utan att göra närmare klart för sig de principiella olikheter, som förefinnas. I något tillspetsad form skulle man kunna säga, att Degrelle mer påverkats av sina allmänna intryck av dessa åskådningar än av dem själva.

Ännu är det för tidigt att söka fixera Rex' plats i Belgiens inrikespolitik. Några sammanfattande och avslutande påpekanden må dock göras. Så mycket är otvivelaktigt, att det är Degrelle som gjorde valet 1936 till vad det blev. Han lyckades kring sig samla av krisen drabbade, över vissa missförhållanden, som uppgåvos existera, indignerade, över gubbväldet irriterade yngre, efter förnyelse strävande. Den stora frågan är, huruvida han vid nästa val skall lyckas behålla sina valmän eller om dessa skola återgå till sina ev. förnygrade och förnyade, tidigare partier eller om de, som somliga förmoda, skola förbli ett osäkert, flytande element inom det politiska livet. Mycket hänger på regeringen v. Zeeland. Premiärministern har i olika sammanhang talat om djupgående reformer — »réformes de structure» — inom statslivet. Otvivelaktigt är, att även en stark icke-rexistisk, särskilt katolsk opinion kräver en ganska genomgripande reform av det nuvarande politiska och ekonomiska systemet. Ännu har regeringen ej framlagt någon plan. En reform är ett ytterst delikat spörsmål genom att nästan naturnödvändigt aktualisera språkfrågan och därmed landets framtida struktur. Men förrän någon klarhet råder i bl. a. detta hänseende torde det vara lönlöst att söka förutse de rexistiska väljarnas väg.

Carl-Henrik Höjer.

Abdikationen i England. Intresserade iakttagare ha konstaterat, att Edward VIII:s abdikation fick laga kraft på årsdagen av Jakob II:s flykt från London den 11 december 1688 och att Statute of Westminster fick kunglig sanktion samma datum 1931. Och onekligen ligger i denna överensstämmelse en händelse som ser ut som en tanke. Jakob II abdikerade icke frivilligt, men 1688 års revolution gavs ett sken av laglighet genom fiktionen att så varit fallet — »att konung Jakob II, som sökt omstörta rikets författning genom att bryta det ursprungliga fördraget mellan konung och folk, som våldfört grundlagarna på inrådan av jesuiter och

andra illasinnade personer, och som avlägsnat sig ur riket, av sagt sig regeringen, varigenom tronen blivit ledig», som det heter i parlamentets högtidliga förklaring. Efter 1688 har i varje fall ingen monark lämnat tronen annat än genom dödsfall, ehuru Georg III:s sinnessjukdom vid flera tillfällen gjorde det nödvändigt att tillsätta regentskap för längre tider. Vad åter beträffar Statute of Westminster (Statsv. Tidskr. 1933, sid. 60—64) utgör ju denna grunden för imperiets nuvarande organisation och därmed ej minst för konungamaktens ställning och uppgifter.

Själva det formella genomförandet av abdikationen och tronskiftet var förenat med vissa svårigheter. Tillvägagångssättet var i korthet följande. Den 10 december 1936 underskrev konungen i närvaro av sina bröder, hertigarna av York, Gloucester och Kent, en förklaring, vari han uttalade sitt oåterkalleliga beslut att avsäga sig tronen för sig och sina efterkommande och sin önskan att denna abdikationshandling omedelbart skulle bringas till verkställighet. I ett budskap till vartdera av över- och underhusen, daterat Fort Belvedere, som framlades följande dag, överlämnade han en avskrift av förklaringen åtföljd av en längre motivering samt en begäran att »min laglige efterträdare, min broder, hans kunglig höghet hertigen av York» snarast möjligt skulle få bestiga tronen. Sedan budskapet debatterats, framlades av premiärministern i underhuset ett lagförslag med titeln »A Bill to give effect to His Majesty's declaration of abdication; and for purposes connected therewith». I ingressen åberopades abdikationshandlingen (även införd som bilaga, Schedule) och vidare ärendets handläggning enligt Statute of Westminster; för giltighet i dominions fordras nämligen att dessa »begärt och medgivit» (requested and assented to) lagens antagande. Som en icke alldeles betydelselös kuriositet kan nämnas, att det anförda uttrycket i förevarande fall använts endast om Kanada, vars insats i detta fall varit av särskild betydelse; för Australien, Nya Zeeland och Sydafrika däremot heter det blott att de »lämnat sitt bifall» (assented thereto). Saken har även en formell sida: i Australien och Sydafrika förutsätter »request and consent» bifall jämväl av parlamentet, som ännu ej hunnit formellt rådfrågas, under det att den kanadensiska regeringen har rätt att handla på egen hand. Irländska fristatens medgivande gavs slutligen först efter lagens antagande i Westminster. — Lagförslagets egentliga innehåll var tre korta paragrafer. Den första innehöll, att abdikationen skulle träda i verkställighet omedelbart efter sanktionerandet av lagen, att tronskifte skulle äga rum (there shall be a demise of the Crown) och att nästa arvinge till kronan skulle inträda i sina kungliga rättigheter. Paragraf två avskar Edward VIII:s avkomma från tronföljden, och paragraf tre befriade honom och hans arvingar från skyldigheten enligt Royal Marriages Act, 1772, att inhämta den regerande konungens tillstånd före sitt giftermål. Däremot fortfar han i övrigt att räknas som medlem av det kungliga huset och bär sålunda titeln kunglig höghet.

Lagförslaget genomgick alla stadier i båda husen under loppet av den 11 december. Det hela tog i underhuset ett par timmar och i överhuset åtta minuter. På eftermiddagen gavs kunglig sanktion genom Lords Commissioners, och på lördagsmorgonen den 12 december utropades den nye konungen.

Parlamentsdebatterna erbjödo i och för sig icke något större intresse. Baldwins redogörelse för händelseförloppet, som avgavs första dagen, har genom dagspressen blivit känd för hela världen, men om dess fullständighet är det ännu för tidigt att döma. Oppositionens ledare, Attlee, yttrade sig första dagen mycket försiktigt, men inlade däremot i samband med lagförslagets behandling på fredagen en skarp gensaga mot den »dyrkan» (vulgar adulation) som ägnats konungamakten: »The interests which stand for wealth and class privilege have done all they can to invest the monarchy with an unreal halo, and to create a false reverence for Royalty, and this has tended to obscure the realities of the position . . . I hope that we shall see a new start made. I believe this is necessary if constitutional monarchy is to survive in the present age.» Vänster-socialisterna (Independent Labour Party) begagnade båda dagarna tillfället till republikansk propäganda och gingo rentav till votering mot andra läsningen, men samlade endast 5 röster mot 408 (om röst-räknarna medtagas, 7 mot 410). Av liberalerna yttrade sig ledaren, Sir Archibald Sinclair, inrikesministern Sir John Simon och i överhuset den gamle lord Crewe, alla oreserverat för förslaget och utan kritik mot regeringen.

Särskilt intresse knöt sig till Winston Churchills inlägg, eftersom denne tidigare visat tendenser att ställa sig i spetsen för ett kungaparti. Han var nu mycket försiktig och betonade att strider och förebråelser vid denna tidpunkt skulle vara synnerligen olyckliga: »What is done is done. What has been done or left undone belongs to history, and to history, so far as I am concerned, it shall be left.» Å andra sidan behövs det ingen större skarpsinnighet för att ur hans ord utläsa att återhållsamheten icke var helt frivillig, och att han för sin del ansett en annan lösning av krisen möjlig. I överhuset lade lord Salisbury likaledes tonvikten på »the formidable character of an abdication in this country. An abdication of a sovereign is a momentous, almost a desperate act. He has a mandate from nobody to whom he can return his trust. He sits there by an authority which is outside the ordinary human methods of appointment, and his abdication is a wound in the body politic which is a disaster. It leaves it mutilated.» Otvivelaktigt voro sympatierna för Edward VIII minst lika stora hos yttersta högern som hos yttersta vänstern.

Innebörden av denna kris var kanske främst, att den gav ett yttre bevis på att likställigheten mellan staterna inom imperiet var reell, icke blott formell. Det behövdes icke mera än att en enda av dominions skulle inlägga sitt veto för att en ändring av tronföljden skulle omöjliggöras. I fråga om konungens på ett tidigare stadium gjorda

förslag om ett morganatiskt äktenskap var det Kanada, som med hänsyn till det ömtåliga förhållandet till Förenta Staterna lade hinder i vägen. Vid det slutliga avgörandet åter lyckades Irland tilltvinga sig betydande eftergifter som pris för sin medverkan.

Ur parlamentarisk synpunkt kräva däremot främst två andra omständigheter beaktande. Å ena sidan markerade händelseförloppet konungamaktens betydelse, i det att även konungens rent personliga förhållanden fastslogos vara en statsangelägenhet av högsta vikt för hela imperiet. Konungen får icke ha något privatliv: också hans allra intimaste tillvaro måste bedömas ur politisk för att icke säga konstitutionell synpunkt. Baldwin citerade i underhuset några ord ur Hamlet, som äro betecknande för den nu accepterade ståndpunkten:

»His will is not his own;
For he himself is subject to his birth;
He may not, as unvalu'd persons do,
Carve for himself; for on his choice depends
The safety and the health of the whole State.»

Hade monarkien redan från början varit en ren dekoration, skulle det knappast ha funnits skäl betrakta saken på detta sätt, i synnerhet som auktoriteter för en motsatt uppfattning icke saknats: Walter Bagehot framhöll på sin tid, att konungamaktens enligt hans åsikt minskade betydelse delvis sammanhänger med att man icke kan räkna på att dess bärare skall motsvara de personliga anspråk på ansvarskänsla och moralisk standard, vilka ställas på en parlamentarisk monark. Då dessa anspråk däremot nu fastslagits såsom oeftergivliga, innebär redan detta ett erkännande av att man väntar sig en positiv insats av konungamakten. En sådan motiveras även av imperiets nuvarande organisation, där konungen ensam företräder den statliga enheten.

Å andra sidan är det ofrånkomligt att monarkien i England åtminstone temporärt måste ha blivit betydligt försvagad genom dessa händelser. Redan Edward VIII:s personliga svagheter visade tydligt de olägenheter som äro förenade med kronans ärftlighet, trots att ju denna måste betecknas såsom en ofrånkomlig del av det monarkiska styrelsesättet. En konung, som i likhet med Georg VI uppstiger på tronen till följd av en parlamentsakt, kan däremot icke göra anspråk på alldeles samma mystiska vördnad, som om han i vanlig ordning ärvt kronan. Och slutligen: det innebär ett betydligt försvagande av monarkien i förhållande till den parlamentariska regeringen, när det skapas prejudikat för att den senares auktoritet rent av är tillräckligt stor för att framtvunga monarkens abdikation. Säkerligen var det främst dessa omständigheter som förmådde det engelska arbetarepartiets ledning att så oreserverat ge ministären Baldwin sitt stöd under krisen. Den fick därmed vissa garantier för att icke konungamakten skulle komma att bereda en blivande arbetarregering några oöverstigliga svårigheter i dess omdaningsarbete.

Gunnar Heckscher.

Det engelsk-egyptiska fördraget 1936. Den 18 december 1914 förkunnade Storbritannien, att Egypten ställts under den brittiske konungens beskydd och var att anse som ett engelskt protektorat. Med detta föga klargörande begrepp ville England för hela världen tillkännagiva arten av den maktställning, som stormakterna redan 1904 tillerkänt Egyptens verkliga härskare. Egypterna, som till en början mer fruktade ett eventuellt tyskt-turkiskt herravälde än ett engelskt, skulle dock ej länge godvilligt finna sig i en inskränkning av sitt lands suveränitet. Så väckte det inom vida kretsar stark förbittring, att Egypten ej fick representeras vid fredskongressen i Paris, och Wilsons tes om folkens självbestämmerätt skorrade också ovanligt falsk i egyptiska öron. Oroligheter följde under de närmaste åren, varvid t. o. m. en del engelsmän mördades, men engelsmännen satte hårt mot hårt: bl. a. deporterades Zaghul Pascha, wafdpartiets ledare, till Malta. Foreign Office förstod nu, att något måste göras för att skapa ett modus vivendi; en icke obetydlig inflytelserik del av den engelska opinionen var böjd för starka eftergifter, andra yrkade på Egyptens fulla oberoende.

En kommission under Lord Milner fick det vanskliga uppdraget att inleda förhandlingar om en överenskommelse mellan de båda länderna. Det förslag, som 1920 framlades från brittisk sida, utgick ifrån, att en försvarsallians mellan Egypten och England borde skapas, med viss engelsk legislativ och militär kontroll över Egypten. Lord Milner var av den uppfattningen — som starkt influerade senare engelska underhandlare — att det ej kunde bli något samförstånd, om ej Egypten, samtidigt som det förklarades vara en suverän stat, frivilligt avstod sin suveränitet på de punkter, som voro av vitalt intresse för det brittiska riket. Att ge Egypten en fullt oberoende ställning genom ett ensidigt dekret, som lämnade det fritt från varje skyldighet mot England, betydde enligt Milners åsikt visserligen, att Egypten fick ökad makt, men under sådana former, att England knappast skulle kunna vänta den minsta fördel därav. Men då den egyptiska regeringen inte var hågad att taga emot någon inskränkt suveränitet, strandade förhandlingarna. Likaledes misslyckades Lord Curzon i sina bemödanden 1921 att få Adly Pascha med på en allians.

Den engelska regeringen handlade nu helt på egen hand. I februari 1922 utfärdades en deklARATION, som gav Egypten den stolta benämningen »en suverän och oberoende stat». Men då en suverän stat ju är en sådan stat, som oberoende av någon annan makt kan förändra sin rättsordning, passade suveränitetsbegreppet mycket litet in på Egyptens ställning. Ty enligt deklARATIONEN fastslog England, att det på inte mindre än fyra viktiga punkter förbehöll sig bestämmanderätten — tills en »fredlig uppgörelse» hade kommit till stånd; nämligen över

- 1) säkerställandet av imperiets förbindelser,
- 2) Egyptens försvar,

- 3) skyddandet av de utländska intressena och folkminoriteterna i Egypten,
- 4) Sudan.

Deklarationen hade den icke oviktiga betydelsen, att sultan Fuad tilldelades kungatiteln. Den makt kungen erhöll enligt den 1923 utfärdade konstitutionen — utformad huvudsakligen efter belgiskt mönster men med åtskilliga inslag från andra europeiska författningar — var dock tämligen ringa, i enlighet med det parlamentariska system; som denna tid hade högkonjunktur överallt i världen. Detta betydde, att det engelskvänliga egyptiska statsöverhuvudet ej kunde förhindra, att den nationalistiska majoriteten i parlamentet angav statslivets riktning och sålunda försvårade möjligheterna till en uppgörelse Egypten—England.

År 1924 inledde den förste arbetarpremiärministern, MacDonald, underhandlingar med nationalisternas ledare, Zaghlul Pascha, om en vänskapspakt mellan England och Egypten. Zaghluls fordringar voro dock av det slaget att intet samförstånd uppnåddes. Bland annat krävde han, att försvaret av Suezkanalen helt skulle överlämnas åt Egypten.

Frågan om Sudan kom nu i brännpunkten. Egypterna visade ständigt sitt stora missnöje med att de inte hade något inflytande över Sudans administration. Mot engelsmännens framhållande av, att de genom sitt skydd av Sudan garanterade den egyptiska gränsen och det egyptiska vattentillflödet, genmälte egypterna, att utan den egyptiska skattkammarens bistånd skulle Sudans budget visat ständig deficit. Extremisternas mord på den engelske generalguvernören över Sudan, Sir Lee Strack, ådagalade, hur oroande spänt läget faktiskt var.

Endast långsamt förbättrades så småningom situationen. I augusti 1927 dog Zaghlul Pascha, varefter en koalitionsregering under Sarwat Pascha inledde förhandlingar med Sir Austen Chamberlain. Denne var villig att göra en del betydande eftergifter. Men då hans projekt ej berörde Sudan och förutsatte, att engelska trupper skulle kvarstanna i Kairo och Alexandria under minst 10 år framåt, opponerade sig wafdpartiet skarpt häremot, och åter hade förhandlingarna runnit ut i sanden.

Sedan konung Fuad på sommaren 1927 upplöst parlamentet för tre år, var wafdpartiet för tillfället ur spelet. Den moderata regeringen under Mahmud Pascha inledde 1929 med Henderson nya diskussioner om ett avtal. Överensstämmelse uppnåddes angående det omedelbara avslutandet av den brittiska militärockupationen och förflyttningen av de brittiska trupperna till Ismailia och Suezkanalens västra strand. Sudans ställning skulle bli densamma som den var före 1924; beskyddandet av utlänningarna överflyttades på egyptiska regeringen. En militärallians skulle ingås, baserad på gemensam utrikespolitik, och England lovade att föreslå Egyptens upptagande som medlem i folkförbundet.

Men då nya val tillförsäkrade wafdpartiet en överväldigande majoritet i parlamentet, blev det Nahas Pascha, som fick uppdraget att föra fram mer vittgående nationalistiska krav. Visserligen gick den nya egyptiska regeringen med på det mesta i den Mahmud-Hendersonska överenskommelsen, som f. ö. i mycket visar stora likheter med 1936 års avtal. Det var dock omöjligt att enas om Sudan, ty bl. a. fordrade Nahas Pascha — under trycket av de extremare elementen inom wafdpartiet — att den egyptiska utvandringen till Sudan skulle bli obegränsad.

Ånyo hade försöken till samförstånd misslyckats, men den snöpliga utgången ledde till, att den engelskvänlige kung Fuad, i förhoppning om att kunna bli oberoende av wafdpartiet, ändrade 1923 års författning i en för kungamakten förmånlig riktning. Då större delen av senaten tillsattes av kungen själv, och då ett misstroendevotum mot regeringen krävde en majoritet av hela antalet representanter (således ej endast av de vid tillfället närvarande) i vardera av parlamentets kamrar var det lätt för monarken att införa en faktisk diktatur från »palatset». Ehuru kungen lyckades utestänga wafd från makten några år, fick detta parti dock snart tillbaka sitt forna inflytande. Det fanns därmed alltjämt intet i den inrepolitiska situationen, som tydde på att en överenskommelse mellan England och Egypten skulle kunna komma till stånd.

Det italiensk-abessinska kriget kom att totalt förändra läget. Trots att italienarna bedrev en energisk propaganda i etern, i syfte att vinna egypterna på sin sida, stodo dessa kallsinniga inför Mussolinis locktoner, och de funno med förfäran, att en italiensk seger över Abessinien innebure en oerhörd risk för Egypten.

Då emellertid Sir Samuel Hoare genom ett tal i Guildhall i november 1935 väckte det nu i flera avseenden fascistiskt organiserade wafdpartiets vrede genom att kritisera 1923 års författning — vars återinförande var en av wafds främsta propagandapunkter — och beteckna 1930 års som impopulär, såg det ut, som om klyftan åter var oöverkömlig mellan England och Egypten. Nu lyckades wafdpartiet också skapa en enhetsfront med de liberala och moderata partierna, och för att undvika en politisk kris, som kunde ha försvagat konungamakten, tvingades konung Fuad den 13 december 1935 att återinföra 1923 års författning, som dock ej skulle tillämpas förrän efter valen i mars 1936.

Den enhetsfront som skapats inom de egyptiska partierna hade därmed nått en påtaglig framgång. Men den fann samtidigt, att faran från Italien tvingade Egypten att söka samförstånd med England. Den 12 december 1935 överlämnade partiledarna en not till the High Commissioner för vidare befordran till brittiska regeringen. Här påpekades, att den internationella situationen gjorde samarbete mellan England och Egypten nödvändigt, och föreslogs, att ett alliansfördrag skulle ingås mellan länderna, i stort sett efter de principer som Henderson sex år tidigare utvecklat. Eden, som nu efterträtt Hoare i Foreign Office, visade sig också villig till för-

handlingar. Den 2 mars 1936 möttes de brittiska och egyptiska delegationerna i Kairo. Den engelska leddes av High Commissioner Miles Lampson, assisterad bl. a. av en stark samling marinmilitärer och luftexperter. Nahas Pascha stod i spetsen för den egyptiska delegationen, som räknade sex wafdister och sex medlemmar av de andra större egyptiska partierna. De ömtåliga förhandlingarna blevo framgångsrika. Den tidigare ofta oförsonliga stämningen var i stort sett borta, prestigehänsyn spelade ej samma roll som förut, och det som förenade parterna syntes väsentligare och vitalare, än vad som skilde. Tiden hade helat många sår. Mussolini kom de brittiska och egyptiska statsmännen att känna det nödvändigt att samarbeta och kompromissa i frågor, där sådant tidigare varit omöjligt. Så undertecknades i London, där förhandlingarna fortsatt, den 26 augusti 1936 det nya fördraget England—Egypten.

Här kan endast ges en resumé av huvudbestämmelserna i den tämligen vidlyftiga pakten, som inrymmer 17 artiklar med utförliga tillägg. Liksom 1922 års deklaration och författningarna av 1923 och 1930 framhåller också 1936 års fördrag, att Egypten är en oberoende suverän stat. För första gången motsvarar dessa epitet rätt väl de reella förhållandena, ehuru så länge som exempelvis kapitulationer finnas kvar, det knappast är fullt adekvat att tala om Egyptens fullständiga suveränitet. Att Egypten politiskt står i stort beroende av Storbritannien framgår emellertid med all tydlighet av fördragstexten. Detta kommer sålunda klart till synes i de artiklar, som reglera de militära förhållandena. Medan man förut med rätta kunde påstå, att England militärt ockuperat Egypten, kan man nu tala om en försvarsallians mellan England—Egypten, där det sistnämnda landet funnit för sin egen säkerhets skull vara förmånligast att tillåta (som suverän stat), att engelska trupper alltjämt äro förlagda i Egypten. Alliansen gäller för en tid av 20 år, efter vilken period, om endera parten så önskar, båda parterna skola underhandla om ett eventuellt nytt fördrag.

Fördraget är baserat på följande huvudprinciper. Ingenta parten skall inta en hållning eller sluta ett fördrag, som är oförenligt med alliansen. Parterna skola konsultera varandra för att om möjligt fredligt bilägga varje tvist med en tredje stat, som kan leda till en brytning med denna stat. Om endera parten råkar i krig, måste den andra komma till hjälp. För Egyptens vidkommande är bestämmelsen för detta fall närmare formulerad sålunda. I händelse av krig, överhängande krigshot eller fruktad oförutsedd internationell händelse skall Egypten bereda Storbritannien alla lättnader, som stå i dess makt: exempelvis att egyptiska hamnar, aerodromer och övriga kommunikationsmedel ställas till de engelska truppers tjänst, samt att vidare administrativa och legislativa åtgärder vidtagas i syfte att stödja den engelska krigsmakten.

Skyddet av Suezkanalen är därvid en fundamental punkt i fördraget. Alltsedan kanalen 1869 öppnades har den ju givit upphov till intrikata diplomatiska förvecklingar. Den egyptiska regeringen

har nu utfäst sig att inom kanalzonen uppföra de ytterligare baracker, som erfordras för de engelska militärstyrkorna. Egypten lovar vidare att förbättra eller bygga vägar och järnvägar av strategisk betydelse — de mest betydande av dessa skola förbinda kanalzonen med Alexandria och Kairo — för stora kostnader, i syfte att underlätta en hastig koncentration av brittiska och egyptiska trupper, om så skulle erfordras. Sedan dessa arbeten utförts till båda parternas belåtenhet skola alla de engelska trupperna i Egypten dragas tillbaka till kanalzonen. Denna bestämmelse har i vida egyptiska kretsar hälsats med stor tillfredsställelse. Framför allt har det förhållandet, att de brittiska trupperna varit förlagda till Kairo, väckt befolkningens stora missbelåtenhet och givit wafdpartiet tillfälle att frenetiskt kritisera det alltför synbara brittiska ockuperingsystemet. För engelsmännen har det dock helt visst inte varit angenämt att göra denna eftergift, ty de engelska trupperna och deras befäl ha — av lättförklarliga och mycket mänskliga skäl — inte velat vara med om någon förflyttning till kanalbältet. Troligen kan denna klausul i framtiden dock starkt bidra till att minska åtskilligt av den tidigare egyptiska hetskampanjen mot England.

Av övriga stadganden, som äro av försvarspolitisk betydelse, kan nämnas ett tillägg till artikel 8, par. 13, om att de brittiska luftstyrkorna ha tillåtelse att flyga varhelst de anse det nödvändigt för träningsändamål. Liknande frihet medgives de egyptiska militärflygarna beträffande brittiskt territorium. Av intresse är också, att den brittiska regeringen utfäst sig att ordna lämplig utbildning i Storbritannien för vissa egyptiska trupper.

Den fråga, som kommit de tidigare traktatförhandlingarna alltsedan 1922 års deklARATION att stranda, har kanske framför allt gällt Sudans ställning. Punkten härom i 1922 års bestämmelser har hela tiden varit föremål för ytterst häftiga angrepp från nationalistpartiet. Huruvida detta i längden kommer att förbli så särskilt belåtet med den överenskommelse, som på denna punkt nåddes genom förra årets fördrag, är väl tvivelaktigt — fast nationalistpressen förklarar, att »the political struggles are now over» — men den engelska regeringen har obestriddligen gått långt för att tillfredsställa de egyptiska önskemålen. Grundsatsen i 1899 års kondominium har åter fått nytt liv. Det framhålles i det nya avtalet, att det första syftet med administrationen av Sudan skall vara sudannegrernas välfärd. Frågan om Sudans suveränitet är dock inte upptagen till diskussion i fördraget. Landet skall hädanefter försvaras av sudanska, brittiska och egyptiska trupper i förening. Antalet av de trupper, som skola sändas till Sudan, och platserna för deras stationering bestämmas av generalguvernören i samråd med den egyptiska militärledningen i Sudan.

Ämbetsmännen i Sudan utnämnas alltjämt av generalguvernören; enligt den principen, att om ingen för vederbörande tjänst kvalificerad sudanneger skulle finnas, så ha både engelsmän och egypter

samma rätt att komma i åtanke. Tillsättningen skall sålunda ske endast med hänsyn till kandidaternas kvalifikationer; till nationaliteten får numera ej tagas någon hänsyn, sägs det. I fråga om handel och invandring i Sudan — förut ett ständigt tvistefrö — skall ej heller göras någon åtskillnad mellan brittiska och egyptiska undersåtar.

Av övriga klausuler i fördraget förtjänar även att nämnas, att det europeiska inslaget inom den egyptiska polisen helt skall försvinna inom fem år. Detta stadgande kommer helt säkert att minska den form av våldsamma internationella underhandlingar, som kallas »street scrapping».

Mycket utförligt omnämnes också de blandade domstolarnas ställning. Så länge den egyptiska rätten på grund av kapitulationerna inte gäller för utlänningar utan dessa dömas av särskilda internationella domstolar, kan man knappast heller tala om en fullt suverän stat. De s. k. kapitulationerna ha ju också ur beskattningssynpunkt medfört stora nackdelar för Egypten, och t. o. m. hindrat en progressiv inkomstskatt för egypterna själva, något som gjort, att även de förmögnare egypterna frukta upphävandet av främlingarnas privilegier. Den engelska regeringen gör nu i fördraget det betydelsefulla erkännandet, att »the Capitulations» ej längre stå i överensstämmelse med tidens anda och Egyptens nuvarande ställning. England förklarar sig också villigt att understödja Egypten vid kommande förhandlingar med »the capitulatory powers» i frågan om tvenne punkter. Först och främst att de existerande restriktionerna i den egyptiska suveräniteten skulle försvinna genom tillämpandet av egyptisk lagstiftning även på utlänningar. För det andra, att en övergångsregim skulle införas under en inte »otillbörligt» förlängd period, under vilken de blandade domstolarna komme att kvarstå och utöva förutom sin nuvarande dömande myndighet också konsulardomstolarnas. Vid slutet av denna period skall egyptiska regeringen ha frihet att upphäva de blandade domstolarna. Huruvida de främmande makter, det här gäller, — de ha nyligen inbjudits till en konferens i Montreux i april — skola gå med härpå, är dock ytterst ovisst. Vissa presskommentarer till fördraget i en del inflytelserika utländska tidningar tala för, att kapitulationernas avskaffande ej blir en smärtfri procedur. Men det stöd som Egypten kan påräkna från engelsk sida torde bli avgörande för frågans utveckling, även om i ett par punkter det engelsk-egyptiska samförståndet icke är fullständigt.

Ur de övriga artiklarna bör till slut omnämnas; att de fördragslutande parterna skola representeras i varandras huvudstäder genom ambassadörer. Vidare skall Egypten också anhålla om medlemskap i N. F. och i sin ansökan häruti understödjas av Storbritannien. Parterna förklara även, att varje meningsskiljaktighet med hänsyn till tillämpning eller tolkning av fördragets villkor, som parterna inte kunna avgöra genom direkta underhandlingar, skola behandlas i överensstämmelse med folkförbundspaktens bestämmelser.

Vid undertecknandet av fördraget karakteriserades detta av Eden som det »framgångsrika slutgiltiga resultatet av de senaste sexton årens ansträngningar att nå en tillfredsställande lösning av de problem, som funnos i de engelsk-egyptiska förhållandena». Inom andra engelska kretsar har man ej varit lika villig att jubla, och det har här påståtts, att England gjort för stora och onödiga eftergifter. Härom är naturligtvis svårt att uttala sig, men så mycket synes emellertid stå fast, att en avspänning nu i alla fall inträtt mellan de båda länderna. Man kan dock med skäl fråga sig, om ej ändå wafdpartiet så småningom åter skall igångsätta en ny hetskampanj mot britterna. Så vida det inte önskar, att Egypten skall bli ett byte för exempelvis Italien, lär det emellertid allvarligen få begrundas, huruvida det ej vore klokt att kunna förlita sig på engelskt stöd, om en imperialistiskt sinnad makt skulle finna Egypten värt att erövra. Att profetera tillhör dock alltid det vanskligas område, inte minst i detta fallet. Ty det är sannerligen ovisst, hur den demokratiska författningen av 1923 skall verka. Är det egyptiska folket med dess i det stora hela låga bildning moget för en demokratisk statsförfattning? Det finns många, som tvivla därpå. Och skulle, trots det här ovan behandlade fördraget, motsättningen England—Egypten ånyo bli stark, synes det minst sagt osäkert, att demokratin kan bevaras, och detta även om Egyptens folk skulle önska dess bibehållande. De senaste årens — men också forna tiders — konstitutionella händelser överallt i världen ha ganska övertygande ådagalagt, att författningsslivet ofta mer påverkas av utrikespolitiska krafters spel och deras återverkningar inom landet än av de rent inrikespolitiska faktorerna.

Jean Braconier.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

- Nya Argus. Hfors. 1937. No 1 (1 jan.). Schur, I., Le roi est sorti, s. 8—10. No 2 (16 jan.). Pipping, H. E., Politiskt eller opolitiskt presidentval? s. 15—16.*
- Fackföreningsrörelsen. Sthm. 1937. 3 (jan.). Vanner, A., Nästa års budget, s. 76—82. — 4 (29 jan.). Ahlberg, A., En kommunist [André Gide] om Ryssland, s. 101—06. — Lind, A., Syndikalisterna och Spanien, s. 115—18.*
- Granskaren. Åbo. 1937. 1 (jan.) Mahault, P., Frankrike i fågelperspektiv, s. 5—7. — R. T., 1936 års andra riksdag, s. 14—15. — W. E. N., Ett parlamentariskt reformproblem [valreform], s. 15—16.*
- Industria. Sthm. 1937. No 3 (30 jan.). B[runius], A., Parlamentarisk florettstrid, s. 55—57.*
- Notiser från Arbetarnas kulturhistoriska sällskap. Sthm. 1936. No 4. Langenfelt, G., Politisk frihet i dikten, s. 49—59.*

Svensk skattetidning. Sthm. 1936. H. 3/4. *Engblom, C. P.*, Översikt över 1936 års riksdags beslut ang. skatterna [forts.], s. 293—94.

Tiden. Sthm. 1936. No 12 (dec.). Roosevelts seger, s. 631—33. — Sovjets författning, s. 633—35. **1937. No 1 (jan.).** Budgeten, s. 55—58.

Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet. Sthm. 1937. H. 1. Ur statsverkspropositionen. Femte huvudtiteln. Dyrortsgraderade folkpensioner, s. 27—30.

Finsk tidskrift. Hfors. 1937. 1 (jan.). *Gummerus, H.*, Victor Margueritte om Nationernas förbund [rec. av V. M:s arb. Avortment de la S D N (1920—1936). Paris 1936.], s. 59—62.

Hushållningssällskapens tidskrift. Sthm. 1937. No 1. Jordbrukets anslagsfrågor vid 1937 års riksdag, s. 12—18.

Landskommunernas tidskrift. Sthm. 1937. No 1 (jan.). Kommunala riksdagsfrågor. 1. Ur statsverkspropositionen, s. 22—24.

Gads danske Magasin. Khvn. 1936. Dec. *Vigen, A.*, Et Demokrati i Taagen, s. 609—16. — *Östrup*, Hvidt og rødt, s. 617—24. — *Westergaard, J.*, Konservatismens Fremtidsmuligheder, s. 633—40. **1937. Jan.** *Östrup*, Politik og Kaerlighed, s. 10—17. — *Warming, J.*, Uaegte Socialisme, s. 18—38.

Historisk Tidsskrift. Khvn. R. 10. Bd 3 (1934/36). H. 4. *Friis, Aa.*, Skandinavismens Kulmination. Ministeriet Halls Planer om en nordisk Union forud for Udstedelsen af Martskundgørelsen 1863, s. 583—642.

Ugeskrift for Retsvaesen. Khvn. 1936. No 52 (26 Dec.). *Berlin, K.*, Norges Statsforfatning [rec. av F. Castbergs liknämnda arb., Oslo 1935.], s. 353—65. — *L[each], E.*, Fra Sverige, Lagfrågor vid 1936 års riksdag, s. 366—67.

Ökonomi og Politik. Khvn. 1936. No 4 (Okt./Dec.). Sovjetunionens nye Forfatning, s. 300—07.

Syn og segn. Oslo. 1937. H. 1. *Kohl, H.*, Formannskapslovene, s. 1—7.

Tidsskrift for rettsvidenskap. Oslo. 1936. H. 3/4. *Herlitz, N.*, Rättsskyddet i svensk offentlig rätt. Föreläsningar hållna vid Oslo universitet 27—30 jan. 1936, s. 215—82.

Foreign affairs. New York. Vol. 15 (1936/37). No 2 (Jan.). *Swing, R. G.*, British experiments in state intervention, s. 290—302. — *Whittlesey, D.*, British and French colonial technique in West Africa, s. 362—73. — *Woolbert, R. G.*, The future of Portugal's colonies, s. 374—80.

International Affairs. Lond. Vol. 16 (1937). No 1 (Jan./Febr.). *Carr, Ph.*, The outlook in France, s. 70—93.

The annals of the American academy of political and social science. Philad. Vol. 189 (Jan. 1937.). Improved personal in government service: Spoils and democracy, s. 1—57. The development of a professional public service, s. 58—96.

New techniques of public personnel administration, s. 97—141. The reform movement, old and new, s. 142—179. Improved personnel in government service, s. 180—198. — *Rappard, W. E.*, The relation of individual to the state, s. 215—18.

International conciliation. New York. 1937. No 326 (Jan.). Debate in British House of commons on public order bill, Nov. 16, 1936, s. 5—110.

The fortnightly. Lond. 1937. No 841 (Jan.). *Spender, J. A.*, King and people, s. 1—13. No 842 (Febr.). *Bernays, R.*, After Mr Baldwin — what next? s. 139—46. — *Taylor, G. E.*, Japan's »holy war» on communism, s. 209—16.

Contemporary Japan. A review of Japanese affairs. Tokyo. Vol. 5 (1936/37). No 3 (Dec.). *Hijikata, S.*, The budget 1937/38, s. 377—87. — *Suzuki, T.*, Japan and a front populaire, s. 443—48.

The Cambridge historical journal. Cambr. Vol. 5 (1936/37). No 2. *Lapsley, G.*, Some recent advance in English constitutional history (before 1485), s. 119—61.

The American journal of sociology. Chicago. Vol. 42 (1936/37). No 4 (Jan.). *Wirth, L.*, Localism, regionalism and centralization, s. 493—509. — *Allin, B. W.*, Is planing compatible with democracy? s. 510—20.

The liberal magazine. Vol. 45 (1937). No 520 (Jan.). *Jackson, A.*, Fascism — an antidote to communism that might destroy the state, s. 5—10.

The nineteenth century and after. Lond. 1937. No 719 (Jan.). The abdication [documents], s. 1—42. — *Rowse, A. L.*, The duchy of Cornwall, s. 43—56. — *Tilby, A. W.*, Crown, constitution, commonwealth, s. 57—65. 720 (Febr.). The civil list, s. 160—73. — *Marriott, J. A. R.*, The machinery of government, s. 182—92. — *Wright, C. K.*, Public relations. A new policy of government departments and local authorities, s. 204—14. — *Foster, J.*, Abdication and commonwealth. Legal and constitutional problems, s. 234—49.

The political quarterly. Lond. Vol. 8 (1937). No 1 (Jan./March). The king, the cabinet and the people. By A historian. S. 1—6. — *Jennings, I.*, Public order, s. 7—20. — *Thomson, D.*, International democracy, s. 36—50. — *Mirkine-Guetzévitch, B.*, France-Holland-Paraguay-Germany-Lithuania-Spain. (Recent developments in laws, constitutions and administration.) S. 95—104. — *Martin, K.*, Public opinion and the king's marriage, s. 105—21.

The contemporary review. Lond. 1937. No 853 (Jan.). *Huddleston, S.*, The Blum »experienç», s. 2—10. — *Castillejo, J.*, The future of Spain, s. 11—19. — *Wingo, J. G.*, The Philippines under the new régime, s. 69—79. No 854 (Febr.). *Ratcliffe, S. K.*, President Roosevelt's second term, s. 145—53.

The English historical review. Lond. Vol. 52 (1936). No 205 (Jan.). *Richardson, H. G.*, Richard II's last parliament, s. 39—47. — *Burn, W. L.*, The general election of 1761 at Ayr, s. 103—09.

The quarterly review. Lond. 1937. No 351 (Jan.). *Barton, W. P.*, Indian federation and the untouchable, s. 18—28.

Annual survey of English law. Lond. 1935. [Tr. 1936.] Constitutional law, s. 17—38.

Annales historiques de la révolution française. Paris. 1936. No 3 (mai/juin). *Mathiez, A.*, Les doctrines politiques des physiocrates, s. 193—203.

L'année politique française et étrangère. Paris. 1936. Fasc. 4 (déc.). *Rosenstock-Franck, L.*, L'expérience Roosevelt et le milieu social américain, s. 245—73. — *Schmitt, C.*, Aux confins de la politique ou l'âge de la neutralité, s. 274—84. — *Lavergne, B.*, À propos d'un livre récent consacré aux élections législatives françaises de 1936 [Lachapelle, G., Élections législatives 26 avril et 3 mai 1936. Paris 1936.], s. 290—94.

Bulletin interparlementaire. Genève. 1936. No 8 (déc.). *Zamora, N. A.*, L'expérience espagnole du droit de veto, s. 213—18.

Bulletin de la Société de législation comparée. Paris. 1936. No 1 (janv./mars). *Mirkine-Guetzévitch, B.*, Les récentes révisions constitutionnelles en Europe (1933—1935), s. 83—110.

Études. Revue catholique d'intérêt général. Paris. 1937. 2 (20 janv.). *d'Harcourt, R.*, Catholicisme, hitlerisme, bolchevisme, s. 145—67.

Informations constitutionnelles et parlementaires. [Bil. till Bulletin interparlementaire.] Genève. 1936. No 8 (31 déc.). (Ile de) Malte. Ordonnance royale fixant les attributions du gouverneur et commandant en chef, ainsi que du lieutenant-gouverneur de l'Ile de Malte en date du 12 août 1936 (mise en vigueur par une proclamation du 2 sept. 1936), s. 130—35.

Journal des économistes. Paris. 1936. No 5 (nov./déc.). *Payen, E.*, Les actes et les abstentions du gouvernement de front populaire, s. 513—18. — *Pichot, O.*, Revue de l'Académie des sciences morales et politiques, s. 559—68.

Le Mois. Paris. 1936. No 71 (1/11—1/12). *Delhorbe, F.*, Après la victoire du président Roosevelt. On passe, aux U S A, de la lutte des partis à la lutte des classes, s. 21—36. — Anschluss ou restauration. La question d'Autriche et l'Europe centrale, s. 73—77. — La conférence des gouverneurs généraux des colonies françaises, s. 88—91. 1937. No 72 (10 janv.). *Gast, R.*, État de l'expérience Blum et du rassemblement populaire, s. 40—51. — L'Angleterre et la couronne. D'Édouard VIII à George VI, s. 58—66. — La Noël à Berchtesgaden. Ou va le IIIe Reich? s. 74—77. — La réforme fiscale française, s. 78—89.

Le monde slave. Paris. 1936. Nov. *J.-S.*, Changements en U R S S, s. 161—80. — *Fiala, V.*, La Pologne en transformation, s. 200—31. Déc. *Vostokov, P.*, Autour du 8e congrès soviétique pan-unioniste pour l'examen de la constitution, s. 455—73.

Revue des travaux de l'Académie des sciences morales et politiques. Paris. 1936. Sept./oct. *Maunier, R.*, L'Annam nouveau. La cour et la tribu, s. 713—24.

Revue des deux mondes. 1937. 1 (1:er janv.). ***La genèse de la guerre civile en Espagne, s. 37—53. — *Bivort de la Saudéc, J. de*, Communisme et catholicisme, s. 191—206.

Revue du droit public. Paris. No 4 (oct./déc.). Notes de jurisprudence. Jurisprudence administrative. Pouvoir du gouvernement de prononcer la dissolution de ligues politiques, C. d'état, 27 nov. 1936, s. 658—70. Contrôle

juridictionnel de la constitutionalité des lois, C. d'état, 6 nov. 1936, s. 670—81. — Chronique administrative française. Le statut des fonctionnaires publics, s. 687—702. — Chronique constitutionnelle et administrative d'Angleterre. Procédure judiciaire et activité administrative par *P. Baratier*, s. 703—05. — *Wyler, M.*, La nouvelle constitution des États-Unis du Brésil du 16 juillet 1934, s. 706—22.

Revue de Paris. 1937. 1 (1er janv.). *Marès, R. de*, L'Angleterre et son roi, s. 113—22. 2 (15 janv.). *Pressac, P. de*, La réforme administrative de Paris et du département de la Seine, s. 412—26. 3 (1er fevr.). *Barthélemy, J.*, Agonie de la liberté, s. 502—19.

Revue politique et parlementaire. Paris. 1936. No 505 (10 déc.). *Jansy*, Les réformes sociales en Belgique, s. 440—54. 1937. No 506 (10 janv.). *Barthélemy, J.*, Le projet contre la presse, s. 3—27. — *Bousset, G.*, Y a-t-il du communisme à Madagascar? s. 63—78. — *Chapsal, J.*, À propos d'un ouvrage récent: L'empire fasciste [par M. Prélot. Paris 1936.], s. 122—26.

Revue internationale des sciences administratives. Brux. 1936. No 4 (oct./déc.). *Sharp, V.-R.*, The chief executive and auxiliary agencies in the state of Wisconsin, s. 563—98. — *Nakhal, M.*, Le sénat belge, s. 599—616.

Revue des sciences politiques. Paris. T. 59 (1936). Oct./déc. *Vaucher, P.*, L'évolution du gouvernement local en Angleterre, s. 497—510. — *Buttgenbach, A.*, Le mouvement rexiste et la situation politique de la Belgique, s. 511—54. — *Marvaud, A.*, La guerre civile en Espagne. Ses causes et ses antécédents, s. 555—605. — *Perdrioux, N.-P.*, Notes sur le corporatisme, s. 606—28.

Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Berl. Bd 30 (1936/37). H. 2 (Jan.). *Lo Verde, G.*, Faschismus und Staat. Vortrag, s. 193—201. — *Klein, W.*, Die Aufgaben des Gesetzgebungsrates in Rumänien [rec. av ett arb. av O. Ionescu], s. 274—77.

Archiv des öffentlichen Rechts. Tüb. Bd 28 (1936/37). H. 1. (Dez.). *Menzel, E.*, Das Ende der institutionellen Garantien, s. 32—87.

Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart. Tüb. Bd 23 (1936). *Capitant, R.*, La crise et la réforme du parlementarisme en France. Chronique constitutionnelle française (1931—1936), s. 1—71. — *Braunias, K.*, Staatskrise und Staatsreform in Frankreich, s. 72—135. — *Karadshe-Iskrow, N.*, Das Verwaltungsrecht in der Sowjetunion (Russland) seit 1917, s. 136—261. — *Sander, F.*, Das tschechoslowakische Verfassungsrecht in den Jahren 1929—1935, s. 262—342. — *Friedrich, C. J.*, & *Kraus, W.*, Zum gegenwärtigen Stand des Föderalismus in den Vereinigten Staaten, s. 343—75. — *Hutasingha, P.*, Die Verfassung des Königreichs Siam, s. 376—83.

Nation und Staat. Wien. Jahrg. X (1936/37). H. 4 (Jan.). *Bistram, R. von*, Republik der Wolgadeutschen, s. 197—203.

Deutsche Rundschau. Berl. 1937. Jan. *Baron, H.*, Die französische Volksfront, s. 11—19.

Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. Berl. 1937. H. 1 (1 Jan.). *Schüle, A.*, Verfassungsrechtliche Bemerkungen zur Abdankung König Eduards VIII, s. 20—22.

Historische Zeitschrift. Münch. & Berl. Bd 155 (1936/37). H. 1 (24 Okt.). *Pölnitz, G.*, George P. Philips, ein grossdeutscher Konservativer in der Paulskirche, s. 51—97.

Zeitschrift für Politik. Berl. Bd 26 (1936). H. 12 (Dez.). *Breyne, M. R.*, Rasse, Volkstum und Nation in Südafrika. Eine Betrachtung der bevölkerungs- und innerpolitischen Probleme, s. 679—94. — *Waggenheim, S.*, Die englische Krone und ihre Träger, s. 695—706. — *Eschmann, E. W.*, Malta, s. 707—19.

Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. Stuttg. Bd 51 (1936). H. 1/2. *Barbar, L.*, Die sozialen Einheit und der Staatsbegriff im bulgarischen Sprachbrauch und Gewohnheitsrecht, s. 160—74.

Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien. Bd 16 (1936). H. 5 (10 Dez.). *Türcke, E. v.*, Das Verhältnis der nationalen Minderheiten zum Gesamtstaat nach der Auffassung der bilateralen Staatsverträge, s. 561—608. — *Braunias, K.*, Die Grund- und Freiheitsrechte nach dem Entwurf der neuen Sowjetverfassung, s. 609—18. — *Loewenstein, K.*, Die Diktatur Napoleons des Ersten. Eine Verfassungsrechtliche Untersuchung, s. 619—51.

Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Berl. & Lpz. Bd 6 (1936). No 4 (Nov.). *Kier, H.*, Das tschechoslovakische Staatsverteidigungsgesetz, s. 803—28.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

N. NEERGAARD: *Erindringer fra Ungdomsaarene og fra mit offentlige Liv 1854—94*. 329 sid. København 1935.

Neergaards Erindringer äro utan all fråga ett av de mest betydande bidragen i memoarform till historien om den danska författningskampen under 1800-talets sista kvartssekel. Som källa ha de ett betydande värde i skildringen av Estrupiatets senare tid, nioårsperioden 1885—94, med dess ständiga provisorier, skarpa brytningar mellan regering och representation och växlande partipolitiska konstellationer. Det var under denna tid Neergaard gjorde sitt inträde i aktiv politik som medlem i folketinget, där han satt en första treårsperiod 1887—90 och sedan 1892—94. Med 1894 års förlikning, »en Milepæl i vor politiske Historie» enligt förf:s egna ord, slutar framställningen. Intresset i denna knyter sig också framför allt till den ingående behandlingen av de mödosamma förlikningssträvandena, i vilka Neergaard själv vid Frede Bojsens sida var en av de främsta medagerande.

Enligt den i förordet annonserade arbetsplanen har förf. ej velat skriva någon egentlig levnadshistoria, utan han inriktar skildringen på sitt deltagande i det offentliga livet och speciellt de perioder av detta, om vilka han varit i tillfälle att genom självsyn förvärva förstahandskunskap. Politiska händelser och situationer, som han endast i andra hand fått kännedom om, förbigås. I stor utsträckning vilar skildringen på tidigare av förf. gjorda anteckningar. Dessutom säger han sig ha från sin tidigaste ungdom bevarat alla brev och så gott som allt vad eljes kommit i hans händer »av aktstycken och skriftliga meddelanden från andra». Härei ligger grunden till den soliditet och pålitlighet, varav dessa memoarer alltigenom ge intryck. De äro skrivna av en 80-åring, men en 80-åring ännu i sin fulla kraft, som till stöd för minnet haft tillgång till ett tydligen osedvanligt rikt, av honom själv hopsamlat samtidsmaterial. Framställningens beundransvärt klara och fasta form gör läsningen av det innehållsmättade arbetet till enbart ett nöje.

Det är sällan en memoarförfattares person så föga träder i förgrunden som i Neergaards memoarer. Man får emellertid vara förf. tacksam för att han icke försummat ge oss en inblick i sin personliga utveckling under de betydelsefulla ungdoms- och studieåren.

Få politiker ha så målmedvetet systematiskt studerat till politiker som Neergaard, och utan tvivel hade han på ett tidigt stadium siktat sin blivande bana. Han deltog under 1870-talet med liv och lust i studentpolitiken på vänsterns sida och förberedde därunder sin filosofiska magisterexamen med historia som huvudämne. Senare skulle hans alltifrån ungdomen bevarade historiska intresse sätta frukt i det stora verket »Under Junigrundloven», påbörjat i slutet av 1880-talet, avslutat 1916. Utom filosofisk avlade Neergaard också statsvetenskaplig examen för att grundligt sätta sig in i nationalekonomien. Dessa universitetsstudier hemma kompletterades så med tvenne studieresor utomlands, den ena till Tyskland 1879 och den andra till Frankrike och England 1881—82. För Neergaards politiska utbildning ha dessa studieresor varit av den största betydelse. De livfulla ögonblicksbilder han i ett par kapitel ger av Bismarcks Tyskland, Gambettas Frankrike och Gladstones England vittna om hans vakna politiska iakttagelseförmåga. Med rastlös energi studerade han framför allt dessa länders ekonomiska och sociala förhållanden, och det var nu han lade grunden för sin blivande ställning som en av sitt lands förnämsta experter på det social- och handelspolitiska området.

Efter sin hemkomst 1882 stod Neergaard väl förberedd att delta i det politiska livet, och han erkänner att hågen starkt drev honom dit. Till en början fick han anställning i statstjänst, men det är typiskt för tiden, att han efter ett par år såg sig tvungen att som vänsterman lämna sin plats. Han ägnade sig åt politiskt skriftställereri, blev redaktör för »Tilskuøren», längre fram (1892) för Aarhus Amtstidende. På allvar rycktes han in i den politiska striden under den väldiga agitation, som svepte fram över landet efter det skärpta provisoriet 1885. Neergaard blev nu närmare bekant med vänsterns främste ledare, Berg, och han har en del att berätta om denne, särskilt under Bergs fängelsetid 1886 och festligheterna vid hans frigivande, i vilka Neergard tog verksam del. Berg gick sedan sina egna vägar, och det blev icke till honom som Neergaard anslöt sig. Efter sitt inval i folketinget stod han först tveksam inför den egendomliga grupppolitik, som splittrade vänstern och förlamade dess handlingskraft. Av partiets uppdelning i skilda grupper, för att inte säga klaner, vilka följde var sin hövding — en Berg, en Bojsen, en Hørup — av de taktiska finter och konstgrepp, varmed dessa sökte överbjuda varandra och samtidigt så gott sig göra lät fortsätta kampen mot högern, ger Neergaard en mycket åskådlig skildring. Över huvud är hans framställning av den fluktuerande partipolitiska utvecklingen under denna tid i hög grad klagörande.

Snart nog tog dock Neergaard bestämd position. Då han slöt sig till Bojsens grupp, vilken småningom under namn av »den förhandlande vänstern» arbetade sig fram till den ledande i folketinget och 1894 närmast stod för förlikningens genomförande, skedde det av verklig övertygelse att förhandlingar, baserade på ett positivt reformprogram, vore den enda framkomliga vägen ut ur författ-

ningskrisen. Visnepolitiken hade visat sig förfelad, och att i likhet med Berg: söka bekämpa ministären Estrup genom att utesluta varje förhandling om provisoriernas upphörande var, för att anföra Neergaards egna ord, »detsamma som att vilja dränka ålen i vatten». Positivt reformarbete låg för hans natur, och som Bojsens närmaste adjutant inlade han stor förtjänst om reform- och förhandlingsprogrammets uppgörande.

Neergaard hade sålunda de bästa möjligheter att på nära håll följa förhandlingspolitiken i alla dess faser, och denna politikens utveckling fram till det slutliga målet är stommen i hans framställning, som bär upp denna och förlämnar den en hög grad av enhetlighet. Den moderata vänstern, vars betydelsefulla insats för Estrupiatets avlägsnande numera väl erkänts men ofta också misskänts; har först i Neergaard fått sin verkliga historieskrivare, som i det hela såväl som i enskildheter belyst partiets taktik och lagt fram skälen för de ledande personernas handlingssätt. De tre sista kapitlen, vilka fylla inemot halva boken, låta oss ingående följa förhandlingspolitiken från dess första förberedelser 1887 till 1894. Åren 1890—92 var Neergaard visserligen ej med i folketinget, men han stod i ständig förbindelse med sitt partis medlemmar, icke minst med Bojsen, som i alla viktiga frågor tillkallade honom som rådgivare och medarbetare. Av särskilt intresse är den utförliga redogörelsen i sista kapitlet för förlikningens avslutande och de betydande svårigheter, som därvid voro att övervinna. Om sina egna insatser ordar förf. icke mer än nödigt, men man noterar, att det främst synes ha varit Neergaard, som genom sin fasta hållning drev fram Estrups visserligen skruvade förhandslöfte att avgå. Att så mycket nytt kommit fram i detta memoarverk beror som nämnt till god del på det rika aktmässiga förstahandsmaterial, som stått till förf:s förfogande. Jämte egna anteckningar åberopar han särskilt skriftliga redogörelser och promemorior av Bojsen, men även av andra, såsom högerns ledande man i landstinget, den i förhandlingspolitiken starkt intresserade Steffensen. Utom skildringen av speciellt denna politikens fortgång meddelar förf. en mängd värdefulla interiörer av danskt riksdagsliv i allmänhet. Hans medlemskap i finansutskottet ger honom sålunda anledning att teckna detta viktiga utskotts arbetsmetoder.

Den sällsynt objektiva tonen i Neergaards Erindringer förtjänar särskilt framhävas. Ett apologetiskt drag genomgår mer eller mindre alla memoarer, och det finns naturligtvis även i Neergaards. Men det är ovanligt lite framträdande, och apologien har inte karaktären av ett personligt självförsvar. Påfallande är den hänsynsfulla behandlingen av politiska motståndare. En mängd personkaraktärsticker förekomma, och de upphäras ständigt av en tydlig strävan efter rättvist allsidiga omdömen. Kort avvisande blir tonen egentligen endast, då Albertis namn nämnes. Till denne stod Neergaard alltid i spänt förhållande, och han daterar själv ovänskapen dem

emellan från sitt bestämda avslag i maj 1892 på anbudet att övertaga redaktörskapet för den av Alberti startade tidningen Dannebrog.

Den tendens man kan tala om i dessa minnesskildringar kommer fram i förf:s bemödande att visa upp det historiskt berättigade i den moderata vänsterns politiska insats. Frågan härom står givetvis alltjämt öppen, och den kan lämna rum för olika svar. Men den är ofrånkomlig för varje skildrare av tiden, och enligt sakens natur ligger den därför också bakom Neergaards framställning. Han söker besvara den genom att grundligare än förr reda ut händelserna, genom att låta dessa själva tala och belysa de ledande personernas motiv. Som historiker ser han sitt ämne både inifrån och ovanifrån, och i grunden söker han mera förklara än försvara. Då han kommer till resultatet, att förlikningen i det dåvarande läget var politiskt fullt motiverad, ser han den såsom den nödvändiga grundvalen för det följande framstegsarbetet, och han försummar inte att påpeka, att det nya venstrereformpartiet under J. C. Christensen accepterade och byggde vidare på denna grundval, som sålunda visade sig vara förutsättningen för den slutliga segern i och med parlamentarismens genomförande 1901.

För de moderata blev som bekant deras verk ödesdigert, i det partiet redan 1894 sprängdes vid voteringen om själva förlikningsbeslutet och sedan smalt alltmera samman. Av intresse är nu att från bästa källa erfaras — vad förut visserligen icke var alldeles okänt — att partiets majoritet med risken klar för ögonen var fullt besluten att göra sin offertjänst, vilka konsekvenserna sedan än månne bli. Att den moderata gruppen, vars ledare Neergaard framdeles blev, sedan av J. C. Christensen hölls i en oskäligt lång politisk karantän, var otvivelaktigt ett politiskt missgrepp, som både för denne själv och den allmänna vänsterpolitiken visade sig medföra ogynnsamma verkningar.

A. B—z.

ELIS HÅSTAD: *Regeringssättet i den schweiziska demokratin*. Akademisk avhandling. Uppsala 1936. (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala. VI.) XLI + 735 sid. Pris kr. 10:—.

Sedan länge har Schweiz jämte England, Frankrike och Förenta Staterna hört till de länder som utövat särskilt vittgående politiska inflytelser på Europa. Inom försvarsväsendet kom sålunda det schweiziska milissystemet under 1800-talet att influera icke minst på den svenska diskussionen, och än i våra dagar knyter sig en ständig uppmärksamhet till den schweiziska utvecklingen på detta område. När det gäller författninglivet, har Schweiz varit icke blott Rousseaus, Constants och von Hallers hemland utan även en ofta åberopad förebild, vilket är ganska naturligt när det gäller världens äldsta demokrati. Dessutom erbjuder Schweiz jämte England och

Förenta Staterna ett särskilt intresse för den jämförande statskunskapen. Sedan gammalt har man ansett sig här kunna finna en särskild typ för demokratisk författning, i många avseenden bestämt skild från dem som förekomma i andra länder. I fråga om den allmänna statsvetenskapliga litteraturen må det vara nog att erinra om de framställningar som givits av James Bryce och Karl Staaff.

Två institut i den schweiziska författningen erbjuda särskilt intresse. Det ena är referendum, vilket både genom Rousseaus förmedling och direkt fått betydelse för många andra länder, vare sig det sedan varit fråga om faktiska författningsbestämmelser eller endast om den konstitutionella debatten. Det andra är regeringsmakten med sin kollegiala organisation. När det gäller referendum ha vi sedan 1923 på svenskt språk tillgång till en uttömmande framställning i Brusewitz' specialundersökning. För regeringsmakten har däremot endast Staaffs översikt varit att tillgå. Viktigare är emellertid att ej heller på andra språk någon tillfredsställande framställning vederligen existerar. Bryce och Dupriez ha endast givit översikter, vilka dessutom börja bli föråldrade, och detsamma är i än högre grad fallet med Brooks och Bonjours i och för sig med rätta berömda arbeten. Specialundersökningar sådana som Dürstellers och Lempérières dissertationer behandla endast de statsrättsliga problemen och fylla dessutom knappast svenska anspråk på grundlighet och samvetsgrannhet.

En avhandling rörande den schweiziska regeringsmakten måste redan därför hälsas med stor tillfredsställelse. Men författaren, numera docent i statskunskap vid Uppsala Universitet, är även att lyckönska till det sätt varpå han under den korta tiden av tre år förmått lösa sin uppgift. Hans arbete utgör icke blott ett synnerligen värdefullt tillskott till svensk statsvetenskaplig litteratur; det fyller vidare en mycket kännbar brist inom den politiska vetenskapen överhuvud. Så vitt rec. är i stånd att bedöma kan det förtjäna att ställas i jämbredd med de främsta statsvetenskapliga och statsrättsliga arbeten som överhuvudtaget existera rörande Schweiz' författning. Man kan endast beklaga att det utgivits på svenska och sålunda icke är tillgängligt för större delen av den läsekrets, som eljest kunde tänkas intressera sig för en framställning av denna art och omfattning. Ej ens någon sammanfattning på utländskt språk har lämnats, ehuru detta utan svårighet borde ha kunnat ske, exempelvis genom att, såsom inom andra vetenskaper ofta förekommer, översätta den utförliga innehållsförteckningen.

Författaren arbetar enligt de metoder, som äro oss välkända från svensk liksom även från engelsk och amerikansk statsvetenskap. Under hänsynstagande till såväl rent historiska som statsrättsliga problem ägnar han sitt huvudsakliga studium åt statslivets faktiska verksamhet och grunddragen i den författningspolitiska utvecklingen. Någon motsvarande framställning har aldrig tidigare givits av det schweiziska regeringssystemet. Författarens

arbete synes vara genomgående samvetsgrant och i huvudsak väl avvägt, men det är framför allt levande och intresseväckande. Den som ägnar tid och krafter åt att plöja igenom de 692 textsidorna kan i varje fall vara förvissad om att han icke behöver ha tråkigt under tiden.

Avhandlingen sönderfaller i fyra huvuddelar. I den första (sid. 1—31) lämnas en historisk bakgrund. Författaren visar huru man efter Sonderbundskriget 1847 fann sig ställd inför uppgiften att av det gamla schweiziska statsförbundet skapa en förbundsstat. Man löste uppgiften genom att i förbunds församlingen bilda tvenne kamrar, ett underhus (nationalrådet) utsett genom allmänna val, och ett överhus (ständerrådet) innefattande två representanter för varje kanton. Den verkställande makten anförtroddes ett förbundsråd med sju medlemmar. Dessa utses av förbunds församlingen för en tid av tre år och kunna omväljas. De förestå var sitt departement och äro sins emellan likställda. En av dem är president, men presidenturen besättes endast för ett år i sänder, och presidenten kan i denna egenskap icke omväljas.

Den andra avdelningen (sid. 32—318) innehåller en historisk exposé. Författaren visar huru man från 1848 års utgångspunkt småningom kom fram till 1874 års nya författning med utvidgning av referenduminstitutet. Man får vidare följa den senare utvecklingen, partiväsandets konsolidering och de forna upprorsmännens, katolikernas, accepterande som en likaberättigad grupp i det politiska arbetet och deras intagande i regeringen. Slutligen redogöres ingående för världskrigets nationella anspänning och därpå följande nya förändringar. Med proportionalismens införande försvann den gamla majoriteten, och i efterkrigstidens Schweiz har även socialdemokratien kommit att spela en betydande roll.

De båda följande huvudavdelningarna behandla förbundsrådets befogenheter, organisation och sammansättning huvudsakligen med utgångspunkt från statsrättsliga och förvaltningshistoriska problemställningar (sid. 319—541), samt dess politiska ställning och funktioner. Det är enligt rec:s mening diskutabelt om dispositionen här verkligen är helt lyckad. I den tredje huvudavdelningen ingår ett långt kapitel om val och valda (sid. 490—541), vilket med fördel kunde ha ställts i omedelbart sammanhang med den historiska översikten, som till väsentlig del sysselsätter sig just med förbundsrådsvalen; och från den historiska avdelningen skulle dessutom en del material ha kunnat föras till de personhistoriska notiserna i slutet. Men även avdelningen om förbundsrådets politiska ställning och funktioner (sid. 543—692) skulle ha kunnat sammanarbetas med den historiska framställningen. Denna hade däri-genom kunnat förses med nödiga vilopunkter, liksom även de författningpolitiska problemställningarna bättre kommit till sin rätt. Att märka är slutligen, att avhandlingens respektingivande omfång visserligen till stor del beror på den grundlighet varmed författaren gått till verket, men dock genom ett förfaringsätt av ovan anförd

art ganska säkert kunnat minskas med ett eller annat hundratal sidor till fromma för såväl författaren som läsaren. En konsekvens av denna omDisposition skulle sannolikt ha blivit, att förbundsrådets inre organisation och arbetssätt måst behandlas före den historiska exposén. Sannolikt skulle även detta ha medfört vissa förkortningar.

Källbehandlingen är genomgående, såvitt rec. utan studier på ort och ställe kan bedöma, fullt tillfredsställande. Naturligtvis skulle än mera material ha kunnat insamlas om författaren ytterligare förlängt sin vistelse i Bern, men några väsentliga brister ha knappast blivit följden av det urval han måst företaga. Endast som ett konstaterande utan all kritisk bimering må omnämnas, att förf. icke använt något otryckt källmaterial.

Snarare skulle man kunna peka på, att förf. hyst ett visst förakt för den lättåtkomliga vetenskapliga litteratur som förut behandlat hithörande problem. Ehuru denna obestriddigen är vida underlägsen hans egen framställning, skulle det likväl knappast ha skadat om t. ex. Lempérières avhandling något oftare åberopats, eftersom den likväl innehåller åtskilligt av det som förf. meddelar, och vid flera tillfällen fäster man sig även vid att förf. för samma uppgift citerar såväl originalkällor som litteratur, ehuru den senare innehåller allt vad han behövt åberopa. Till undvikande av missförstånd må påpekas, att det knappast är fråga om några mera väsentliga delar av avhandlingen och att anmärkningen ingalunda riktar sig mot författarens självständighet, utan endast avser hans citeringsmetoder. För kuriositetens skull må dock nämnas ett exempel på onödig dubbelcitering. Sid. 58 talas om de katolsk-konservativas erbjudanden om samarbete med den protestantiska högern i början av 1850-talet. Härvid citeras dels den konservative ledaren Segessers minnen, dels Schneiders historiska arbete. Emellertid har Segesser intet att meddela rörande denna episod, vilken Schneider omnämner efter en annan källa. Misstaget synes ha uppkommit genom att Schneider i samma not infört en hänvisning till Segessers memoarer rörande en annan detalj i framställningen.

Förf:s referat av källorna äro genomgående riktiga, och smärre onöjaktigheter av den art som förekomma i varje avhandling kunna här förbigås. Likaledes förbigås några mindre felhänvisningar, huvudsakligen av tryckfelsnatur.

Förf. rör sig i mycket stor utsträckning med källor av första klass, d. v. s. aktmaterial. Han har här även haft god hjälp av von Salis' och Burckhardts stora samlingsverk. Några källkritiska problem av intresse ha därvid helt naturligt ej uppstått. Han har emellertid också i många fall måst falla tillbaka på sekundärt material, såsom memoarer och tidningar, och har här säkerligen ej alltid haft möjlighet till fullt tillräcklig granskning av källorna; rec., som ej haft tillgång till t. ex. tidningspressen, har likväl svårt att fälla något bestämt omdöme. I ett par fall vill det dock synas som

om källkritiken vore otillräcklig. Sid. 83 diskuterar förf. förbundsradets sammanhållning under Neuchâtelaffären 1856—57 och säger: »Enligt ej fullt bestyrkt uppgift skulle förbundsrådet ha stått solidariskt i detta avgångshot». Uppgiften synes i själva verket föga sannolik, i synnerhet som den via Schneiders arbete hämtats från en engelsk ministerrapport. Naturligtvis hade Jakob Stämpfli, den fungerande utrikesministern, som själv var den ivrigaste förkämpan för den förda politiken, allt skäl att inför en främmande makts representant markera förbundsradets enighet. Likaledes talas (sid. 461) om den bekanta Wohlgemuthaffären 1889, där det avgörande inflytandet i allmänhet brukat tillskrivas Numa Droz. Förf. uppger emellertid på grund av ett uttalande av förbundsrådet Deucher i en ständerrådsdebatt 1909, att det i stället varit Ruchonnet som förmått den schweiziska regeringen att intaga en fast hållning. Värdet av den 80-årige Deuchers memoaruppgifter tjugo år efter händelsen kan med skäl betvivlas, i synnerhet som även här ett missförstånd mycket lätt kunnat uppkomma: Ruchonnet hade som justitieminister haft att handlägga den rättsliga utformningen av vissa förändringar i åklagarmaktens organisation, varigenom konflikten slutligen bragtes ur världen.

Den viktigaste anmärkning som kan riktas mot avhandlingen rör emellertid utformningen av problemställningar och definitioner. Den starka nyanseringen, frånvaron av konsekvensmakeri och författarens förmåga att måla med bred pensel utgöra stora förtjänster i den historiska översikten. I senare delen av avhandlingen framträda emellertid samma egenskaper i författarpersonligheten i form av bristande pregnans, och tillsammans med mångordigheten utgör denna i själva verket en avgjord svaghet. Begreppsbestämningarna äro ofta oklara och motsägelsefulla, och läsaren tvekar ibland om förf. verkligen tänkt sina egna tankar till slut. Att dessa svagheter framträda i den idéhistoriska diskussion, som ingår i inledningen och behandlar regenerationsperiodens schweiziska författningssidéer, är både naturligt och ursäktligt. Förf. har icke haft tillfälle att ägna mera än en mycket liten del av sin forskning och sin framställning åt dessa spørsmål, och man kan endast uttala en viss tvekan om huruvida de alls behövt upptagas till behandling. Viktigare är emellertid att samma sak gäller även om den typologiska framställningen av Schweiz' regeringssystem.

På grundval av dels den historiska översikten, dels den statsrättsliga undersökningen, gör förf. nämligen i sista avdelningen (sid. 543—692) en analys och ett försök till typologisk bestämning av det schweiziska regeringssystemet. Sedan han konstaterat den kraftiga ökningen i förbundsradets makt, utmynnar detta (sid. 600—676) i en karakteristik av »den schweiziska parlamentarismen». Han behandlar här dels förhållandet mellan regering och parlament (sid. 600—635), dels förbundsradets inre struktur (sid. 636—649), dels slutligen det parlamentariska partiväsendet (sid. 650—676). Redan vid slutet av första avdelningen anser han sig kunna

konstatera, att regeringssättet i Schweiz är parlamentariskt, ehuru det företräder en särart, en specifikt schweizisk parlamentarism. Uttryckssättet skall icke diskuteras; terminologiska frågor av denna art äro alltid i viss mån smaksaker, och man finner ibland rentav forskare som vilja beteckna varje författning, i vilken ingår ett parlament med bestämmande inflytande, såsom »parlamentarisk». Däremot finns det anledning att granska den karakteristik som förf. själv lägger till grund för sitt omdöme.

Förf. accepterar den definition på parlamentarism, som lämnats i Brusewitz' uppsats Vad menas med parlamentarism (Statsv. Tidskr. 1929), och finner alltså huvudkriteriet i samstämmigheten mellan regering och representation. Man torde då ha rätt att antaga, att han även instämmer i det krav som Brusewitz i samma uppsats uppställt på att en parlamentarisk regering »för sin ämbetsutövning måste äga parlamentets förtroende». Det är anledning att här trycka på orden »för sin ämbetsutövning», ty det är detta, ej det eventuella personliga förtroendet, som intresserar. Det vill synas som om förf. ej helt skilt på dessa båda saker. Sid. 629 framhåller han beträffande Schweiz, att »ej ens stora dissonanser ansetts ovillkorligt böra leda till en resignation. Ett slaget förbundsråds erfarenhet och kapacitet ha trots nederlaget ansetts önskvärda för regeringsarbetet, ja, vid en återremiss även för arbetet på en ny lösning av frågan.» På följande sida heter det, att regeringsförslagets behandling karakteriserats av »stor frihet för parlamentet och stor långmodighet från förbundsrådets sida». Uppenbarligen har förf. alltså erkänt att samstämmigheten mellan regering och representation ingalunda behöver omfatta ens de stora och avgörande frågorna. När förf. sid. 674 f. behandlar departementsfördelningens problem och dess samband med minoritetsrepresentationen inom regeringen eller dennas koalitionskaraktär, synes han även ha förbisett dessa problems betydelse ur parlamentarisk synpunkt. Att förbunds församlingens majoritet icke hade något förtroende för förbundsrådet och finansministern Musys ekonomiska politik, synes enligt förf.'s egen tidigare framställning vara tämligen obestriddigt men hindrade icke att han likväl kvarstod som minoritetsrepresentant och behöll sitt departement.

Samma oklarhet föreligger också vid behandlingen av frågan om förbundsrådets solidaritet. Förf. framhåller (sid. 645) att förbundsrådet betraktar sig som »en sluten korporation», och att det principiellt vidhåller »homogenitetsståndpunkten». Men på föregående sida betonar han att förbundsråd som äro oense med sina kolleger icke för den skull behöva avgå eller ens hota med att avgå; tvärtom »kan det sägas, att systemet med interna ultimata visserligen ej är alldeles okänt men att det står i strid med regeringssättet». I viktiga frågor kan en dylik ståndpunkt emellertid knappast vidhållas, om förbundsrådet verkligen skall kunna vara homogent, och författaren erkänner detta i ett helt annat sammanhang, då han (sid. 643) säger att »utvägen med mot majoriteten lojala departe-

mentschefer låter väl endast tänka sig i obetydliga frågor, medan vid stora frågor samvetskonflikter erfarenhetsmässigt ej torde lika enkelt kunna lösas». Inskränkningen till departementscheferna är säkerligen omöjlig att i längden upprätthålla.

Man må gärna unna förf. att beteckna det schweiziska systemet såsom en särart av parlamentarism, ehuru detta icke överensstämmer med vanligt språkbruk. Men man får därför icke bortse från vad som i främsta rummet är karakteristiskt för det schweiziska regeringssystemet och som på ett så utomordentligt sätt klagöres i andra delar av förf:s arbete. Tre synpunkter kräva här i främsta rummet beaktande. Den ena är, att det schweiziska förbundsrådet icke för sin ämbetsutövning nödvändigt behöver åtnjuta parlamentets förtroende ens i viktiga frågor. Den andra är, att inom en schweizisk regering flera partier äro representerade än vad som motsvarar överensstämmelsen i de olika partiernas program. Därför har icke heller skillnaden mellan »minoritetsrepresentation» och »koalition» den betydelse som förf. tycks tillmäta dem. Vad som slutligen är av stort intresse och även tydligt framgår av förf:s övertygande och rikligt styrkta framställning i både denna och andra avdelningar, är att förbundsrådets auktoritet och inflytande ökats vida utöver vad författningsfäderna avsett, ja numera ha en omfattning, som står i tämligen dålig överensstämmelse med de schweiziska grundlagarnas anda och mening.

I själva verket är det just till följd av denna egendomliga kombination av omständigheter som Schweiz' regeringssätt ännu väcker så stort intresse. Det demokratiska statskicket har i de flesta andra europeiska länder uppkommit eller utvecklats efter ett i stort sett likartat schema: först maktfördelning, sedan maktfusion mellan regering och parlament, slutligen allmän demokratisering och i samband därmed en allt starkare betoning av valmanskårens eller det härskande partiets oinskränkta makt i staten. I denna fas har också vanligen det representativa draget i författningens karaktär alltmera uttunnats.

Men i Schweiz har utvecklingen gått en helt annan väg. Regeringsmaktens självständighet, i början mycket obetydlig, accentueras mer och mer. Den direkta demokratien hade sin storhetstid under några få årtionden i senare hälften av 1800-talet, medan man däremot senare fått bevittna, hurusom både regering och parlament med stigande framgång sökt befria sig från dess kontroll. Å andra sidan var maktfusionen mest utpräglad under den första epoken, och regeringens konsolidering har icke uteslutande, knappast ens huvudsakligen, tagit formen av parlamentarisk regeringsledning, utan är lika mycket att söka på det administrativa området.

Det schweiziska regeringssättet, ursprungligen klart monistiskt, företer sålunda numera tydliga drag av maktfördelning, och det skiljer sig just därigenom, icke genom några detaljer i utformningen, från exempelvis engelsk och fransk parlamentarism. Om orsakerna vågar rec. icke uttala sig, men man får genom föreliggande arbete

ett starkt intryck av att de väsentligen äro att söka i egenartade schweiziska förhållanden. Ur typologisk synpunkt är det under alla omständigheter värt beaktande, att maktfördelningssystemet sålunda vuxit fram på demokratisk grund och åtminstone hittills knappast vållat några nämnvärda konflikter mellan den verkställande och den lagstiftande statsmakten — måhända just därför att de praktiska erfarenheterna och icke den allmänna statsteoretiska doktrinen fått bli avgörande för dess utformning.

Ett annat exempel på bristande pregnans finner man i den statsrättsliga delen. Sid. 424 f. behandlar förf. de »kommissioner» som förekomma inom olika grenar av den schweiziska förvaltningen. Det heter där, »att de blandade kommissioner, som funnos i de gamla kantonsexekutiverna med representanter både för regering och parlament, ha återuppstått i vissa former ehuru utan några konsekventa regler». Han förbiser alldeles, att de inom förbunds-förvaltningen förekommande kommissionerna utses av förbunds-rådet ensamt och sålunda knappast kunna betecknas som »blandade». Förbundsrådets i detta sammanhang omnämnda ringaktning för kommissionsväsendet (sid. 425, not 2) avser däremot enligt det citerade yttrandet endast *parlamentsvalda* kommissioner. Något egendomligt är det också, att författaren betecknar kommissionerna såsom »demokratiska eller antibyråkratiska ornamenteringar», sedan han några rader tidigare såsom exempel anført en försvarskommission, »bestående av de högsta officerarna». Likaledes är det oriktigt att såsom exempel på denna kommissionsförvaltning nämna statsbanornas och nationalbankens generaldirektioner. Mellan dessa sinsemellan föreligger en högst bestämd skillnad, under det att ingendera synes vara jämförlig med andra omtalade kommissioner. SBB:s direktion har närmast karaktären av ett centralt ämbetsverk av den svenska typen och utgör sålunda en självständig ehuru ingalunda särskilt »antibyråkratisk» form för skötseln av ett statligt affärsdrivande verk. Nationalbanken åter är ett aktiebolag under förbundsrådets kontroll, och dess förvaltning erbjuder därför alldeles särskilda problem.

En viss överraskning väcker också författarens böjelse att så gott som alltid »sätta betyg» för de handlande personerna. En jämförelse i kvalitetsavseende mellan förbundsrådsuppsättningarna 1920—1928 och 1848 sådan som den som göres sid. 549 torde knappast kunna göra anspråk på någon objektiv giltighet. När förf. sid. 165 frågar sig »huruvida Welti eller Ruchonnet ... var den störste statsmannen», tvekar man också om en dylik problemställning verkligen har sin plats i ett arbete av denna art. Karakteristiken av Numa Droz såsom »en av den schweiziska politikens intressantaste, knappast dock största personligheter» (sid. 149 f.) verkar åtminstone efter rec:s smak väl mycket Ba+, och uttrycket om Decoppet (sid. 236) att han »trots sitt västschweiziska ursprung uppenbarligen föga [älskade] de stora fraserna» utgör en ganska onödig förolämpning mot den ena delen av det schweiziska folket.

När författaren sid. 291 karakteriserar en ännu levande person såsom »den intelligente och verserade Haab» frågar man sig också om han icke överskridit gränsen för det lämpliga. Å andra sidan bör framhållas, att de livfulla karakteristikerna av förbundsrådets medlemmar som helhet utgöra ett värdefullt element i framställningen.

På ytterligare några punkter skulle rec., trots att hans sakkunskap ingalunda kan mäta sig med förf:s, dock vilja hävda en något avvikande mening. Förf. gör, säkerligen med all rätt, gällande att förbundsrådets makt från 1848 till våra dagar befunnit sig i så gott som oavbruten ökning. Han synes även anse, att perioden 1848 till 1875, då »det stora partiet» bar ansvaret för landets styrelse, även var den då förbundsrådets inflytande var minst accentuerat. Dessa synpunkter återfinnas likväl egentligen i slutavdelningen, och i den historiska framställningen, varav omkring 100 sidor ägnats tiden före 1875, visar förf. en viss tendens att övervärdera förbundsrådets roll såsom politiskt ledande även under den första tiden. Sannolikt beror detta på att han, såsom tidigare anmärkts, icke gjort något försök att sammanarbeta den historiska och den systematiska avdelningen med varandra.

Framför allt när det gäller förhållandet mellan den mäktige industrimannen Alfred Escher i nationalrådet och fullblodsdemokraten Stämpfli i förbundsrådet under 1850- och 1860-talen kan man iakttaga denna inkonsekvens. Ehuru förf. (sid. 81) med all rätt framhåller att nationalrådet och ej förbundsrådet var »representativsystemets brännpunkt», har han icke så som man skulle velat önska tillämpat denna synpunkt på kampen mellan Escher och Stämpfli. Detta framgår t. ex. i framställningen av Neuchâtelaffären. Att Napoleon III:s andra medlingsförslag accepterades var enligt de flesta källor resultatet av utskottens påtryckning på regeringen. Fullmakten åt regeringen, valet av general o. s. v. utgjorde av allt att döma endast påtryckningsmedel i underhandlingarna och betydde ingalunda att man i allmänhet skulle ha varit beredd att följa Stämpfli. Ledningen gled i själva verket på detta stadium ur regeringens och Stämpflis händer. Möjligen kan den felaktiga accentueringen av de olika momenten i händelseförloppet förklaras med att författaren icke begagnat Vargas' avhandling om Neuchâtelaffären, kanske också av hans knappast dolda personliga sympati för Stämpfli.

På ett annat ställe ha liknande omständigheter enligt rec:s mening förmått författaren till en knappast hållbar konstruktion. När Escher 1861 avsåg sig val till förbundsrådet, menar förf. att avsägelsen var framtvungad och sätter både i innehållsförteckningen och i texten (sid. 96) citationstecken kring ordet »avsägelse». Emellertid finnas knappast några belägg för annat än att den skulle ha varit fullt frivillig. Det var helt naturligt, att Escher icke ville inträda i förbundsrådet och därmed tvingas att lämna nationalrådet, vilket ju enligt vad förf. nyss framhållit var »representativsystemets brännpunkt». Även Stämpfli fann sig, som förf. meddelat (sid. 75

not 5), i förbundsrådet vara i en »falsk ställning», och Escher hade dessutom redan under sin verksamhet i Zürich visat utpräglade tendenser att vilja arbeta med hulvaner. Såsom en sådan hulvan uppfattade han helt säkert också den i hans ställe valde Jakob Dubs, något som Dubs enligt vad som framgår av dagboksanteckningarna i Ermatingers arbete själv var pinsamt medveten om.

Förf. gör i sin framställning gång efter annan jämförelser med Sverige för att åskådliggöra sin mening. Detta är ytterst tacknämligt, och det råder ingen tvekan om att värdet för svensk läsekrets därigenom betydligt ökas. Emellertid har han i detta sammanhang gjort sig skyldig till ett misstag, vilket är så mycket mera försåtligt, som frågan eljest icke behandlats i litteraturen. Han uppger nämligen (sid. 573) att »ej någon yrkanderätt tillerkännes svenska statsråd, även om dessa äro ledamöter av kammaren». Det förefaller i och för sig ganska klart, att detta påstående måste vara felaktigt. Någon sådan inskränkning i en vald riksdagsmans rätt att deltaga i kamrarnas överläggningar har intet stöd i grundlagen och skulle stå i bestämd strid mot dennas andemening; det är ju också uttryckligen sagt, att statsråd ej må deltaga i utskottsval, varför man har rätt att förmoda att inga andra inskränkningar än de i grundlagen omtalade kunna komma ifråga. Någon praxis i den av författaren antydda riktningen synes icke heller föreligga. I brev till rec. av den 20 maj 1936 meddelar nämligen andra kammarens nuvarande sekreterare, vilken innehaft sin tjänst sedan år 1909, »att under senare år — i motsats, skulle jag tro, mot vad tidigare varit brukligt — flera gånger förekommit, att ett statsråd, som är ledamot utav en av riksdagens kamrar, avslutat sitt anförande med att framställa ett yrkande. I sådana fall torde statsrådet nog hava yttrat sig från sin plats i kammaren, möjligen från talarstolen, men icke från statsrådsbänken. I sådana fall, då statsrådet i egenskap av kammarledamot framställt ett yrkande, har detta alltid upptagits till proposition av talmannen. Det är möjligt, kanske troligt, att samma yrkande framställts av någon annan kammarledamot, men även om statsrådet skulle hava varit den enda kammarledamot, som framställt ett visst yrkande, skulle talmannen utan tvekan hava upptagit detta yrkande till proposition. För en propositionsvägran skulle talmannen icke kunna åberopa grundlagens lydelse eller annat giltigt skäl. Jag har konfererat angående denna fråga med min kollega, första kammarens sekreterare, och han instämmer till fullo i vad jag här ovan uttalat.»

Diverse formsaker må till slut omnämnas. Att inga hänvisningar inom avhandlingen förekomma utgör på grund av dess stora omfång en allvarlig svårighet vid begagnandet. Frånvaron av personregister är likaledes synnerligen beklaglig, och förteckningen över förbundsrådets ledamöter ger endast en utomordentligt klen ersättning. Förf:s språk ger också anledning till en viss kritik. Hans framställningssätt är visserligen alltid levande, men ej alltid vårdat. Han använder ibland direkt felaktiga uttryck, såsom när han kallar

anhängarna av parlamentarisk regeringsledning av engelsk typ »anglikaner», han synes ha väl stor benägenhet att uppfinna nya ord och uttryck, ofta av i hög grad osvensk karaktär, och hans drastiska framställningskonst förleder honom ej sällan till stilbrott. Självklart är detta tämligen betydelselösa saker, även om de böra anmärkas för att icke någon likartad praxis skall utbilda sig även i andra avhandlingar; svensk statskunskap har även i stilistiskt avseende en ärorik tradition att vårda.

Förestående recension grundar sig på det studium rec. i egenskap av fakultetsopponent haft att ägna avhandlingen. Av detta skäl har det också syntts naturligt att ägna ett betydande utrymme åt kritiska anmärkningar mot densamma. Att göra full rättvisa åt dess förtjänster skulle kräva en avsevärt längre framställning. De bästa vetenskapliga arbetena äro ingalunda de som försiktigt undvika alla möjligheter till misstag eller diskutabla påståenden. Vad man i främsta rummet har att vara förf. tacksam för, är den frejdighet varmed han gått till verket, och den nästan enastående förmåga av inlevelse i ett främmande lands samhällsförhållanden varpå hans arbete givit prov. Det utgör i själva verket det bästa beviset på värdet av docenten Håstads gradualavhandling, att dess förtjänster äro mer än tillräckligt stora för att överskugga de brister vilka i det föregående anmärkts. Även om vissa detaljer möjligen skulle giva en mera sakkunnig granskare anledning till ytterligare kritik, kan detta knappast komma att rubba helhetsomdömet. I många fall gäller det också, såsom redan tidigare antytts, att bristerna endast bero på att förf. äger »les défauts de ses qualités». Det berättas att Harald Hjärne en gång yttrade om en fantasilös men samvetsgrann historiker: »märkvärdigt att det aldrig faller honom någonting in». Docent Håstads både förtjänst och fel är, att det alltid faller honom något in, att uppslag och tankar myllra fram med en sådan fart, att de ej alltid hinna mogna eller ställas i systematiskt förhållande till varandra. Just därför att hans framställning är så utomordentligt levande, frestas han att se problemen såsom samtidens människor själva ha gjort eller göra, att taga ståndpunkt för och emot personer och händelser, att lägga en personlig synpunkt på alla de problem han behandlar och att offra pregnans och konsekvens för nyanseringen i sin framställning. I själva verket måste man vara glad åt att han motstått alla frestelser att gå till motsatt överdrift. En typologisk bestämning av den schweiziska författningen ha vi redan fått genom de många översiktsarbeten som tidigare omnämnts, och i den mån — såsom väl är sannolikt — någon revision härav skulle bli nödvändig erbjuder föreliggande avhandling en god grundval: slutsatserna ligga oftast in nuce i de meddelade fakta. Docenten Håstads levande och breda skildring av det schweiziska statslivet utgör en prestation av bestående värde, som icke skulle kunna ersättas genom några om än aldrig så logiskt fullkomliga deduktioner.

Gunnar Heckscher.

BETH HENNINGS: *Gustav III som kronprins*. Hugo Gebers förlag. Stockholm och Uppsala 1935. X + 451 sid.

Ovanstående avhandling, som för vinnande av filosofisk doktorsgrad ventilerades vid Stockholms högskola höstterminen 1935, blev omedelbart föremål för en rad positivt inriktade recensioner i dagspressen och ståtade samtidigt i ett vackert band på boklådskan i tävlan med en uppsjö av jullitteratur. Sådan ära kommer sällan en doktorsavhandling till del. Om den uthärdade konkurrensen med framgång och blev en av årets best sellers, är icke anmeldaren bekant. Gärna vill han dock medge, att den är väl förtjänt av litterär framgång. Ett personhistoriskt verk bör redan i och för sig kunna göra anspråk på större uppmärksamhet från allmänhetens sida än ett, som enbart behandlar diplomatiska förvecklingar eller parlamentariska trätör. Och författarinnan har redan tidigare dokumenterat sig på det arbetsfält, hon utstakat åt sig, både genom urkundseditioner och egna framställningar. Den människa, vars ungdomsutveckling hon valt att skildra, intog icke blott redan från början en central ställning i sitt lands offentliga liv utan var obestriddligen en sällsynt rikt fasetterad individualitet. Ämnet förbjuder från början varje fackmässig avgränsning. En sådan har säkerligen icke heller passat förf. Hon är så till vida kongenial med sitt föremål, som hon med samma lätthet följer kronprins Gustav i hans politiska debut som i hans litterära försök. Hans uppfostringshistoria ger henne tillfälle visa en rik förtrogenhet med tidens pedagogiska problem, och hans verksamhet som universitetskanslär lockar henne in på en lärdomshistorisk avtagsväg. Författningsproblemets intima samband med de utrikespolitiska förvecklingarna medger intet isolerat fasthållande vare sig av diplomatiska eller konstitutionella synpunkter. Den mångfald personliga relationer, vilka den unge prinsen kom att knyta, motiverar oavlåtligt nya personskildringar utan att avhandlingens medelpunkt därför förloras ur sikte. Förf. tager också upp frågan om Gustavs arvsanlag och får tillfälle att anlägga medicinska synpunkter på sitt kära problembarn. Kort sagt, hon framträder genom sitt arbete som en sann humanist, för vilken intet mänskligt är främmande. Allra minst stilens rykt och ans. Boken är i sällsynt grad litterärt njutbar, vad väl jämte det till stor del litteraturhistoriska innehållet föranlett särskilt litteraturhistorikerna att taga sig den an. Framställningen har ofta verklig flykt. Högst när förf. säkerligen när hon kommer in på bokens »triangeldrama», prinsens förhållande till mor och maka. Man måste i det sammanhanget också ge henne en honnör för den grannlagenhet, med vilken hon tar befattning med delikata personliga intimiteter.

Så mycket om boken som litterär prestation betraktad. Läsningsen därav har varit anm. ett nöje. Därmed är dock intet sagt om dess vetenskapliga värde. Den allsidiga inriktningen eggjar till en granskning ur fler synpunkter än anm. känner sig i stånd att

anlägga. I varje fall måste han ge sin kritik den avgränsning, som betingas av denna tidskrifts karaktär av facktidskrift. Det urval, han ur sina begränsade aspekter måste träffa, kan dock icke rimligen göras så, att vissa kapitel mekaniskt utsöndras såsom specifikt hörande statskunskapen till. Det är fastmera trenne särskilda problem, behandlade här och var under skilda rubriker, som synas honom vara av större författningshistoriskt intresse och han därför vill uppehålla sig vid. De äro följande. Huru ha ständerna använt sitt prerogativ att utse kronprinsens lärare? Vilken politisk uppfattning har hos denne mognat som resultat av hans undervisning och hans självstudier? Huru har han tillämpat denna uppfattning i sin relation till de maktägande?

Vid sitt besvarande av den första frågan visar förf. en synnerligen positiv inställning till frihetstidens ständer. I polemik särskilt mot skolhöckernas framställningar framhåller hon, huru både i och för sig välmotiverat och traditionsbestämt det förfarande var, som populär uppfattning nog alljämt anser som ett ogrannlaga inträngande på familjelivets fridlysta område. Anm. har så mycket mera skäl att instämma med förf., som han själv fast icke så i detalj gjort samma mening gällande. Vissa motsvarigheter i andra folks rättsliv till den omdiskuterade bestämmelsen i RF § 3 saknas icke. Kristian IV:s uppfostran blev ju ett tvistefrö mellan änkedrottning och riksråd. Och i Norges Grundlov heter det än i dag, att handhavandet av omyndig könungs uppfostran bör, i fall hans fader därom icke efterlämnat något skriftligt förordnande, — andra anförvanter ha således därförutan inga befogenheter — bestämmas av stortinget. Skulden för de irriterande konflikter, som uppstodo mellan föräldrar och ständer, lägges i allt väsentligt på de förra. Icke blott för Tessins uppfostringsmetoder utan ock för 1756 års instruktion får läsaren sympati. För förverkligandet av den däri uttalade tanken att prinsen borde genom resor lära känna sitt land sörjde man ock i praxis genom honom följande riksdag tilldelat anslag, som vid 1769—70 års riksdag följdes av nytt anslag för resa till världens huvudstad. Vidsynt var ock det medgivande, som i samband med att det egentliga uppfostringsverket nedlades, gavs av ständerna att prinsen finge genom närvaro så väl i rådet som kollegierna vinna praktisk erfarenhet av huru hans blivande rike styrdes och förvaltades.

Då man tar i betraktande att ständernas syfte med kronprinsens uppfostran var att det fria statsskicket skulle bli bestående under mer än en generation av det kungliga huset, har man skäl att inför det uppnådda resultatet utbrista i de från Frödings I bönehuset kända orden: »mänsklig visdom är fåfänglighet». En ur deras synpunkt mer heterodox politisk uppfattning låter sig knappast tänkas än Gustav III:s. Det blir uppenbart redan i hans sympatier och antipatier för historiska personligheter, såsom förf. återger dem. Att Cæsar mer än Pompejus skulle tjusa en tioårig pojke var begripligt utan att däri någon doktrinarism behöver spåras. Men där-

förutan skulle han icke beklagat Jakob II:s avsättning och fördömt Wilhelm III. Han har, såsom förf. visar, tillägnat sig tillräckligt mycket av sin tids kritiska historieuppfattning för att ej hemfalla åt Rudbeckianska storhetsdrömmar, men sitt konstitutionella kungaideal hämtar han lika fullt från Sveriges 1600-tal. Dock icke så helt som man hitintills trott. Den innersta kärnan i hans författningsåskådning är icke — förf. har här en av sina viktigaste teser — och kan logiskt sett rimligtvis ej heller vara vad anm. tillåter sig kalla den svenska skenkonstitutionalismen utan det kungliga enväldet, sådant det förkunnas av fysiokraten Mercier de La Rivière. Hans statsuppfattning är mer utländskt än svenskt inspirerad. Det äldre svenska kungabegrepp, på vilket de La Rivières lära om »le despotisme personnel et légal» bäst låter sig appliceras, är icke Gustav II Adolfs utan Gustav I:s. Kungen är landsfadern, välgöraren. Till detta kungaideal är det Gustav III återvänder i sitt första författningsutkast 1789 — *on revient toujours à son premier amour* — medan hans tidigt givna löfte att återvända till statsskicket före 1680 tydligen icke får tagas för mycket på allvar. 1772 års RF har, betonar förf. i anslutning till Erik Fahlbeck, från början tett sig för honom som ett provisorium.

Från tidigast år har kronprins Gustav låtit sin tanke kretsa kring ständerväldets störtande. Mot de statsrättsliga lärdomar, han inhämtat genom Scheffers förträffliga, av förf. starkt accentuerade framställning av frihetstidens statsskick, har han varit fullkomligt immun. Någon förståelse för dess utvecklingsmöjligheter visa icke de analogier, han uppdrar mellan 1720 års RF och det franska ständerväldet under medeltiden eller samtidens polska riksdagsanarki. Att begära någon sådan vore kanske för mycket. Möjligen skulle man dock kunnat sätta i fråga något försök att avvinna den rättsordning, som nu en gång var den positiva, några värden och lojalt anpassa sig efter den. Men Gustav III har från början lika skrupelfritt som sina föräldrar intrigerat mot de besvurna grundlagarna. En sådan inställning låg nu en gång, att döma även av Karl XIII:s stämplingar mot 1809 års RF, dynastien i blodet. För lojalitet är kronprins Gustav alldeles främmande. Sitt inrikes reseanslag använder han för att driva agitation mot ständerväldet och det utrikes för att knyta ytterligare förbindelser däremot. I mössrådet uppträder han som en spion åt hov- och hattparti samt Frankrike. Allt har syntts honom försvarligt därmed, att hans politiska motståndare att döma av en tidigare av Nils Forssell citerad anteckning, tett sig för honom som förrädare, som sålt sitt land åt Ryssland. Att han själv förhandlade med Frankrike om att störta sitt lands lagliga regering har ej syntts honom betänkligt. Förf. diskuterar ej det ömtåliga problemet men anför gång efter annan exempel på med vilka enskilda penningintressen både konungaparet och Sinklaire voro invecklade i spelet. Först 1772 bragtes Gustav själv i en liknande situation. Förf. visar också, vilket intresse Frankrike hade av att hjälpa Sverige. Det ville helt enkelt engagera Sverige

såsom sin drabant i sin mot Ryssland och England riktade krigspolitik. Att Frankrike härvid drivit »en avsiktlig skrämselektaktik» är en möjlighet, som förf. lämnar öppen. Hon inlåter sig icke heller på frågan om verkligen Sveriges ställning var analog med Polens, ehuru en sådan diskussion efter den karakteristik senast Amburger givit av Rysslands ställning till vårt land såsom »defensiv, allerdings vorbeugend defensiv» (se även Olof Jägerskiölds recension av dennes arbete *Ryssland und Schweden 1762—1772* i *Hist. Tidskrift* 1935, s. 91) varit väl motiverad. Var det förräderi att genom avkoppling av alla offensiva allianser ge vår östra granne en garanti för att vi icke en vacker dag upprepade äventyret från 1740-talet, frågar gärna en oppositionellt inställd läsare. Förf. svarar icke men motiverar dock sin tystnad. »En i mycket förändrad syn på vårt lands förhållande till främmande makter under decenniet före Gustav III:s statsvälvning» torde, förklaras det i förordet, bli resultatet, om forskningen ånyo ger sig in på dessa gebit. Vad hon berättar ger dock nya bevis för den svenska riksdagspolitikens faktiska självständighet gentemot de utländska diplomaternas inflytande. Man börjar skymta, säger hon i kapitlet om »revolutionsplaner 1768», hur Modène liksom före honom Breteuil smittas av Fersens och hattarnas synpunkter och att hans, som det tycks, förut något så när ärliga redobogenhet att söka genomdriva Choiseuls revolutionsprogram börjar mjukas upp av stigande betänkligheter inför situationens svårighet. Hemma i sina huvudstäder kunde de utländska statsmännen ge sina självständiga direktiv beträffande Sveriges politik. I Stockholm förvandlades de gärna under påverkan av vederbörande parti till hattar eller mössor.

De förslag, Frankrike har att ge beträffande den svenska författningens omdaning, äro betingade av dess realpolitiska intressen. Det kungliga prerogativ, det jämt och samt tänker på, är rätten att börja krig. Den respekt, det visar för vår författnings logiska enhetlighet, är icke större än den, det lägger ådaga för sina grannars territoriella integritet. Så värst mycket högre stå icke hov- och hattpartiers hemliga bud under deras oavlåtliga schackrande om den nya författning, som skulle träda i stället för frihetstidens parlamentariska monism. Att man därvid påstod sig följa Montesquieus lära som ledstjärna gjorde saken knappast bättre. Hans makt-delningsschablon blev blott den doktrinära ramen för ett mekaniskt kompromissande. Framgångsrikt gör förf. gällande, att Montesquieus maktfördelningsslära innerst är Gustav III främmande och av honom först tillgripes, när han finner det omöjligt förmå hattarna att gå med på ständernas reducering till den passiva roll, fysio-kraterna ansågo, att de kunde åtnöjas med. Bättre voro de förslag till författningens utbyggande, som framställdes på riksdagarna i offentlighetens fulla ljus, och bäst av dem de, som verkligen gingo igenom. Man kan icke rätt gärna bestrida logiken i de olika »förbättringar», som under frihetstiden gjordes av dess grundlagar. Genom dem bragtes otvivelaktigt den parlamentariska författningen

— för att låna Stavenows ord — »till ett allt konsekventare uttryck av sina egna principer». Är det riktigt, att 1766 års ryktbara bestämmelse om att grundlagsändringar först få definitivt beslutas å riksdag närmast efter den, varå de först föreslagits, inspirerats av den ryske ministern, så må man säga, att denne genom verklig inlevelse fått grepp på den frihetstida författningens egenart. Bestämmelsen, så långt den här yttrats, gäller ju än. Det bästa ur modern synpunkt Choiseul åter har att rekommendera Sverige är, efter vad förf:s framställning ger vid handen, en reception av den engelska författningen.

Sådana te sig för anm. de olika förarbeten till 1772 års RF, förf. ånyo upptagit till analys. Hennes omdöme att denna i jämförelse med den sista av föregångarna, ett förslag från januari 1769, ur konstitutionell synpunkt innebär en försämring, är måhända riktigt. Ständerna skulle ju enligt det senare sammanträda med jämna mellanrum och bl. a. även uppgöra statsregleringen. Som helhet gör det dock intryck av konglomerat. Det författningsverk Gustav III själv påtvang ständerna den 21 aug. 1772 är mer enhetligt. Och framför allt är det mera svenskt. Det är alls icke för att det skulle sakna anknytningar till äldre svenskt rättsliv, som det för anm. tett sig så osympatiskt. Även Georg Landberg, som jämt vill finna främmande inflytelser på svensk författningsutveckling — så har han nyligen (se hans recension av Erik Fahlbeck, *Idéer och män*, denna tidskrift 1936 s. 396) gjort gällande, att frihetstidens grundlagstiftare följt Lockes författningsrecept — medger, att Gustav III i sin regeringsform »aldeles frångått den franske teoretikerns läror». Det synes anm. aldeles omisskännligt, att det är den äldre storhetstidens diffusa författning han velat återvända till för att därmed tills vidare bemantla det envælde han innerst åsyftade, ungefär som Augustus en gång fann lämpligt ge den nya monarkien en republikansk förklädnad. I huvudsak är väl detta också just vad förf., enligt vad ovan ur hennes bok anförts, vill ha understruket. Högst egendomligt förefaller då, att hon instämmer i Stavenows omdöme, att 1772 års RF är det första officiella uttrycket för en på maktfördelningens princip byggd konstitutionalism. Hon förklarar t. o. m.; att riktigheten av denna karakteristik icke kan förnekas. Anm. förnekar alltjämt — *négo, iterumque nego* —, att beteckningen »konstitutionell» får appliceras på en författning, som betecknar det personliga regementets renässans.

Det sagda må vara nog till vittnesbörd om vad d:r Hennings bok givit anm. både av nytt vetande och nya tankeferment. Det är icke tillräckligt ätt säga, att den kompletterar äldre framställningar genom nya rön och djupare penetration. På en central punkt, Gustav III:s konstitutionella åskådning, har hon nått resultat, genom vilka hon rättar till gängse föreställningar och som även i och för sig äro betydande. Huru mycket än Gustav III:s författningsprogram skiftade, så låg därbakom alltid enväldet som det mål han

ytterst åtrådde. Synbarligen är det en både omfattande och intensiv forskarverksamhet förf. bedrivit. Om den överlag varit uttömmande, må den yttra sig om, som ger sig tid att följa henne i spåren på de många stigar, på vilka hon vandrat fram. Anm. skulle för sin del önskat, att förf. ibland givit närmare besked om vilka forskare som tidigare behandlat och kanske också delvis till trycket befordrat de olika författningsprojekt, hon analyserar. Om så skett skulle det blivit lättare att göra förf. själv full rättvisa i fråga om de upptäckter, vartill hon har prioritetsrätt. Överhuvud vore det på tiden att 1760-talets många författningsutkast i en samlad edition befordrades till trycket. Anm. måste också avstå från påtalandet av eventuella misstag i detalj. Endast ett sådant, som omedelbart frapperade, må här korrigeras. Förf. omtalar s. 297, att den unge kronprinsen turar om mellan rådets två divisioner för resp. inrikes- och justitieärenden samt utrikes- och krigsärenden och då och då interfolierar med besök i justitierevisionen. Övre justitierevisionen, som ju alltid avses, när ingen särskild bestämning tillfogas, var ju intet annat än den förstnämnda rådsdivisionen. Som en underlåtenhetsynd må ock framhållas, att förf., när hon omnämner kronprinsens besök hos olika ämbetsmyndigheter, glömmer bort statskommissionen. Om hon ej helt lämnat å sido de band av det stora verket om Sveriges riksdag, som anm. till större delen författat, skulle hon ha observerat, att kronprinsen den 1 december 1762 infann sig i kommissionen och av riksrådet von Seth erhöll en lektion i statsregleringens principer och metoder. Om anm. slutligen är småaktig nog att anmärka, att förf. s. 168 använder orden »för ung», där det riktiga hade varit »för tidigt född», så är det blott för att få anledning betyga sin glädje över att han själv fötts i lagom tid för att våga hoppas få uppleva nya verk av förf. om svenskt 1700-tal.

Fredrik Lagerroth.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1936.

Stiftelsens kollegium har under året bestått av samma personer som föregående år. Som präses har fungerat undertecknad, som sekreterare och redaktör för Statsvetenskaplig Tidskrift professor R. Malmgren. Kollegiet har under året hållit 7 sammanträden, därav ett som vanligt förlagt till den 15 oktober, Stiftarens födelsedag, och förenat med nedläggning av en krans å graven på Norra kyrkogården.

Till tryckning i serien »Skrifter, utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen» har under året antagits dels en avhandling om »Ekonomisk kausalitet» av docenten Johan Åkerman, dels en avhandling av f. byråchefen E. Arosenius om »Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi)».

Forskningsunderstöd har utgått till fil. lic. C. G. Widell med 700 kronor för insamlande av material dels vid riksdagsbiblioteket i Stockholm och dels vid Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht i Berlin till en avhandling om »Staten och partiväsendet».

Ett premium å 500 kronor har tilldelats docenten vid Uppsala universitet Elis Håstad för hans avhandling: »Regeringssättet i den schweiziska demokratien».

Av Statsvetenskaplig Tidskrift har årg. 39 utkommit med som vanligt 5 häften (497 sidor). I redaktionen har utom redaktören professor Malmgren medverkat: professor Sommarin (nationalekonomi), professor Wicksell (statistik), professor Brusewitz, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent Thurmænius (översikter och meddelanden: politik).

Kungl. Maj:t har inte funnit skäl bifalla den i förra årets berättelse omnämnda ansökan från kollegiet om statsunderstöd med ett tusen kronor såsom bidrag till bekostande av den statsvetenskapliga bibliografi, som börjat publiceras i tidskriften. Kollegiet har genom beslut den 12 november beslutat att tillsvidare inställa bibliografiens fortsättning.

Till att deltaga i revisionen av Stiftelsens räkenskaper har universitetets rektor utsett professor K. Olivecrona.

Lund i februari 1937.

Lauritz Weibull.

Räkning över Fahlbeckska Stiftelsen för räkenskaps- året 1935—1936.

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitet.)

Balans från föregående räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer.....	116,000:—	
Sthlms int.-garanti A.-B:s 4 1/2 % d:o.....	25,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	19,000:—	
D:o d:o 5 % » » 1928	75,000:—	
D:o d:o 4 1/2 % » » 1933	20,000:—	
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösunds 4 1/2 % obl. av 1930	15,000:—	
Sparbanken i Lund	9,222: 11	279,222: 11

Uppbörd.

Ränta å obligationer	12,620:—	
Sparbanken i Lund, ränta för år 1935	266: 24	
Skriftserien gnm C. W. K. Gleerup	1,085: 85	13,972: 09
	<u>Summa kr.</u>	<u>293,194: 20</u>

Utgifter.

1) Statsvetenskaplig Tidskrift.

Tryckningskostnader.....	4,213: 05	
Redaktörsarvode	1,000:—	
Kontant till expeditionen	3,000:—	8,213: 05

2) Övriga utgifter.

Överfört till understödsfonden	3,177: 15	
Präsesarvode	450:—	
Räkenskapsföraren	100:—	
Revisorsarvode	50:—	
Granskning av manuskript.....	65:—	
Diverse omkostnader	108:—	3,950: 15
		<u>12,163: 20</u>

Balans till följande räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer	111,000:—	
Sthlms int.-garanti A.-B:s 4 1/2 % d:o	25,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1928	75,000:—	
	<u>Transport</u>	<u>211,000:—</u>
		<u>12,163: 20</u>

	Transport	211,000: —	12,163: 20
Sveriges stadshypotekskassas 4 1/2 % obl. av 1933	20,000: —	
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösunds 4 1/2 % obl. av 1930		15,000: —	
Sparbanken i Lund	15,556: —	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	19,475: —	281,031: —
		<u>Summa kr.</u>	<u>293,194: 20</u>

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkensårsåret 1935—1936.

Balans från föregående räkensårsår.

Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	25,000: —	
Sparbanken i Lund	13,485: 73	38,485: 73

Uppbörd.

Ränta å obligationer	1,250: —	
Sparbanken i Lund, ränta för år 1935	361: 50	
Omföring från Fahlbeckska Stiftelsens fond	3,177: 15	4,788: 65
		<u>Summa kr.</u>	<u>43,274: 38</u>

Utgifter.

Tryckn. av N:o XXII av Skrifter utg. av Fahlb. Stiftelsen		429: 15	
Korrekturläsning	238: 50	
Fil. Lic. C. G. Widell, forskningsunderstöd	700: —	
» » Jean Braconier, d:o	500: —	1,867: 65

Balans till följande räkensårsår.

Sparbanken i Lund	15,781: 73	
Torna, Bara och Harjagers Härads Sparbank	25,625: —	41,406: 73
		<u>Summa kr.</u>	<u>43,274: 38</u>

Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för
räkenskapsåret $1/7$ 1935— $30/6$ 1936.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans $1/7$ 1935.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	2,319: 02	
Kontant i kassan	66: 22	2,385: 24 ¹

Inkomster.

Pren.-avg., lösnummer m. m.	541: 25	
A.-B. C. W. K. Gleerup, redovisning för år 1935.....	1,062: 70	
Kontant från Fahlbeckska Stiftelsen	3,000: —	
Ränta å sparkasseräkning	26: 31	
Annons	100: —	
Diverse	1: —	4,731: 26
	Summa kr.	7,116: 50

Utgifter.

Författarearvoden	3,194: 50	
Avlöningar	2,400: —	
Telefon	108: 10	
Diverse omkostnader	404: 06	
Inlösta jetonger	195: —	6,301: 66

Balans $30/6$ 1936.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	793: 73	
Kontant i kassan	21: 11	814: 84 ¹
	Summa kr.	7,116: 50

b) Översikt för räkenskapsåret $1/7$ 1935— $30/6$ 1936.

Debet.

Prenumerationsavgifter m. m. (exp.)	541: 25	
A.-B. C. W. K. Gleerup (exp.)	1,062: 70	
Annons (exp.).....	100: —	
Ränta å sparkasseräkning (exp.)	26: 31	
	Transport	1,730: 26

¹ Dessutom ineliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

	Transport	1,730: 26	
Diverse (exp.)		<u>1: —</u>	1,731: 26
Förlust för räkenskapsåret			<u>9,588: 45</u>
	Summa kr.		11,319: 71

Kredit.

Författarearvoden (exp.)			3,194: 50
Tryckn.-kostnader (Fahlb. St.)			4,213: 05
Avlöningar: utb. av exp.	2,400: —		
» » » Fahlb. St.	<u>1,000: —</u>		3,400: —
Telefon (exp.)			108: 10
Diverse omkostnader (exp.)			<u>404: 06</u>
	Summa kr.		11,319: 71

Till red. insända skrifter.

- Ekonomisk Tidskrift.* 1936. H. 4. Uppsala 1936.
Ekonomiska Samfundets Tidskrift. Ny serie. H. 37. Hfors 1936.
Ericsson Review. 1936. Nr 4. Sthlm 1936.
Finlands officiella statistik. XXVI. Olycksfallsstatistik. Olycksfallen i arbetet år 1933. Hfors 1936.
Finsk Kommunaltidskrift. 1936. Nr 8-10. Hfors 1936 o. 1937.
Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik. T. CXXI. H. VI. T. CXXII. H. 1-2. Hfors 1936 o. 1937.
Forschungen und Fortschritte. 1936. Berlin.
Historisk Tidskrift. 1936. H. 4. Sthlm 1936.
Industria. Arg. XXXIII. Nr 1-5. Sthlm 1937.
Institut International d'Agriculture, Rome. Revue Internationale d'Agriculture. 1936. Nr 11-12. 1937. Nr 1. Rome 1936 o. 1937.
International labour review. Vol. XXXIV. Nr 6. Vol. XXXV. Nr 1-2. Genève 1936 o. 1937.
Kommerciella Meddelanden. Arg. 23. Nr 23-24. Arg. 24. Nr 1-4. Sthlm 1936 o. 1937.
La Giustizia Penale. 1936. Roma.
Mercator. Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XXXI. Nr 52. Arg. XXXII. Nr 1-8. Hfors 1936 o. 1937.
Nationalekonomisk Tidskrift. 1936. H. 6. Kbhvn 1936.
Nordisk Försäkringstidskrift. 1937. Nr 1. Sthlm 1936.
Skandinaviska Kreditaktiebolaget. Kvartalsskrift. 1937. Nr 1. Sthlm 1937.
Sociäl Tidskrift. 1936. Nr 12. 1937. Nr 1-2. Hfors 1936 o. 1937.
Sociäl Meddelanden. 1936. H. 12. 1937. H. 1-2. Sthlm 1936 o. 1937.
Statistisk Månadsskrift. 1936. Nr 10. Kbhvn 1937.
Statistisk Månadsskrift. Arg. 31. Nr 11-12. Sthlm 1936 o. 1937.
Statistisk Årsbok för Helsingfors stad. 1936. Hfors 1936.
Statsökonomisk Tidskrift. 1937. H. 1. Oslo.
Stockholms stads statistik. I. Statistisk Årsbok för Stockholms stad. 1936. — III. Hälso- o. sjukvård. 1. Stockholms stads hälsovård 1935. Sthlm 1936.
Stud. Jur. utg. av Juristforeningen. 1937. Nr 1-2. Oslo 1937.
Sunt Förnuft. Arg. XVII. Nr 1-2. Sthlm 1937.
Svensk Juristtidning. 1937. H. 1-2. Sthlm 1937.
Svensk Tidskrift. 1937. H. 1-2. Sthlm (fr. Uppsala) 1937.
Svenska Stådsförbundets Tidskrift. 1936. H. 8. 1937. H. 1. Sthlm 1936 o. 1937.
Sveriges officiella statistik. Handel år 1935. Av Kommerskollegium. Sthlm 1937.
Kooperativ verksamhet i Sverige år 1934. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1936.
Lönestatistisk årsbok för Sverige 1935. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1936.
Tiden. 1936. Nr 12. 1937. Nr 1-2. Sthlm 1936 o. 1937.
Weekly News Sheet. Nr 98-100. Mexico City 1936.
Weltwirtschaftliches Archiv. Band 45. Heft 1. Jena 1937 (tr. Hamburg).
Vi (F. d. Konsumentbladet). 1937. Nr 1-10. Sthlm 1937.
Økonomi og Politik. Aarg. 10. Nr 4. Kbhvn 1937.
 GADOLIN, CARL AXEL JOHAN, Produktionsomvägsbegreppet i kapitalanalysen. (Ekonomiska Samfundet i Finland. Skrifter II.) Hfors 1936. Holger Schildts Förlag.
 HERRMANN, CONRAD, Die Textilrohstoffversorgung Deutschlands. (Kieler Vorträge. 48.) Jena 1937.
 ÅKERMAN, GUSTAF, Mjölkregeringen. Sthlm 1937. P. A. Norstedt & Söners Förlag.

**Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen
har utkommit:**

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIBB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:— Slutsäld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—
- XX. S. D. WICKSELE: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2:50.